

III
DHC 74.902
1935-1-12

(NN^o 9

N° 1, 2/3, 4, 5, 6/7, 8/9, 10-12

III

Stc 14. 902

1935-1-12

Quint (No. 1)
Kain - 1000 gels

04

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. I
1935

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

5-ий рік видання.

З М І С Т

1 (46)-ого числа за січень 1935 р.:

	Стор.
У. Кравченко: Панагія Свята	1— 2
В. Пачовський: Бій під Перемишлем	2— 4
Р. Дурбак: В альбом	4— 5
М. Середа: Пригода, що не перша і не остання	5—12
Н. Королева: Горличка	12—25
Д. Скитський: До методології історії літератури М. Грушевського	25—30
Х.: Лицар чести (про Ф. Шатобріана; докінчення)	31—36
М. Омельченко: Ян Шнобр (сучасний чеський поет)	36—38
Атос: Українська література 19. і 20. в.в. в Укр. Заг. Енци.	38—40
М. Демкович Добрянський: З приводу української книжки про Гітлера	40—47
о. др. Г. Костельник: Справжнє джерело атеїзму	47—53
РЕЦЕНЗІЇ: Літературні нагороди за 1934. р. — Ю. Косач: Черлень (Т. Р.). — Б. І. Антонич: Три перстені (Т. Р.). В. Софронів: Липнева отрута (мг). — Н. Лівницька-Холодна: Вогонь і попіл (мг). — Ю. Горліс-Горський: Холодний Яр (В. М. Л.). — І. Зубенко: Фатум і Галина (Д. Н.). — О. О. Дучимінська: Н. Кобринська як феміністка (мг). — Д. Лукіянович: Два докум. до життя пису Н. О. Кобринської (м. г.). — Альманах Українських Католицьких Богословів (Х.). — Проф. С. Шелухин: До вивчення „Руської Правди“ (М. Чубатий)	53—71
З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ: Два консерватизми	71
Нові книжки	72

ПЕРЕДПЛАТА ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл., піврічно 8 зл., чвертьрічно 4 зл.
Окреме число 1'50 зл.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 3 долари, — Окреме число 0'30 дол.
В Чехословаччині: Річно 2.50 дол., піврічно 1'30 дол., чвертьрічно 0'70 дол.
В Румунії: Річно 500 леїв, піврічно 275 леїв, чвертьрічно 150 леїв.

Видавнича Кооператива „ДРУЖИНА“ у Львові, скр. почт. 323 ставить своїм завданням видавання історичних і політичних творів, які плекають українську державну думку. Вписуйтеся в члени „Дружини“. Вписове 10 зол., уділ 50 зол. Уділ можна сплачувати в десяти ратах.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ
АДР. РЕАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/П. ТЕЛ. 94-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.

Зміст V-ого річника (1935).

(Арабські числа вказують сторінки журналу).

I. Поезії.

Дурбак Р.: В альбом 4, При гробі друга 235, Захід сонця 324, Студент 445, Летунське серце, * * * 511, Перший грудня 559.

Кравченко У.: Панагія Свята 1, На Спаса 289.

Лепкий Б.: Під Різдво 557, Недомовлені речі 557.

Лисянський Б.: Христос Воскрес 153, Весні 233, Поступ 291, Моїм донькам 376, * * * 511.

Николишин Дм.: Телесилля 377, Ганнібаль (I ч.) 446.

Пачовський В.: Бій під Перемишлем (1099 р.) 2, Плач Ярославни 292 (Errata 444), Поклін Владиці 369.

Печеніг О.: На Ольшанах 93, На виставі 157, Nature morte 157, Вікном мені доніс 223.

Вибір зі збірок поезій.

Антонич Б. І.: Різдво, Чарки, Ранній вітер, Село (зі зб. „Три перстені“) 75.

Гаврилюк В.: * * * * * (зі зб. „Сольо в тиші“) 510.

Гордінський С.: Моє місто (зі зб. „Буруни“) 558.

Дараган Ю.: Вечір, Літо (зі зб. „Сагайдак“) 291.

Дригичин Я.: Спокій брил (зі зб. „Різдво віддаль“) 559.

Зеров М.: Тягар робучих літ, Князь Ігор (зі зб. „Камена“) 235.

Косач Ю.: Хрестоносці, Євангеличне (з „Черлень“) 76.

Кравців Б.: * * * (з переспіву „Пісня Пісень“) 509.

Лівницька-Холодна Н.: * * * * * (з „Вогонь і попіл“) 77.

Маланюк Е.: Моравська весна, Квітень, Кармен (з „Земна Мадонна“) 73.

Ольжич О.: Манастир, * * * (зі збірки „Рінь“) 509.

Рильський М.: Єсть імя жіноче, Тобі одній, Свіжа зелень, День і ін. (зі збірок: „Під осінніми зорями“, „Де сходяться дороги“, „Крізь бурю“ і „Синя далечина“) 154.

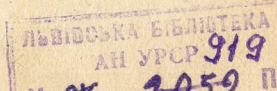
Фальківський Дм.: Зійшлись обоє на багнетах, Деся за стіною вітер стеле (зі зб. „На пожарищі“) 234.

Филипович П.: А там, на заході (зі зб. „Простір“) 157.

Філянський М.: „Αγγελος“ (зі зб. „Цілую землю“) 445.

Гюго В.: Екстаз (перел. Б. Лисянський) 153.

Поль Жеральди: Дуалізм (перел. Б. Лисянський) 377.

II. Белетристика.

Бандуренко Дм.: Іскорки 512.

Королева Н. (Лячерда Медина Челі): Лепрозний 77, На Лазаревім хуторі 158, Гадарин 236, Драхма 294, Сповідь 298, На Морі Галілейським 389, На Горі 392, Quod et veritas? 451, В Різдвяну Ніч 560; — „1313“, повість з середньовіччя (початок гл. 1934.) з розділами: Горличка 12, Спокуси 82, Рах 160, Чернець-вартовець 239, Таємниця 302, Sulfur floribus mortus est 394, Сатана не спить 454, Безсмертя 460, Учитель 513, „Брати“ Шварци 564.

Самчук У.: Волинь, ч. II: Війна і революція 94, 168, Перша любов 381.

Середа М.: Пригода, що не перша і не остання (з минулого) 5.

III. Наукові статті.

Атос, гл. N. N.

Галинич Я.: Характеристика італійської модерної літератури 316.

Гнатитак М., др.: Цар Соловей (Ст. Руданського) 335, 431.

Дз. П. о.: 30-літний Ювілей священства, Преосвященного Кир. Никити 500.

Добрянський-Демкович М.: З приводу української книжки про Гітлера 40.

Залозецький Вол., др.: Духовий порядок річей (в 4-літні роковини смерті В. Липинського) 320, Олекса Новаківський 525.

Зубенко І.: Андрій Чайковський (Жмут споминів) 465.

Кисілевський В. Ю., др.: Опис України в географічному атласі Й. Янсона з р. 1666 з мапою 470.

Козій Дм.: Природа як момент релігійного переживання 583.

Костельник Г., др., о.: Справжнє джерело атеїзму 47, 135, 211, 339, 423, 479, Божа свідомість 536.

Кочубей Н.: Декілька уваг з приводу статті М. Д. Добрянського „Фашистський корпоративізм і становий принцип В. Липинського“ 192, 269, 491, Децо з минулого (зі споминів про московську окупацію Галичини) 577.

Кудрик Б., др.: Гендель і Бах 250.

Ісаїв П., м-р.: Розсадникам безсвітогляддя 227, 30-ліття літературної творчості Г. Костельника 276, За католицький світогляд (Акад. вечорі Гр.-кат. Богосл. Наук. Т-ва) 350, † А.

Чайковський 354, В сімдесятьліття Митрополита 372, Католицький патріотизм і модерний націоналізм 415, Святочна інавгурація акад. року 501.

N. N. (Атос): Українська література XIX і XX вв. в У. З. Е. 38. Про літературну критику й критиків 105, Розум чи серце у поета 310.

Омельченко Марія: Ян Шнобр 36.

Пачовський В., др.: Проблеми української літератури й мистецтва 182, 256.

Пеленський Є. Ю.: Християнські елементи в повоєнній наддніпрянській поезії 571.

Подільський К.: Новий документ до висвітлення української історії 469.

Скитський Д.: До методології історії літератури М. Грушевського 25 (Errata 152).

Сліпий Й., др., о.: Віра і наука 125, 199.

Х.: Лицар чести (про Ф. Шатобріяна з приводу книжок про нього М. Здєховського (докінчення; початок гл. ст. 549. 1934) 31 (Errata 152).

Чехович К., др.: До проблеми народніх ритмів у Шевченка 119, 177, 262 (Errata 354).

Шелухин С.: Критика нового наукового підручника історії України (Д. Дорошенка) 109, 245, 325, 402, Памяті † Проф. Др. Ст. Дністрянського 274, Що таке „Галици“ в Слові о полку Ігоревім? 520.

Еддінгтон А. С.: Упревілейоване становище землі у всесвіті (переклад) 528 (Errata 591).

Здєховський М., проф., др.: Трагічна Європа (перел. Х.) 187.

IV. Зрецензовані книжки.

Альманах Укр. Кат. Богословів — рец. Х. 65.

Антоніч Б. Р.: Три перстені — Т. Р. 57.

Вільде Ірина: Химерне серце — м. г. 541.

Гаврилюк В.: Сольо в тиші — О. П. 542.

Гайдукевич Остап, о.: Було колись — Х. 546.

Галушинський М.: З Українськими Січовими Стрільцями — М. Д. Добрянський 504.

Гординський Св.: Буруни — О. П. 542.

Горліс-Горський: Холодний Яр — В. М. Л. 62. — Спогади I, — Греко-кат. Духовна Семинарія — 4 601. [В. М. Л. 218.]

Гриневичева К.: Шестикрилець — м. г. 595.

Дорошенко Г.: Нарис історії України (т. I-II) — С. Шелухин 109, 245, 325, 402.

Дригинич Я.: Різьблю віддаль — С. Лишкевич 598.

Дучимінська О. О.: Н. Кобринська як феміністка — м. г. 64.

Єндик Р.: Гітлер—М. Д. Добрянський 40.—Проклін крови — С. Л. 143.

Залозецький В., др.: Церковне мистецтво — Ів. Старчук 148.

Зубенко І.: Фатум; Галина — Д. Н. 62.

Конрад М., др., о.: Націоналізм і католицизм — П. Б. 147.

Королева Н.: 1313, повість і „Во дні они“ — П. Ісаїв 591.

Косач Ю.: Черлень — Т. Р. 53.

Кравців Б.: Пісня Пісень (переспів) — о. Г. Костельник 502.

Кравченко У.: Caritas — м. г. 355.

Крип'якевич І.: М. Грушевський — Х. 361.

Kubijowycsch W., dr.: Die Verteilung der Bevölkerung in der Ukraine. — Ю. Г. 225.

Кубійович В., др. і Кулицький М.: Карта України і сумежних країв — 505.

Кучабський В.: Значіння ідей В. Липинського—Д. Маркіянович 505.

Липа І.: Оповіді про смерть, війну і любов; Тринадцять притч — Г. Костельник 539.

✓ *Липа Ю.*: Бій за українську літературу — Г. Костельник 438.

Лівницька-Холодна Н.: Вогонь і попіл — м. г. 61.

Лукіянович Д.: Два документи до життяпису Наталії Озаркевич — Кобринської — м. г. 64.

Маланюк Е.: Земна Мадонна — м. г. 139.

Науковий Збірник Т-ва „Просвіта“ в Ужгороді за 1933—34 рр. — О. Мицюк 358.

Олесницький Е., др.: Сторінки з мого життя І. ч. — Х. 220 і висвітлення до рецензії 282.

Ольжич О.: Рінь — М. Луч. 596.

Пеленський Є. Ю.: Бібліографія української бібліографії — П. Зленко 224 — Сучасне західньо-українське письменство — м. г. 281 — Усмішки — м. г. 356.

Петренко І.: Пригоди Юрка Козака — Др. М. Пушкар 219.

Садовий У.: Безіменні плугаторі — м. г. 142.

Самчук У.: Марія — Т. Р. 140 — Гори говорять — м. г. 218 — Війна і Революція — С. Лишкевич 435.

✓ *Січинський Вол., др.*: Архітектура св. Юра у Львові — І. Старчук 223.

Слітий Й., др., о.: Паломництво до Святої Землі — Х. 145.

Смольський Гр.: Олекса Довбуш — м. г. 442.

Софронів В.: Липнева отрута — м. г. 60.

Тацит П. К.: Аннали — М. Д. Добрянський 548.

Терлецький Ом.: Гетьманська Україна й Запорозька Січ — Д. Маркіянович 359.

Топольницький М., м-р.: Спадщинне право — Х. 602.

Тот Тігамер, др.: Юнак переможець — П. Ісаїв 600.

Українські Січові Стрільці — Д. Маркіянович 548.

Чернява І.: Люди з чорним піднебінням — м. г. 502.

Шелухин С.: До вивчення „Руської Правди“ — М. Чубатий 69. „Шлях Нації“ — Х. 279.

Eddington A. S.: Nowe oblicze natury — П. Ісаїв 440.

Zdziechowski M.: Chateaubriand i Napoleon; Chateaubriand i Burbanowie — Х. (докінч.; початок гл. ст. 549 1934) 31 (Errata 152).

Katholische Leistung in der Weltliter. der Gegenwart — мр. П. Ісаїв 356.

Mačurek J.: Dejiny maďaru a uherského státu — проф. О. Мицюк 283.

Paczowski Teoktyst: Żywoty świętych ks. P. Skargi w przekładach ruskoukraińskich — В. М. Л. 283.

Falkowski J. — *Paszyński B.*: Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim — Др. К. Чехович 550.

V. Ріжне.

Сентенції 323, 401, 414, 490. — Хроніка 274, 354, 500, 590. — 3 преси і журналів 71, 150, 284, 364, 506, 551. — Нові книжки і журнали 72, 152, 228, 287, 366, 443, 507, 554, 603. — З редакційного листування 151, 286. — Від Адміністрації 151, 228, 286, 368, 444, 507, 554, 604. — Errata 152, 354, 444, 591.

Панагія Свята.

Ограблений, пустий —
наш рідний чорнозем —
без проводу — поради —
у безвісти ідем...
Знеможені — голодні —
спинились ми —
над берегом безодні —
а ніч така глибока —
а ніч така грізна..
Хто ж збереже нас від заглади?
Хто через прірви проведе
на правий шлях?
Прочани —
зачнімо свій псалом —
Вона погляне —
наділить нас добром —
і від загибелі спасе —
Вона — Марія — без порока —
прославлена в віках!
— — — — —
В бувальщині —
Панагія Свята —
у зоряній короні —
все предкам нашим з поміччю ішла —
все подавала їм — в негоді —
свої зоружені долоні —
як Юдит нова!..
— — — — —
Володарі —
Володимир Великий —
і князь наш Мономах —
під захистом Святої Діви —
край боронили від ватаг —
і гинули половці —
щезали орди печенігів диких..

Як гідно сповнили свій великий обов'язок всі з правом голосування в Сарщині! Чому? Бо хто сповняє малі обов'язки, сповнить і великі. А як з Вами? Чи Ваш обов'язок супроти „Двонів“ вже сповнений? Чи передплата надіслана? Злі передплатники є здебільша і злими громадянами. Бо не криза (це викрут), а байдужість, недостача почуття обов'язку та відсутність життєвого вогню є причиною їх занедбань. Тому геть же з неплатниками — руйніниками наших видань!

В хідьбі подій —
Липарство наше — козаки —
із піснею: „Під Твою милість...“ —
ішли у бій —
і боронили християн —
від турків... від татар...
— — — — —
Прочани!
Вложім у наш псалом
душі весь жар —
нехай падає наша пісня —
як жертва цілопальна —
Вона — Марія — без порока —
на втомлених прочан —
погляне —
і силою надхне нас — до розправи —
з нащадками татар...
І покінчиться ніч глибока...
скінчиться час і проб і кар...
настануть дні —
і величі і слави...

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Василь Пачовський.

Бій під Перемишлем (1099 р.)

Серед сварів князів берегли наших меж
Два соколи, сини Ростислава —
Вал за валом відкинули з камяних веж
Ворогів, що ступали як лава!

Аж король Кольман кинув лаву як ліс
В бій сто тисячів війська за гори;
Сунув в небі луну серед жаху і сліз
В Перемишльчину жаром пурпури!

А князі ждали війська з найжених вей,
Аж над Вігор заграли мадяри,
Володар скочив в ліс, напняв зір своїх стеж;
Закурились під горами хмари!

То з ордою в їх ліс прилетів хан Боняк,
А завив зночі вовком аж тричі —
Тай аж тричі вовки їм відвили на знак,
Що перемога їх жде у тій січі.

Крикнув з втіхи Боняк, Альтупаша пішов
В світлі місяця в танець із ханом —
На полки розділили свою хоругов
Порішили ударить над раном...

Володар показав в світлі місяця плян:
Скрити військо в горі серед лісу,
Де мадяри внизу вкрили Вігор і Сян —
На три крила завдати їм чосу!

Рано вдарили в сурми мадяри в похід:
Брать на щит Перемишль просто брами! —
Задудніла земля, як знялась в сурмовіт*)
Сотня тисячів валом рядами...

Альтупаша від міста з їздцями злетів,
Градом стріл повалив перші луки —
І зударивсь шаблями — як грім загремів,
Та як блискавка кинувсь до втеки!

Перебити їх! — крикнув король — то чорти!
І підскочила кінниця валом! —
Тай жене стрімголов, та їх коні — хорти,
А на шиях чорти гонять чвалом!

Наперед! Всі вперед! — запаливсь Кольоман
І все рушило ристю в погоню —
Сам король гнав їх в чвал через лан на майдан
Під гору, що Боняк був під бранню!

Рушив кіньми Боняк: загремів криком ліс,
І злетів рій половців счисами —
Уграм впав на зади! І стелив як покіс
Серед жаху їх військо рядами!

Завертай! — Альтупаша гукнув чортівні.
Завернулись і вдарили з шумом —
Серед жаху всіх угрів взяли в два вогні
І як мяч їх збивали погромом.

На галок два соколи бють з різних сторін
А орел із гори налітає, —
А то князь Володар розпустив свій загін,
Як фалянгу з гори і стріляє...

Все за стрілами стріли шлють перші ряди,
А зади насипають їм тули —
У середину бють з двома крильми орди,
Де всі збились в облаву завади!

Що злітає град стріл лучників-чагрів,
То падуть серед лави їх трупи —
Тричі кінницю шлють, щоб розбити стрільців,
Тричі трупом завалюють купи!

*) сурмовіт = поклик сурмами до наступу.

Трублять сурми на відступ під вереск маляр,
Вже виводить король свою жменю —
Гей на коні! на коні! — гукнув Володар —
І пустились з гори у погоню!

Тьма звернулась назад, жене кіньми на брід,
Гульк у Вігор! — і скроплює глину;
В глині коні падуть, пруться в лаві їм в слід,
І паде вал на вал у долину.

Загатили ріку, а летять і падуть,
Під завалою знялася хвиля —
І шеломи, щити, трупи з кіньми пливуть,
Виступа з берегів водопілля!

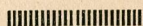
Решта війська побігла вздовж Сяну на рум
Та його догоняє погоня —
Де попаде — січе і рубає на глум,
Трупом стелить ціле оболоня.

Недобитки тікають у чвал через Сян,
Один одного в воду тручає,
Загатили ріку, закровавили з ран,
Гори коней і трупів хвилює!

А король скрився в лісі, як в гори забіг,
Два єпископи з ним у почоті —
У чотирбік під вечір лягли на нічліг —
Стоять чати і військо у роті.

Задудніла земня — Володар впав як грім!
Всі зірвались, боролись як леви —
Цілий почот поляг, два єпископи в нім,
Лиш король втік з життям із облави!

Тим погромом малярів зберіг Володар
Нам Червенські міста із народом,
І ворота Карпат, що держать серед хмар,
Срібний ключ між заходом і сходом!

3 творчости молодих.

Роман Дурбак.

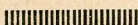
В альбом.

В твій багатий альбом кілька впишу я слів,
Щоб у тобі, мій квіте,
Жар надії надій, що давно спопелів,
В серці знов міг затліти.

Не облудні слова, але щирі із дна —
Намережу, як вию,
Щоб згадала колись, як будеш самотня,
Що тебе хтось деліяв.

А як піду в ряди, як вогнем спалахне,
Не задержуй: „вернися!“
Ти тоді розгорни свій альбом — і мене
Не жалій, а — молися!...

1933

Середа Михайло.

Пригода, що не перша і не остання.

(3 минулого).

(Сальському Володимирові).

Рожевого літнього дня 1921 року з брами Онуфріївського жіночого монастиря вийшли три студенти Київської духовної академії, Гриць Мотузок, сотник Наливайківського полку Петро Нагнибіда і повітовий технік Сергій Кречет-Рачковський, всі — повстанці з відділу ударного загону отамана Шепеля.

На узліссі монастирського лісу стрівув їх воротар отець Яків з певними словами:

„З Богом! Навколо більшовиків немає!“

Коли вони вийшли на лісову тропу, Гриць Мотузок подав команду:

„Стій!“

Всі зупинилися.

Піднісши руки до гори, Мотузок пробубонів:

„До-мі-до-соль!“

На хвилинку всі замовкли і раптом величньо, побідно, радісно і гармонійно залунав у лісі церковний гимн.

„Взбранной воеводе победительная...“

Досить егзотичний жанр творили своїм виглядом подорожні серед вікового соснового лісу під ясным блакитним небом. Рятуючи людське життя, черниці поперебирали повстанців в одяги, які тільки знайшлися під рукою в монастирських коморах, де переховувалися історичні речі.

Попереду дриботів на кривих ніжках сухорлявий, куценський з руденькою пташиною головою на гусячій шиї студент Мотузок. Був він зодягнений у бальний фрак, оранжову камізьелку і сині чумацькі штани, що дірчатою червоною латкою із-заду нагадували собою російський прапор. В татарський бешмет з бронзовим позументом і підперзаний чернечими чотками був зодягнений сотник Нагнибіда; сірий англійський циліндер стирчав на його лисій голові набакир і гордо, немов на току стіжок соломи; на його босих ногах іскрилися вірменські черевики, що були розшиті золотом та срібними нитками.

Поволі і пливко, заломивши навхрест на грудях руки і відкинувши назад голову, полосував у хвості повітряний технік Кречет-Рачковський в генеральських (п. інфантерії) рейтузах, в польським, зразку за Жигмонта III, контушеві і в полтавському брилі. Був він довгоносий, скуластий, зі сірими очима, в яких завше гуляв переляк.

Непорушно і молитовно, ніби черниці на літургії, стояли сосни і бреніли вгорі смолистими чотками зеленої щітини. Пахло терпентиною і солодкою пріллю калюжної води. В очеретах лісового озера сичали селезні, в гушавині орішника дзвонили ліскотухи. А на ясному блакитному небі сміялося і жмурилося липнєве сонце, мережачи золотою сіткою пекучого проміння лісові тропи озера, сосни...

„Гаряче, — скаржився технік — почуваю, ніби я дістався в обійми Вельзевула“...

„Дурниці, це ще не гаряче, — радісно спіймав нитку до розмови завше балакучий студент, — ото буде нам гаряче, коли ми дістанемося в більшовицькі руки...“

Скинувши циліндер і тримаючи його на лівій руці, як це робили еспанські гранди при королівському виході, сотник Мотузок зауважив:

„Немає чого накликати на себе біду; я фаталіст і вірю: того, що людині призначене з Гори, не обминути...“

„Що й казати, мудрі слова, — ніби погодився студент, підбравши назад руки під поли бального фраку, — на кожний випадок прошу вас, мої товариші, запам'ятати: коли недоля зведе нас з більшовиками, слово забираю я. Ви, — ані мур - мур... мовчите. Справа в тому, щоб розмовляти з більшовиками і переконати їх в противному, треба добре розумітися на законах логіки. Не криюся — в законі про виключення третього я — цар і бог, в сильогізмах собаку з'їв. Порятунк наш виключно в... Студент висунув язика, демонструючи його, як непереможну силу в небезпеці.

Сміялося і жмурилося сонце і нищипило золотими зайчиками на лісових стежках, в гушавинах, по червоній корі велитенської сосни. На перехрестю лісових троп стрінули вони стареньку сутулу бабцю, яка сиділа, підобгавши під себе ноги біля клуночка з трісочками сосновими шишками.

„Сабаніз хаїр олсун“ — жартівливо привітався з нею по татарському студент.

Бабуся полохливо виричала на студента очі боязько позирнула навколо, немов шукаючи надійних шляхів до відступу.

„Кефениз еї-ми“. — продовжував жартувати студент, запитуючи по татарському про її здоров'я...

Бабця побожно перехрестилася, перенесла очі на техніка і хекаючи з перестрахи, прошепотіла:

„Не робіть мені лиха... Що ви за люди?“

„Ми турецькі посли. Шукаємо вільної землі і чоловічого мяса“, — з патосом і строго вимовив сотник.

Згадка про чоловіче мясо немов скосила з бабусиних пліч 20 років і зі спритністю сарни плигнула вона в гущавину бере-зняка і зникла, полишивши клуночок на поталу турецьких послів.

Сміялися подорожні, сміялося і жмурилося сонечко і витан-цювало своїми золотими проміннями на лисині сотника Нагнибиди.

„Vanitas vanitatum et omnia vanitas“ — процитував Мо-тузок і замовк.

На узліссі з-за горбка викотилося село Г-ще з невеличкою деревляною церквою, з вітряками на горбку і вербами на ставку. Поруч з церквою стриміла на самоті під солом'яним дахом мі-сцевої архітектури будівля зі широким ганком, на причілку якого накреслили ще за царя чорною фарбою:

„Г-ое Волостное Правление“.

На ганку і довкола на травці сиділи по татарському, зі-гнувши ноги в колінах, десятків зо два, або зо три селян з гру-бими ціпками в руках, сиділи мовчки, ніби кримські дєрвіші підчас загальної молитви. Серед них метушилися якісь військові люди з червоними стрічками на грудях і озброєні з ніг до голови.

На шляху, поблизу правління два військові стежили коней, що були розсідлані і нудьгували на соняшній спеці.

„Більшовицький розїзд“ — промайнуло в головах подо-рожних. Однак тікати не було куди, треба було шукати якогось виходу з досить прикрого положення.

„Щасти Боже!“ — привітався сам не свій технік, вима-хуючи в повітрі полтавським брилем.

Селюхи, мов по команді скинули шапки і мовчки знову їх зодягнули.

„Наше вам поштеніє!“ — голосно відповів русявий з чер-воним обличчям, кирпатий зі злили зеленими очима, військовий, на грудях якого значилися дві гранати і револьвер системи Нагана.

„Проголодалися в дорозі і шукаємо квасного молока та печеної картоплі“ — чємно інформував селян збентежений при-сутністю чєрнооармійців сотник.

Селяни мовчали.

З покоїв правління вийшов цивільний панок, теж з черво-ною стрічкою на грудях і шкіряною текою в руках. Він здиво-вано поглянув на подорожних і строго запитав:

„Що ви за люди?“.

„Полонені з царської армії... Повертаємось з Магдебургу до Києва“ — відпов сотник.

Знову всі замовкли.

Кирпатий військовий, спершись на шаблюку, пильно при-глядався в очі сотникові. Його міна говорила: „мені такий сякий не збрешеш“.

„Какой кооперації? — з помещіков, алі з іних буржуев будете? — запитав він сотника, пильно стежучи за його очима.

„Бувший студент Київської духовної академії, поручник царської армії“.

„Пролетарський технік Л го повіту“.

„Полковий писар Бородянського полку“.

Мотузок ніколи не міг сподіватися, що така магічна сила крилася для селян в назвиську його шкільної кваліфікації. Вони зірвалися з місця і розглядали студента з тим смаком, з яким голодна сорока щіпає кістку.

„Студенти... це ті, що нарід хрищений катували?“ — з призи́рством і ненавистю запитували в юрбі.

„Що? Ми, студенти, народ катували?“ — вигукнув студент розюшений дивними закидами.

Бачучи, що темпераментна вдача студента може пошкодити їх опінії в очах червоноармійців, сотник винісся наперед і, вислу́ючи в повітрі руками, почав чемно говорити про ролю і заслуги студентів:

„Ви помилилися, громадяни. Студенти — це той бувший авангард піонерів останньої революції, який завше виступав проти царя та його міністрів. Студенти допомогли скинути царя, скинути для того, щоби набули ви право незалежно порядкувати на своїй рідній землі, аби в школах ваших діток вчили рідної мови, аби...“

„Юринда!“ — незадоволено обірвав промовця на півслові панок з текою в руках. — „Ваші діди, прадіди говорили рідною мовою і ніхто того не забороняв“.

„Безусловно правда“ — ствердив воєнрук: „Ето он контр-революцію напеваает, подозрітельно...“

Сотник розгубився: засунувши в кишені руки, він розпачливо блукав сумними очима десь понад юрбою, миттю втративши і бойовий вигляд, і поважну постать промовця.

...Жмурилося і сміялося весело сонце і полоскало золотим промінням бронзові обличчя, змиваючи з них порох діамантовими струмочками поту.

В лісі непосидюща зозуля числила монотонно, з короткими павзами молодим чередникам роки, що стежили за сільською худобою. Студент нервував і гнівався на сотника, що зіпсував усю обідню, не з того почавши розмову. Думав про себе, що без знання закону про виключення третього і силььогізмів юрби до себе не привернути.

Юрба гомоніла і гомоніла... Коли трохи утихомирилося, студент підніс догори циліндра, подаючи знак, що він буде говорити.

Юрба насторожилася.

„Прошу відповісти, — рішуче і голосно, як подають військову команду, питає студент! „Ота земля, на якій ви тепер сидите, кому належала до революції?“

„Князю Щербатову!“ — обурено крикнули з юрби.

„А ліс? Бачу ви поновили свої паркани!“

„Князю Щербатову“.

„А тепер кому це все належить?“

„Наше!“ — Гучно і безапеляційно ствердила юрба.

„Чому?“

„Випало так: князя ми порішили, а землю і ліс забрали, бо наше!“ Студент задумався: „Чи то звичайна національна упертість сидить в їх печінках, чи то відсутність логічної думки не дає їм зрозуміти звичайних речей“ — думав він і насунувши циліндра на мокру від поту голову, почав спокійно і лагідно доводити селян до висновку.

„Бачите, земля і ліс придбані вами на рахунок революційних здобутків. Революцію викликали ті, що були незадоволені царським режимом...“ Ні студент, ні технік, ні сотник не звернули увагу на панка, що тримав у руках теку: він, ніби ураган переносився з одного кінця юрби до другого, нишком давав розпорядження, метушився, гасав поперед то позад юрби, то на ганок, то з ганку.

„Елісеєв! Петров! Комаров! — гукнув він на червоноармійців, коли наблизився до сотника: — Прошу до холодної“, сіпнув він за чернечі чотки на сотникові.

„Що то єсть холодна?“ — не зрозумів сотник.

Кремезний, широкогрудий Елісеєв дає зрозуміти, погрозивши рушницею.

„Моазчаты! Сволоч буржуйська!“ — рикнув він, ніби потривожений звір, і схопивши сотника вільною рукою за ковнірець, кинув його поперед себе на ганок.

„Панове! Громадо! Прошу слова!“ — силкувався говорити студент, коли опинився в залізних обіймах Комарова.

„Що? Хам! Як ти дозволив!“ — закричав він на Комарова і в розпачі вдарив того ногою в живіт, на що Комаров, залучивши студента між свої ноги, почав вастувати його козячою ніжною.

Пролетарський технік Кречет-Рачковський, свідомий більшовицьких звичаїв, зманеврував у юрбі і сам ускочив на ганок, схвильовано прохаючи:

„Скорше кажіть, де тут у вас холодна?“

„Оце пригода! Дочекалися нарешті!“ — забалакали подорожні, опинившись всупереч своєму бажанню в темній і вузькій коморі, що своєю формою нагадувала труну. Вузьке віконце з розбитою шибкою було заткнуте брудною ганчіркою, долівка вимазана вапном і на думку студента вона мала рельєф Піренейського півострова: стіни чорні, вкриті мохом, як та тундра.

Не було ні стільця, ні лавки, ні навіть обрубка.

„Тепер і я переконався, добре мати справу з законом цього виключення третього і сільогізмами“ — кепкував технік, позираючи на студента.

„Ото люципери, циліндра поломали“ — бідкувався сотник, вирівнюючи дно циліндра.

„Сідайте, братерство на землю“. — гостинно запрошував студент. — „Будемо чекати кінця“.

За дірчатими дверми холодної йшла жвава, голосна розмова червоноармійців. Селянів не було чути, певно розійшлися по хатах. Якийсь, певно військовий, оповідав про свою пригоду на австрійському фронті:

„Стою я ето на посту подчаском ноч'я в полевом карауле. Смотрю, человек ідьот от неприяеля, как будто не свой. Прьот на меня. Стой! — кричу. — Хто ідьоть? Отвечай! Русин з Тарнополя. Говоріт, что переходіт от немцов к своїм, нада понімать, до нас. Веду я его в караул, а серце подсказувае мне: ех, брат, шпіона ведьош. Спрашівая его: деньгі імееш? Показивает мне деньгі... Что би ви подумалі?“ Військовий мовчить, тримаючи всіх на довгій павзі.

„І что? Не муч, говорі!“ — не витримують зацікавлені слухачі.

„Вообразіте, показивает австрійскіе деньгі“ — підносить він голос для глибшого вражіння на слові „австрійскіе“. „Ясное дело, что шпіон. Шпіонов все закони приказивают вешать... Я пристукнул его етакую сволоч!“

Військові загули, ніби бджолиний рій, коли вилітає з вулика. Висновки з доповіді підчаска не були приємні для вух подорожних.

„Нет дураков!“ — чути було в холодній. „Петлюровци. На мордах написано, что петлюровци. Бежат за граніцу“.

„Чуєш? Це вони про нас“ — казав Мотузок сотникові. „На бісового батька ти отого циліндра нацупив на лису голову. Не інакше, як він збентежив розумні більшовицькі голови“.

„Бог знає, чи то циліндер, чи то твій жидівський лапсердак, однак я маю передчуття, що твому богословському священству возляють сиропу в місця, що от нагадують російський прапор“, жартував сотник, лежачи на підлозі, на узгір'ї Сієри Гвадерами і підпираючи ногами Андалюзьку низину“.

„Закони льогіки непереможні, хай тільки мені дадуть висловитися, я доведу... Закони льогіки...“

Студент не скінчив: скрикнули двері і на порозі виросла могутня постать Елісеєва з рушницею в руках.

„Виходь! — суворо штовхнув він студента рушницею. „Остальные сіди спокойно, пока я не заехал по морде!“

„Не тикай, свиней я з тобою не пас!“ схопився на ноги схвильований студент, червоний від гніву, з піною на устах з застиснутими кулаками. Елісеєв схопив студента за ковнірець з силою кинув його за двері. Студент, як той метеор з неба, проскочив через двері на ганок гелпнувся на землю перед кріселком, на якому сидів, знизивши очі на груди, голова ісполкому — панок з текою.

„Прощу показати документи?“ — сердито гримнув він до студента.

На ганок вискочив воєнрук, перекинувши шаблюку на плечі, так, як тримають рушниці, він зупинився проти студента і позирив на нього з тим схибним усміхом і виглядом, який говорить: „Мені не збрешеш. Не маєш чого критися, не сховаєшся“.

„Я маю до вас три питання“ — спокійно позирнув довкола червоних Мутузок і спинивши свої очі на злих зеленастих очах воєнрука, почав:

„Прошу вас зізнатися отверто і щиро, кого ви бороните і які точки революційної програми ви захищаєте?...“

„Деньгі маєш?“ — в свою чергу запитав його солодко воєнрук і наставив вуха, так, як то робить диригент, коли прислухується до камертону. Студент покопався в пазусі і відповів:

„Щось знайшов... — здається сто австрійських корон і три срібних рублі“.

„Понімаєте“ — урочисто і задоволено вигукнув воєнрук, оглядаючи червоноармійців з виглядом, що казав: „Чи не моя була правда“.

„Дайте сюда деньгі“ — заметушився голова ісполкома і підморгнув Елісєєву, подавши знак, що допит скінчився.

Сотника і техніка не допитували: обшукали і відібрали гроші.

В холодній було чути, як воєнрук комусь наказував:

„Две бутилки самогону, яешню і куріцу! Одна нога там, а друга здесь!“ А за півгодини скрипчиві слова, буцім то з пересохлого горла когось благали:

„За командарма, Егоров! Прошу без церемоній!“

„Отведайте немного, может быть вы яду подсыпали. Время тепер ненадужно!“

Сонце знизилася: через шпари вузького віконця рожеві проміння плигали на брудній підлозі полохливими зайчиками. З лісу верталася до села череда. Чути було ляскання батогів і сердешні вигуки чередників до підпасичів:

„Гей! Гей! Нагони ту попівську, — знову у царині“.

На монастирській дзвіниці заблаговістили до вечерні. Срібні томливі дзвони пестили слух і зворушували душу болісним сумом.

„Нема чого ховати від себе правди — нас безперечно розстріляють, — казав студент технікові й сотникові. — Незадовго до смерті я зізнаю перед вами, що підказала мені словесна стичка з більшовиками: нерозумно оперувати з червоними логічними доказами. Переконаючими для них аргументами завше будуть і лишаться: фізична сила, зброя і перемога над ними. Одначе смерть нам не страшна і свій обовязок ми виконали чесно, як уміли і скільки нам дозволяв розум та наші сили“.

„Як умру то поховайте...“ Грудним високим тенором, подібним до жіночого контральта і в унісон монастирському дзвоні підхопив техник:

„Мене на Вкраїні“. Прилучилися до нього соковитий баритон і бас. За дверима, силкуючись заглушити подорожних і зриваючись з високих нот без такту і хорової дисципліни червоноармійці співали:

„Вставай проклятем заклеймённый...“

А коли подорожні закінчили заповіт, почали церковну великопосну пісню:

„Душе моя, что спіші, конєць приближається“.

В той час двері з грюкотом зіскали з завісів і чотири червоноармійці з рушницями перескочили поріг. Ні студент, ні сотник, ні технік нічого не зрозуміли. Сотник устиг тільки занести над головою руки, стуливши їх на взірєць варязького щита. Студент хотів підвестися на локіть, однак посковзнувся. Так і лишився лежати на правому боці. Технік устиг, захищаючись, сціпити голову між колінами.

—о—

Голова ісполкому нетвердо тримаючись на ногах, наказував червоноармійцям:

„Копайте яму середі уліци, пускай їх могіла послужит для другіх нравоученієм“.

На монастирській дзвіниці вдарили всі дзвони. Срібні оксамитові їх тони відгукнулися в лісі і забреніли величньо, побідно і гармонійно. А назустріч їм бреніли зелені чотки хвойової щітини, бреніли той гимн, який полишили в лісі три подорожні:

„Взбранной воеводи побідітельня“.

|||||||

Н. Королева.

IV. Горличка *).

„Співаймо псальму про весняні чари“.

У. Кравченко.

Що син багатого й славнозвісного лицаря Анклітцена втік з батьківського замку й щез без сліду, це не могло бути подією буденною, котру можна легко забути. Та ж увесь хрищений мир, не лише фрейбурзької околиці схвилювали й розбурхали речі важливіші і цілком несподівані, мов гримовида на Різдвяних Святах. В побожному місті Фрейбурзі, біля якого стояв славний своєю праведністю кляштор, на спокусу люду християнському, на погибель чималого числа хрищених душ обявилось разом дві відьми. Власне: ціле кодро відьомське, бо ж були це мати й донька, прачка Тільде та її „сновида“ — Колюмба, котра, не інакше як з намови диявола, „вчилася на абатису“, щоб замазати людям очі й відразу позамітати за собою всі сліди. Та ж не такий вже й хитрий чорт, щоб окрутити людей побожних: відьом викрили, петлі диявольські порозплутували, й усім тепер було ясно, що не тільки були це відьми безсумнівні, але ж і події в „замку на шпичаку“ безперечно мали до відьомської справи якесь ближче відношення. Не без нечистого це сталося, щоб син-одинак такого можновладця, одинокий представник роду, котрому, власне, було все дозволене й уможливлене, — ні з сього, ні з того намагався вбити рідного батька, а потім не-

*) Четвертий розділ повісти „1313“. Попередні розділи гл. чч. 6—7, 8—9 і 10—11 1934.

мов під лід пішов, покинувши всі статки й маєтки. І сталося все це тільки на те, щоб опинитись з „сновидою“ в одній школі того „печеного чорта“, вправленого у вихованню відьом, який мабуть своєчасно отримав попередження від свого „патрона“ й також мов під землю пішов. Відьми ж, хоч і не крилися з тим, що молодого Анклітцена знали, на нього сорочки прали й часто з ним здибувались, — ні за що не хотіли признатись у якихсь інтимніших з ним взаєминах. Особливо ж донька при згадці наймення Константина хвилювалась, плакала, але немов камяніла й не пускала й слова з уст, неначе шлюб мовчання дияволу зложила. Та ж те все нічого не допомогло. Тепер вже скрізь, по всіх околицях стало напевне відомо, що відьма Колумба так само, як за давні часи бісиця Венера лицаря Тангейзера, так тепер лицаря Константина тримала увязненого в скелях Меркюріусбергу. І, як тільки зійде вечірня зоря, сходиться з ним щокожної п'ятниці.

Так переказувалось з уст в уста, від вуха до вуха. В дійсності фрау Тільде немов збожеволіла. Вона плакала безупинно, присягалася на всіх святих, годинами клякала перед образами й вказувала на всіх духовних, що вона — добра християнка. Але ж тяжко було вірити її оправданням, коли що-раз проти неї висувались все важчі обвинувачення. З них найменше було те, що її зловила в лісі невидима сила ожиновою лозою. Можливо б, хоч і неймовірно тяжко було виправдатись і відносно доказаного сусідкою факту, що Тільде могла, коли тільки хтіла, вивести аспіда. Виключно для тієї мети тримала прачка зачаровану курку, яка, хоч на вигляд і нічим не відрізнялась від курей звичайних, однак несла яйця, повні крові. А кожному відомо, що, коли таке закривавлене рідкою кров'ю яйце 21 день поносити під лівою пахвою, то з нього достойтно виплодиться аспід. Буває він виключно барви чорної, на голівці ж має один, або навіть і два ріжки.

Інші люди також бачили таких молодих аспідів у фрау Тільде на вгороді, поміж зелениною, коли її не бувало вдома. Певне тоді вони вилазили з її потаємних схованок, бігали собі вільно та паслися...

Погано було для Тільде й те, що кілька свідків доказували на неї, ніби вона може, коли схоче, викликати дощ, навіть з ясного неба. Бувало, говорить вона комусь із сусідів: — „Вибачайте, мушу мерщій додому. Буде дощ, аби добігти!“ — І справді, щойно до хвіртки своєї добіжить, за клямку рукою візьметься, аж тої хвилини — злива, як з цебра. Швець Ганс Бем присягав і на Святу Євангелію, що з ним було таке. Побачила його фрау Тільде, як він з кошою, а донька його — Барбель з граблями йшли „на траву“, що вони мали арендовану, як і що-року, на млинаревій луці, біля потоку, — тай, відсунувши віконце, гукає їм через вулицю:

— Куме Гансе! Куме Гансе! Покличте хутчій ще двох доньок своїх, то б то Кетхен і Труду, щоб швидче впорались

на луці. Тай візочок відразу возьміть, бо — каже — не встигнете й додому, як почнеться злива та ще може на кілька день. Може, говорить, і сіно вам погнити.

Швець Бем таки згрішив тоді; послухав відьми, забрав усіх трьох доньок та возик, і сталося так слово в слово, як вона напроорокувала: ледви вони з травною у ворота, як ливув дощ. І світу Божого не було видко повних дві доби, аж потічок ви-йшов з берегів й залив усю млинареву луку.

Обвинувачували тяжко фрау Тільде і в тім, що була вона в дуже добрих взаєминах з алхіміком, що по всіх околицях люди при згадці про нього христились, а народня опінія мала для нього загальну назву „печеного чорта“, або ще „пекельного діда“. Остання назва мала в собі кепський інший сенс, а саме: найстаріші люди в Фрейбургу та близьких селах запевняли, що й перед 50-тма роками, чи навіть і ще раніш, коротко кажучи, „відколи живуть вони на світі“, пам'ятали чародія дідом, старим дідом, котрий, очевидно, ніколи й не мав молодости, що є зявищем неприроднім і людям неналежним. Самий же той факт, що звичайна прачка й свинарка посидала до „пекельного діда“ доньку в науку, замість вчити її бодай на швачку чи мережалъницю, в зв'язку з усім іншим, був дуже підозрілим. Перетягало шалю на терезах обвинувачення й те, що знов таки прачка-звичайнісецька свинарка так добре розумілася на лічливих (та чарівних!) зіллях, що постачала їх і алхімікові, й людям ними пособляла.

Видима річ, коли б свята інквізиція могла мати до своєї розпорядимости самого фізика, справа була б далеко ясніша. Однак — на нещастя — його не схопили, бо він зник завчасу, мов з димом розвіявся, коли його прокляте лігво зайнялося ні з сього, ні з того. І сталося саме це в ту ніч, коли вже дали наказ ув'язнити „пекельного діда“. Ясно, що коли б він мав сказати на Божому Суді щось добре, то йому не було чого лякатися. А попередила його не хто інший, як відьма Тільде, його співробітниця. Дехто бачив, а інші — то навіть і пізнали враз, як вона перекинулася вночі в крука й билася в алхімікове вікно. Щоправда, знайшлися і такі, котрі запевнювали, що ніби то був це не крук, а сокіл, а в'язничні дозорці посвідчили, що відьма з своєї хурдиги в тій долі не виходила, а ревно молилась, хитаючись збоку на бік. Та ж, відомо, що ніхто не перешкодить відьмі перекинутись і на сокола, не конче ж на гаву чи сову, а доглядачам часто відьми напускали туману в вічі так, що вони бачили зовсім не те, що було в дійсності.

Однак дуже збивало суддів, що рішучо всі, навіть найважливіші свідки проти відьми, а — головню — місцеве духовенство категорично свідчили, що впродовж всього життя Тільде справно виконувала всі приписи Св. Церкви. Рішучо що-неділі вона була в костелі, сповідалася часто, навіть брала участь в по-божно-добродійному сестрицтві й по п'ятницях тримала „сухий“ піст.

Також ніхто навіть з найправедніших фрейбурзьких людей

ніколи не помітив, щоб ставала вона спиною до вітара, як це звичайно роблять відьми, не можучи з цим укритися від зору людей праведних, дарма, що грішники того можуть і не зауважити.

Та що все це могло важити проти страшного посвідчення Тільдиної сусідки, Катерини Гюнтер, також — удовиці, як і фрау Тільде. А було це так. Над вечір Катерина вертала з лісу, куди ходила по суховій. Звісно: оберемок сухозію — за плечима, а за пасом — гострий ніж-колодій, що ним віття часом підрізувати доводилось. І от, саме на роздоріжжі, де біля „Сухого Дубу“ два шляхи „Андрієвським“ хрестом збігаються, зненацька підхопив куряву вихор. Та такий, що аж очі Катерині пилюкою чисто засипало, а вихор саме на середохресті крутиться, немов добрячий мотуз з куряви до неба встає. Вихопила Гюнтерка ножа з-за пасу, розмахнулась та так і влучила просто всередину у той вихор. Кожний бо добрий християнин так би на її місці зробив! Бо ж відомо, що стовбом-вихорем відьми на роздоріжжі крутяться чи — може — бісового танцю танцюють. Ну, звісно, вихор по тому враз впав.

Фрау Катерина без пригод дійшла собі до дому, скинула віття під повітку, аж раптом нагадала, що була це — п'ятниця, а вона ж по п'ятницях конче мусіла мити вікна у пані бургомистрової. Ой, леле! Може вже зацна пані й присилала по неї?! Вхопила вона хустку на голову, а по дорозі й заскочила до сусідки: поспитатись, чи не було посланця й що та йому сказала? Вскочила в хату, навіть не заклепавши, й бачить: сидить фрау Тільде біла, як крейда, на стола спершись. Коло неї ж хустки закривавлені та червона вода в мисці.

— Що за Боже допущення? Що трапилося, сусідонько? — вже й про свою справу забула Гюнтерка.

А Тільде ледви голос відводить:

— Хліба, мовляв, хотіла до цибулі на підвечірок врізати, бо у п'ятницю, як знаєте, крім сухого хліба та цибулі, нічого іншого не вживаю. Аж буханець, говорить, був зачерствий, а ножа щойно об макітру нагостила. Тай сковзнувся (ніби то) ніж по крайцеві та так просто в бік і застромився, мало не на пів-пальця, каже. От се, ледви, — говорить — дала собі ради, а сили не маю, щоб устати та за працю братись.

Тоді фрау Гюнтер не сказала нічого, бо ж не до розмов було. А що пані бургомистрова її дуже лаяла за запізнення, то й зовсім була про ту подію забула. Тепер же згадала і ясно їй стало все, бо ж — поперше — рана в боку фрау Тільде була саме на тій височині, як вона, фрау Гюнтер ножа у вихор встромила. А по друге, й люди казали, що того дня Тільде також у ліс по трави для „печеного чорта“ ходила.

От же, після всього того, не могло бути інак, як сталось: в першу п'ятницю адвенту фрау Тільде за доказане чарівництво спалили на стосі. Вірним на навчання, грішним — на острах та пересторогу. Її ж душі, гріхами обтяженій, на спасіння та від гріхів увільнення.

З Колюмбою ж справа була далеко складніша.

Що її треба було спалити і то — якнайскорше, — про це ні в кого не було сумніву. Однак її не спалено відразу, а відвезено — казали люди — аж до самого Риму. Заковану в поперед посвячені та свяченим „Йорданським“ кадилом обкурені кайдани, везено її в закритому кочі. А з нею вкупі повезли ще й доньку вязничного дозорця.

Повідали люди, що такої відьми, як та Колюмба, як світ-світом, ще не бувало. Тому й повезено її на показ ніби то аж Найсвятішому Отцю. Він бо єдиний може вирішити: чи не є це саме ота „діва-архигрішниця“, від якої має народитись антихрист? Не дурно ж бо спаленій матері її все ввижалися вогняні стовпи, на яких спірається небо та й бачила вона, як небо падає й приходить кінець світа.

Дійсно, Колюмбу вивезли з фрейбурзької вязниці, але не до Риму. А сталося те ось чому.

Щоби відьма не встигла приправитись на допити й на все не мала б готової відповіді, її не брали до судової салі, але ж самі судді несподівано з'являлись в її вязничній целі. Одного ранку, щойно на світ почало благословляти, вони вступили до вязниці, й — що було цілком незрозуміло, — не знайшли біля її цілі жадної варти. Не зрозуміло було тим, що сам старший дозорець на власні очі бачив, як відходила нічна варта, а натовість вступила варта денна, з якою він ще й гомонів про можливу зміну години, бо вночі він мало спав, бо ж йому дуже крутило в ногах. Навіть і наймення вартівців йому було відоме. Однак вартівців не було під хурдигою, за те вони стояли під вязничною каплицею!

Коли ж судді з дозорцем вступили до цілі, Колюмба сиділа на соломі, яка була в неї замість ліжка та ззувала черевики, так запорошені, як бувають у людини, котра тільки-що повернула з далекої мандрівки. Руки й ноги відьмині були холодні, як крига. Коротко кажучи, все свідчило про те, що відьма виходила на довший час з своєї вязниці й щойно повернулася назад.

Не встигли судді отямитись, аж знову ще дивна новина. Дозорець, що відімкнувши двері, пішов був висвітлювати справу з вартівцями, — блідий і в переляку майже прибіг до суддів, тягнучи за руку свою доньку, п'ятнадцятихлітню Емерль.

— Ні в чім не винен, в жадних чарах не грішен, я, — шептав зблідлими устами, підштовхуючи наперед Емерль. — Вислухайте її, світлі судді! Заступіться, захистіть нас від напасти!

Дівчатко, майже дитина, тихе, побожне, правдиве, чистогнятко, стоїть тільки великими, ясними очицями кліпає. Відняло їй, мабуть, з переполоху, мову. Подруге, саме, коли судді почали дівчатко розпитувати, привезено їм нарочного листа від достойної матери Ерентруди, абатиси сусіднього кляштору. А в тім листі було написано, що невідомо, мовляв, абатисі, що саме у фрейбурзькій вязниці трапилось, а тільки бачила вона

після вечірньої молитви видину: ніби замкнено у вязницю білу голубку, та ж дика горличка дзьобом грати в цілі виломала й ту голубку на волю випустила. Нарешті, взяли на увагу, що положення старшого доглядача вязниці стає дуже незручним, коли у нього під доглядом опиниться й його власна донька. Тому й вирішили вивезти Колюмбу й Емерль геть з Фрейбургу, невідомо куди.

— 0 —

Як юність, був радісний день. А тим часом рік старів і йшов до зими. Тихе, прозоре, дзвінке осіннє повітря; танцюючі щовечора мушки на тлі сяючих, пухких хмарок, що були ніби відблиском райської слави над землею, — все це відганяло думки про зиму, котра довго не приходила сього року. Хотілось вірити, що вона й не прийде ніколи. Над вечір золотисті обрії затаглись сріблястою імлою й потепліло ще. Місяць, що саме був у повні, мов профільтовував крізь прозору імлу своє зеленкувате проміння, що перетворювало звичайні в-день речі у фантастичні примари. Дійсність ставала подібною на сонний привид, тайну якого так непереможно хотілось збагнути, розгадати...

Та фрейбурзьке міщанство міцно спало по веселих святах обжинків й не цікавилось змінами природи. Лише Емерль, донці вязничного дозорця було якось дивно й неспокійно на серці. Без жадної причини їй було тоскно, аж до плачу, і той жаль за невідомим рішуче відганяв від неї сон. До того ж дівчині було незносно парко в низькій хатині, з масивним склепінням від товстих, „вязничних“ стін, де впродовж цілого дня пекли й варили.

Не знаходячи спокою, Емерль тихенько встала з ліжка, одяглась, взулась, і нечутно вийшла в садок. Невеличкий, оточений височенною стіною, він нагадував скриню без віка. Поза муром з одного боку тьмяно вимальовувався зарис масивної будови вязниці, що випиналась вгору, мов замок на копці. Просто перед Емерль, у білій стіні огорожі темніли дверцята, що виводили на шлях до міста.

Емерль сперлась на поручні ганка й дивилась на завої імли, що повільно розкладались по землі, легесенькі, прозорі, мов тонка пухова пряжа. Часами вони помалу, ліниво ворушились і підносились в гору.

— Немов мертві ворують руками під саваном, — подумала Емерль і, перехрестившись, почала молитись за свою, нещодавно померлу матір.

Зненацька в амбразурі з деревляними дверима, в товщі муру, почулося шамотіння. Хтось постукав з вулиці, помовчав трохи — й постукав ще і ще. Емерль випросталась і нашорошилась. Змалечку зростала вона за мурами, ґратами та запорами вязниці й не знала страху перед злодіями чи розбішаками: люди тих станів сюди добровільно не приходили. Однак тепер дівчину обвіяло холодком й на спині набігла гусяча шкіра. В таку ніч бо можна було сподіватись появи істот неживих.

Втративши силу зрушити з місця, дівча залякло на сходинці, обернувшись спиною об соху ганка. Тим часом воріття тихо відчинились. Крізь молошну імлу, що значно згускла, йшла чи плівла висока постать, загорнена в довгу, ніби темно-червону одіж. Каптур, що спадав на все обличчя, відкривав лише частину підборіддя, котре гостряком висувалось вперед і видавалось біло-мрамуровим. Притримуючи біля тіла фалди широкої одежі, незнайомий повільно переходив садок і наближавсь до Емерль. І що-менчала віддаль між дівчиною та дивною постаттю, тим дужче холоділо у Емерль серце, а волосся на голові починало ворухитись, намагаючись виплутатись з кісника, яким туго було повязане на-ніч. Дивна тиша натискувала їй на вуха, немов на них надували невидимі долоні. На хвилю — а може й на цілу вічність? — Емерль втратила всяку уяву, де вона й що з нею діється.

Коли ж отямилась, зауважила, що йде білим, безкраїм шляхом, котрий тягнеться рівною стьошкою вперед і далеко-далеко зникає в зеленавій імлі. Йде не сама: попереду пливе, мов хмара по небу той чорнець — не чорнець у каптурі, що увійшов воріттями в садок вязниці. А за ним і попліч з Емерль — тим же кроком, що й Емерль, йде Колюмба, увязнена в хурдизі чарівниці.

Емерль знала Колюмбу й раніш. Часто бачила її у церкві, або в місті чи на ярмарку. Ніколи не розмовляла з нею, але чула, що вона — химерна, „сновиди“, й не така, як інші дівчата в місті. Всі ж бо говорили зі слів катехети, котрий її вчив у школі, що ніколи він не бачив розумнішої дитини й що вона могла б бути абатисою вченого кляштору. Тому Емерль дуже нею цікавилась, але ж — тільки здалеку. Бо вона добре знала, що з нею, дочкою вязничного дозорця ніхто не хоче приятелювати, або навіть не захоче й говорити при людях. Звісно, кожен знав, що вона — Емерль нікому нічого злого не вчинила, одначе... вязниця, дозорець чи кат... хто може розібрати, де кінчається одно, а починається друге, — так тісно з нею сполучене?! А взагалі ж кожен памятав приказку: — „Не штовхайся близько до стосу, щоб часом не затлілось і на тобі“.

І от, тепер — йде Колюмба попліч і той невідомий третій. Куди? По що? — Нічого вона не знає й не розуміє, одначе в її душі нема найменшого страху, тільки надзвичайна, незнана досі тиша. Така дивна тиша, що нема в ній ані биття серця, немов все це — німий образ, без життя. Немов навіть це й не життя взагалі. Що ж тоді — смерть? І на думку про це слово „смерть“ — ніби на поклик той, закаптурений повернув назад голову й, кивнувши, притакнув:

— Так. Це — я.

Однак Емерль зовсім не страшно.

Смерть — так смерть. Ну, так що ж? Хіба ж вона не знала раніш, що смерть існує в світі? Що правда ще вона її не зустрічала. Але ж це неминуче! І нема нічого страшного в тім, що нині її побачила.

Та ж, видно, інакше про це гадала Колюмба. Раптом вона розгнівалась і сміливо шарпнула за руку „закаптуреного“.

— Не бреш, облудо стародавня! — гукнула голосно.

А смерть на те — нічого. Не образилась, лише затрималась і обернулась до них передом. Трохи навіть відкинула з чола каптур, показавши гострі риси білого обличчя, але не голого черепа. Було кощаве й стомлене.

— Тобто ж, як це: „не бреш“? — запитала спокійно, трохи подумавши. — Аджеж я — єдина правда на світі! Бо ж я — одна дійсність. Починаючись з мента народження, я ж — властиво — є тим, що ви на землі звете життям, бо ж хто почав жити, той вже повільно вмирає...

Емерль уважно слухає й нітрохи не дивується тим словам. Але ж Колюмба рішучо не погоджується. І, немов той магістер богослов'я, що вже кілька разів його чула Емерль на вчених диспутах в фрейбурзькій катедралі, — почала тій Смерті доводити:

— Я знов кажу: брешеш! Бо щоб щось знищити, спочатку треба те „щось“ створити. Чи ж ти можеш щось створити?

Смерть ображено стягла свої тонкі уста й скривилась в призирливу гримасу.

— Я не творю нічого. Я лише нищу. І сила мого нищення безмежна. Ніщо не може встояти перед нею. Все падає на самий звук моїх кроків. Все тоне в тіні моїх крил.

Вона простягла вперед руки — і тінь від широченних її рукавів укрила собою небо, землю й безодню безмежної імлі. Стало цілком поночі.

— Гляньте довкола! — пролунав голос Смерти, як тріумфальна фанфара, як мідяна сурма, гостро й невмолимо.

Емерль помітила, що пітьма прояснюється й вона бачить безліч цвинтарів, руїн, грузів і незчислимі кількості людських та тваринячих трупів. На ті трупи падали все нові й нові, сотками, тисячами. Стемнілі від вогкості будови, зарослі мохом, зсувались. Обсипались цимбури товстелезних мурів, блискучі мечі червоніли іржою й зникали, дерева трухлявіли й порохніли, вянула й рудавіла трава та квіти. А над всім журливо плакав, скиглючи, як в бовдурі в завірюху, сумний вітер.

— Це все—моє діло. Моя перемога! — хвалилась Смерть, — а ти смієш казати — „брешеш“?!

В глибоко — запалих очах, що виглядали з-під каптура, палахкотіли тьмяні вогники, фіялові, холодної барви, й вгасали в смужці диму.

Та Колюмба схрестила на грудях руки й запитала знову ще з більшим викликом:

— І чи довго ще дуритимеш ти нас, безсоромна облудо?! Чи ж ти маєш силу знищити віру чи славу? Осягнення людського духа? Невмірущу поезію? Красу річей і почувань? Чи знищиш те, що кровю, стражданням і смертю здобули борці? Чи вчинеш так, щоб нове життя не повставало на руїнах, розві-

яних порохом? Брехня — всі твої слова, бо ніщо і ніколи не вмірає в природі. Бо по кожній смерті повстає нове життя, з кожного Вчора приходить Завтра, для котрого і Вчора — так само живе, а не мертво. Вмирання — лише перехід до нового існування, бо життя — вічне, бо воно є Рух, як навіть Рух є і все те, чим ти тут перед нами розхвсталась!...

І раптом імла, як пара в повітрі, розтанула у сяйві, що залило всю країну, котра стала видною довкола на тисячі гонів.

— Маєш правду, — прозгучав немов з повітря глухий голос Смерти. — Я не для тих, що можуть сміливо дивитись в мої очі й сказати з повним переконанням:

— „Тебе нема!“. Так, для тих Смерти немає!

Голос урвався, мов утопився в тій імлі, що знову спадала на землю.

—о—

Емерль вчула, що вся наскрізь просякла вогкістю, аж до кісток. Піднесла повіки, що враз так обважніли, мов дві кам'яні брили. Ні Колюмби, ні Смерти вже не було. Лише довкола згорталась сувоями липка, білява імла. З тієї імли виринув Емерлін батько. Він трусив її, мов грушку, за плече й, згадуючи всіх святих, допитував, чого вона тут і що робить?

Емерль, нічого не затаючи, розповіла все, що пережила, бачила й чула.

Потім майже слово в слово те ж саме переказувала кілька разів і суддям.

Але що-разу, коли вона про те розповідала, їй страшенно починала боліти голова й непереможно хотілось спати. І, дійсно, вона твердо засинала. Нарешті, заснула так, що спала аж п'ять тижнів, а прокидалась лише, щоб наїстись і знову впадала в непробудний сон.

Дівчину взяла під свою опіку добра мати Ерентруда, бенедиктинська абатиса, — в „заставу ж“ за неї поклала перед суддями свій абатський хрест і перстень.

Тимчасом, поки під лагідним і повним побожною дбайливості доглядом абатиси повільно одужувала Емерль, процес відьми Колюмби ніяк не міг скінчитися. Противно: що далі він заплутувався все дужче. І всі ченці — інквізитори, що провадили цей процес, однодушно погоджувались на тому, що такої сили чарівниці вони давно не здивували.

На допитах вона звичайно мовчала, а коли ж і відповідала, то лиш до того моменту, коли мова заходила про Константина Анкцітцена: тоді нічим не можна було її примусити до відповіді. Коли ж озивалась, то завжди з незмінною „скромністю й пошаною, яка личить кожній жінці в присутності осіб духовних“, як це кілька разів було записане в протоколі брата-секретаря. Страху ж перед суддями не виявляла жадного, але й не вирікалась, що ходила на прогулянку з смертю, що часто бачить речі, невидимі людям іншим. Бо ж відповідала вона — „все це — речі — натуральні“, понеже, мовляв, кожна людина раз у житті

йде попліч з смертю, а всі люди на світі бачуть всі речі інакше. Судді навіть не знали, чи вона не глузує з них, коли, відповідаючи на повище питання, Колюмба зауважила:

— Один бачить далеко, аж рімзи на вежі катедралі, а от, найдостойніший отець інквізитор, дарма, що стоїть вона біля нього в п'ятох кроках, і її самої не бачить.

Коли вже не лишалось нічого випитувати й перевіряти, вирішили призначити остаточний присуд на день 23 січня. Про цю дату прохала мати абатиса, бо на цей день припадає свято мучениці Емеренціяни, святої патронки юної Емерль. І мати абатиса сподівалась від цього дня та від святої одкровення та прояву милосердя Божого. І мати абатиса не помолилась.

Дива почалися з першої години ночі з 22-го на 23-го січня. Саме влівніч Емерль розплющила очі й зовсім розумним поглядом оглянулася довкола. Слабим, але цілком певним голосом, вона насамперед попрохала святої сповіді та Причастя. „Одержима“ чи „зачарована“ та навіть і звичайна грішниця — річ видима — так би не поводитись. Коли ж ранком, вже заспокоєна в своїх побожних потребах, слухала псалми, враняшніх „Laudes“, яких читали їй сестри в присутності абатиси, — Емерль впала в екстазу. Це признав і кляшторний духовник, який був не тільки вченим богословом, але ж одночасно й лікарем-фізиком.

Емерль лежала, мов мертва: без руху, без сердечних ударів і без віддиху. А тим часом усміхалась блаженним усміхом. На щічках, то розгоряючись, то пригасаючи, мов зоря на вранішньому небі, палахкотів румянець. Було безсумнівне, що душа дівчини покинула її тіло й перебуває в екстатичному захопленні біля її святої патронки. Румянець же в обличчі — не що інше, як далекий відблеск вічного світла.

—о—

З серцем, повним радістю, з душею переповненою хвали милосердя Божому поспішала мати Ерентруда на засідання святішого трибуналу. Всю її істоту сповняло радісне передчуття чуда, котре мусить дати незмірні радощі. На хвилину абатиса аж припинилась: чи не грішить вона? Чи ж годиться от так радіти, аж тремтить її старече тіло? Так сам же Патріярх її ордену, Святий Бенедикт, ясно сказав: — „Вкупі з анголами співайте хвалу Господеві!“ А хіба ж янголи не перебувають в постійній радості?..

Випав не зимовий, а правдивий весняний день, як це часами трапляється між обома святами святої Агнеси. Абатисі навіть видавалось, що в ясному небі співає жайворонок.

„Свята Агнеса ласкава випускає жайворонка з рукава“ — згадала абатиса народно приповідку й додала в думці — „Це — подарунок Св. Агнеси її молодшій сестрі — Святій Емеренціяні“.

І стара чорниця піднесла руки до неба. Вона не прохала й не благала — лише благословляла мудрість Божу, благословляла й обох святих — за те, що вони є тим, чим є.

Коли достойна мати Ерентруда вступила під низькі скле-

піння довгої, мов кам'яний мішок, салі трибуналу, серце її неначе заволоклося чорним серпанком, а думкою майнуло: „Тут зрозумієш слова: Христос зійшов у пекло“. Та ж не час був на побожні медитації. Тому вона відзначила ту думку в пам'яті, як на листочку записника — на потім.

Обвинувачена стояла в довгій „покутній“ сорочці з грубої ряднини, підперезана мотузом. Була боса, з обличчям, ніби вирізьбленим з мармору. Часами вона кашляла, й тоді складала руки на грудях. В куті, біля вікна пахолок, помішник катів, розпалював на жарівні вогонь. Вугілля шкварчало й чаділо.

З надвору, крізь зачинені загратовані вікна долітало незрозуміле белькотання, хлипання та нарікання, що часами переходило ніби в загрозливі вигуки. Це лементував жебравий Абель, що від якогось часу „жив“ під вікном суду й нічим його не можна було відціль відогнати. Тепер він твердив усе одно:

— Блаженна! Блаженна!

Й падав навколюшки перед кожним членом трибуналу, хапав їх за рясни й, то цілував краї одежі їхньої, то ясно загрожував, спинаючи до неба руки.

Мати абатаса сіла на призначене їй місце. І зненацька почувала себе так зле, ніби надходила її остання година. Шию їй душили завої, в скронях гуло. Бракувало повітря, вона була на межі млости. Тільки рукою показала на голову патерові Сальваторові-інквізиторові, котрий зрозумів її стан і звелів пахолкові відчинити вікно. Розуміючи, що на неї кепсько впливає повітря зачаджених судових підземеллів, він простяг їй посудину з свяченою водою, що стояла на столі.

Відчиненим вікном потягло чисте, тепле повітря, але ж з ним влетів і досить розбірний стогін Абелів:

— Кривдять блаженну, кривдять!

Ніби крізь заслону, або дуже здалеку вчула мати Ерентруда інквізиторів голос, сухий і нечувствений:

— Дівчино Колюмбо! Понеже розум і докази людські не можуть розяснити, чи справді ти грішна чаруванням та приятельством з дияволом, вирішили ми в-останнє піддати тебе суду Божому.

Колюмба помалу кашляла, схрестивши руки. Очі блукали десь далеко, а уста шепотіли молитву. Вона як би вже не належала до живих.

Абатиса низько схилила голову. З її очей одна за одною спливали сльози.

Німа тиша огорнула всю залу. Тільки гикаючий плач Абелів, як ридання немічної дитини, наповняв повітря.

Раптом щось впурхнуло в одчинене вікно: немов хтось вкинув з розгону камінь. Але заля наповнилась шовковим шелестінням та мигтінням м'яких крил. З якусь мить птах затріпотів над великим чорним круцифіксом, що стояв на столі перед суддями. Але враз зірвався, пурхнув був у темний кут, де курів горн, а відтіль стрілою кинувся на Колюмбу й зарився їй на

грудах в широкий рукав сорочки. Було цілком незрозуміло: відкіль взимку могла взятись тут дика горличка? Тим часом, мов осяяна світлом, Колумба взяла пташка на руку й легенько погладила її. Горличка тремтіла крильцями, але не лякалась і не тікала. Майже вже скарана смертю дівчина й такий же безсилий пташок тулились одно до одного в цім страховиннім оточенню. Проти всього того важкого й твердого, що було довкола них, вони видавались безконечно безсилями, немов з павутини зітканими, створіннями.

Судді мовчали. І тоді прудко підвелась абатиса. Вона говорила про ясне чудо. Про свою, вперед оповіщену, видину голубки й горлички, про Святу Емеренціану та видиму ознаку Божої милости до чистої дівчинки Емерль.

— Не всі сні суть віщі, й вірувати кожному снові було б однаково, як вірити в чарівні дитячі казки. Але ж чи не часто бачимо волю Господню, обявлену людям у снах? Обминаю пророчий сон праотця Якова, поминаю сні Йосифа Єгипетського, не торкаюсь взагалі Старого Закону, але згадаймо лише, як найсвятіший з смертельних, той, кого Господь вибрав за охоронця Сина свого Єдинородного на землі, святий Йосиф тричі пізнавав зі снів волю Божу. Згадаймо багатьох інших святих, от, наприклад, хоча б Святого Полікарпа, єпископа Смирнського, якому Господь послав сон, ніби святому горить подушка під головою, й зрозумів св. Полікарп, що є то йому вість про упалення на стосі.

Я — лише многогрішна й недостойна служебниця Божа, але ж з волі Господньої поставлено мене на варті біля отари Св. Бенедикта. Довго живу вже я на світі цім, й не раз ставалося мені, що сном віщим відповідав і мені — грішниці милостивий Господь, як в молитвах благала я Його помочі в справах родинних святого нашого Патріярха. Хто знає, чи не Божою волею натхнена будши, викупила я святими ознаками гідности абатської — хрестом та перстеном пастирським — цю заблудшу овечку? До життя кляшторного готувалась вона. Може ж у габіті Святого Бенедикта не тільки спокутує вона провини свої, але ж придбає й заслуги небесні? — Колумба — наймення її. Голубку-колумбу і я бачила у видині своїй. Голубка ж була й то, що сповістила святого Патріярха нашого про душу святої сестри його Схоластики, що взято її на небо з нашої землі.

Судді праведні! Чи ж не сказано в святолу письмі, що не бажає Господь смерти грішника, а щоб покався він?..

Всі уважно слухали. Залізні цеглини вже давно почорніли, а горна перестали куріти, замовкли Абелеві хлипання. Здавалось, що сірі кам'яні склепіння, мов старечі рамена, натруджені тягарем довголітньої праці, схилились ще нижче.

Раптом відчинились оковані бокові двері судової залі. Узброєний алебардою вартівець, намагаючись стлумити чавкання важких своїх черевиків, наблизився до брата-секретаря й передаючи йому загорнений сувой, запечатаний двома восковими пе-

чатками на довгих шнурках, промовив кілька слів, показуючи позад себе на двері великим пальцем своєї великої руки. Брат секретар притакнув головою й негайно передав листа патерові Сальваторові.

Голова трибуналу впізнав відразу печатку франтишканського кляштору під Фрейбургом, як і персональну печать патера Герхарда, гвардіяна. Під адресою й найменням „Найславнішого та найвченішого“ патера Сальватора, стояло аж тричі підкреслене: „Негайно. Хоча б і в судовій залі. У власні руки.“

Патер Сальватор враз розгорнув пергамент, глянув на підпис й затримав погляд на останнім реченню: *sicut filius prodigus, qui mortuus erat, et revixit, perierat et inventus est.*

Зміст листа цілком зміняв увесь хід процесу. Спадали як чорна імла під блиском соняшнього проміння всі обвинувачення в чарівництві, всі підозрення в справі зникнення Константина Анклітцена й почасти проливали світло на судову хибу в процесі фрау Тільде, що впала жертвою своєї надмірної балакучости, про що попереджав її „печений чорт“.

Патер Герхард повідомляв, що новий брат його кляштора фратер Бертольд, в світі — Анклітцен є одним з найулюбленіших синів його, свідчить і чернечим і лицарським словом та рішуче стверджує, що його колишня товаришка по студіях у алхіміка Брудерганса, Колюмба Тільде нічого лихого проти нього, тоді ще юнака Константина, й на думці не мала, на життя чи на спасіння душі його ніяк не сягала, в жадних чарах магії ані в стосунках з дияволом ніколи запідозрена не бувала. Навпаки, завжди була дівчина побожна, цнотлива, мовчазна, в добрих науках пильна й за згодою матері своєї, дарма що жінки темної та на язик нестриманої, готувалася до кляшторного життя.

Патер Сальватор встав і розгорнув Євангелію.

— „Дівчино, де ж судді твої?“ — запитав він євангельським текстом, і в голосі його прозвучала якась тепла нотка.

Абатиса глянула на нього й здивувалась: промінь блілого ще, однак вже весняного сонця падав на його обличчя. Раніш вона не помічала, що це старе обличчя було таке знищене. Щоки — мов прориті слізьми, колись ясні — може сині, може сірі — очі були безбарвно каламутні. Від всієї його постати віяла безмірна втома.

— „Ніхто не осудив тебе?“ — вже знову без чуття питався далі його голос.

— Ніхто, отче! — тихо, але ясно відповіла Колюмба. — Ніхто!

— Так і я не осуджую тебе. Вибач ти провини невіільні наші. Вибач, як і ми вибачаємо тим, хто кляне нас, слуг Божих, що повинні стерегти Святу Його Церкву.

Сподівання матері Ерентруди більш ніж справдилось: вона почувала таке щастя й таку радість, яких — здавалось — ще ніколи не зажила в своєму довгому життю. Тепер вона везла з собою врятовану від смертельного вогню та морозу світського

життя чисту голубку, — „нову бджолу Божу до свого вулика“, як казав святий Антоній-Пустинник. Колумба тепер мала змогу всамперед замолити гріхи — вільні й невільні — своєї нещасної матері.

В кляшторі стару черницю чекала додаткова радість. Емерль що вчувала себе майже дужою, сповістила, що батько, котрий саме сьогодні її відвідав, дав свою згоду, щоб і вона лишилась в кляшторних стінах.

Щоки абатиси були цілком мокрі від сліз, очі побожно дивились на чудотворний образ Богоматері, але уста безпереривно всміхались: її радість внутрішня не могла не виявитись на-зовні.

— Істину співає псалмопівіць, кажучи: „Ранком, перед сніданням посилаєш Ти, Господи, людині спробу тяжку. І перш, як заходить вечір, вже потішиш її“, — повторювала мати Ерен-труда увесь той щасливий для неї й всього кляштору день.

██

Д. Скитський.

До методології історії літератури
Мих. Грушевського.

„Історія української літератури“ Михайла Грушевського, доведена в п'ятьох томах ¹⁾ до початку XVII ст., носить на собі нестерті сліди небуденної особистості автора: енергія слова, глибока умова культура, ширина погляду, сміливість у висновках і несподіваних паралелях, оригінальність думки, а при тому величезна ерудиція — це все прикмети, що надають творів незмірної цінні та привокують увагу читача й побуджують думку до праці. Грушевський мав три великі дари природи, що дуже рідко виступають разом: хист аналізу, що так блискуче виявився напр. в аналізі літописів; хист синтезу, завдяки якому охоплює великі цілості та вишукує провідні ідеї епох; врешті інтуїцію, що дає йому змогу збагнути внутрішню значність фактів та добачити зв'язки, невидні для кого іншого.

Під оглядом багатства матеріалу й проблем, а також методи займає історія літератури Грушевського окреме місце серед українських праць з тієї ділянки. Одначе слід заздалегідь зазначити, що в теоретичній підбудові твору помітні деякі риси несутільності. Історик літератури стоїть перед завданням: або відтворити літературне життя минулих віків з усіма його величинами без уваги на те, чи лишили вони чи не лишили по собі відгомін у дальшому розвитку літератури, і таким чином перенести нас у кожний момент минулого, примусити минуле промовляти до нас своєю мовою (на такому становищі стоїть проф. Сорбони D. Mornet); або він бере на увагу тільки те, що було велике й творче в минулому, що мало здатність запліднювати

¹⁾ тт. I—III появились у Львові 1923 р., IV і V. у Києві 1925 і 1927 р.

духове життя пізніших віків, тобто жило „посмертним життям“, трансформуючись у душах пізніших творців. Огнє історія літератури М. Грушевського в своїм фактичнім переведенні стоїть радніше на першому становищі; натомість у своїх теоретичних міркуваннях Грушевський схиляється до другого становища, висловлюючи погляд, що історик літератури „вибирає найбільш важні й характеристичні“ твори, „спиняється на найбільших письменниках, найяскравіших репрезентантах доби“. (Іст. літ. I, 15). Щоправда, він робить застереження для тих випадків, коли літературний матеріал якоїсь доби бідний. В оцінці ваги літературних творів він послуговується різними критеріями. На його думку „історик літератури при доборі матеріалу кладе головну вагу на цю чи ту прикмету творів, у залежності від того, з якого боку він підходить до свого завдання — яку мету собі ставить“ (I, 15), оцінюючи твори чи з огляду на їх „впливи на дальший розвій словесної творчости, або на розвій життя взагалі“, чи з огляду на їх провідні ідеї; чи врешті звертаючи увагу на їх „високу артистичність“.

Така мінливість становища зазначилася нерівністю в трактуванні окремих фаз літератури. І так в огляді книжньої літератури княжої доби читаємо, що автор „рішив приложити особливі старання до того, аби естетична і психологічна сторона старої творчости якнайживіше виступала“, а тому вага праці „якнайдалше пересунулась від зверхнього огляду памяток словесної творчости на цю аналізу її внутрішнього змісту й естетичних досягнень“. (Іст. літ., III, 270). Іншим знову разом, у частині, присвяченій літературі на переломі XVI—XVII ст., автор признається, що притягав „навіть такий матеріал, що властиво не заслуговував би цього з чисто літературного, емоційно-естетичного погляду“ (V, 503), а робив це з уваги на бідність, зневеликими винятками, літературної продукції тієї доби.

Не вважаючи на сильне підкреслення естетичних моментів, у Грушевського переважає ідеологічна та соціологічна інтерпретація літературної творчости. З одного боку він задивляється на історію літератури як на історію ідей та трактує літературну форму як чинник, щоправда, важний, але другорядний; з другого боку розглядає словесність як „функцію людського соціального життя“, як відбиток „взаємовідносин творця й його соціального оточення“ (I, 21), ставить собі завдання: „дослідити поетичну творчість не тільки як соціальний факт, але і як соціальну функцію громадянства: що вкладає сюди громадянство в різних стадіях своєї еволюції, яку службу несе ця функція в сумі громадського життя і як відбиває на собі те життя“. (I, 20).

Так то історика, що стежить за розвитком духового життя в часі та перехреснування й відбиття на рідному ґрунті різноманітних чужих впливів, доповнює соціолог, що дивиться на суспільне життя в перерізі, досліджує функції суспільного організму, звязок і ролю матеріальних та духових проявів життя, звязок духових функцій з формами суспільного ладу та економічним

станом. Соціологічний підхід виявився найвиразніше в I-му томі історії літератури, де переведена аналіза словесної творчості найдавніших діб українського життя. Як приклад такого підходу може послужити нам напр. пояснення генези дружинного епосу та сільсько-господарської поезії, що виникли перший на ґрунті степового військового життя, а друга на ґрунті хліборобської культури північних українських земель.

Розглядаючи літературу в її залежності від суспільного ускладнення українського народу в різних добах його життя, Грушевський все таки трактує її як продукт нації, що має як живий організм, своєрідну структуру. Тим то — всупереч російським історикам літератури, що анектували київську добу до російської літератури, — старається Грушевський виявити українського національного духа навіть у книжнім письменстві тієї доби, знайти в ньому „живий національний зміст“ (II, 10). Присвячуючи багато уваги питанню міжнародних літературних впливів, зокрема в ділянці неписаної (усної) творчості, Грушевський далекий від того, щоб зводити сюжети, мотиви й форму тієї творчості до самих запозичень. Навпаки, він дошукується скрізь, навіть у засвоєних речах, — первісних, оригінальних рис, що надають своєрідну фізіономію українській словесній творчості.

В царині літературних впливів Грушевський розкриває раз-у-раз широкі перспективи. Наведемо декілька прикладів на це: I, так у народніх легендах про творення світу Богом і Сатанілом дошукується впливу ідей та образів маніхейсько-богомільських, що в їх основі лежав яркий дуалізм (IV, 386). До Соломонових легенд наводить паралелі з індійської „Панчатантри“ та популярної в середніх віках збірки повістей п. з. „Римські історії“ (Gesta Romanorum). В декоративності стародавньої нашої пісенної творчості з її мальовничими образами саду-винограду, що його стереже дівчина та збирає золоту росу; білої берези з золотою корою, що її обколупують райські пташки; пав, що по горі ходять та піря ронять — в усіх таких образах добачує вплив стилю романсько-візантійського, „іконописного, замилюваного у тяжких, багатих тонах декорації“ — так у поезії, як і в одягах, ювілерству та декоративному мистецтві (I, 277). — Розбираючи питання впливів скандинавського епосу та героїчний східно-словянський епос, висуває здогади, що подібності між ними походять з мандрівних мотивів, чи „з спільних християнських, візантійських або орієнтальних ісламсько-юдаїстичних або індійських джерел, з котрих східно-словянський епос міг черпати на власну руку незалежно від германської поезії“ (IV, 300). — Грушевський розвиває погляди (в V. томі) про вплив містичного аскетичних ідей, що йшли на Україну в XIV ст. з Болгарії та з Атонської гори, що їх відгомін маємо пізніше на переломі XVI/XVII ст. в житті та творчості Івана Вишенського. Він кидає сміливі думки про відгомін на українським ґрунті подібних містичних ідей Західної Європи, а також присвячує окремий розділ V-го тому „відгомоном чеського релігійно-національного руху“.

Та найбільше своєрідності методи виявив Грушевський у трактуванні літератури як органічного вияву вікового росту українського народу. Коли пригадаємо собі фази розвитку поглядів на українську літературу, мусимо признати, що Грушевський завершив будову тієї літератури як суцільного організму. Яка тут віддаль від тих поглядів, що вважали українську літературу за пізній продукт романтичних ідей народности! Правда, вже Пипін починав історію української літератури з литовської доби. Огоновський зарахував до української літератури й книжність старокняжих часів, одначе він трактував давню літературу побіжно, недоцінював її за її, мовляв, „мертвеччину“ й „візантійщину“, так що у нього „властива“ українська література починається таки від Котляревського. Згодом настала доба гарячкового збирання всіх памяток стародавнього письменства, а слідом за тим можна вже було значно серйозніше й ширше потрактувати старе письменство (Возняк). Але й при таких поставленні справи історія літератури не була всилі висвітлити духову творчість українського народу в непереривності його розвитку, коли обмежувалась до писаних памяток, не вмючи, як слід, використати всієї поетичної творчости українського народу, — тому що наші писані памятки залишилися властиво тільки як окрушки з багатого колись стола. Особливо часи великого лихоліття — доба після руїни княжої держави від XIV ст. до половини XVI ст. — стоять просто пустарем, якого історики літератури не вміли заповнити. Тим часом з погляду закономірности органічного розвитку й росту народу такої порожняви допустити не можна.

Тут то Грушевський висуває неписану (усну) творчість як таку, що мала б заповнити ті прогалини в історії духової творчости українського народу. Коли історики інших літератур (нпр. французької) можуть залишати усну свовесність фольклористам, етнольогам тощо, обмежуючись до писаної літератури як до літератури у властивому значенні, — українській усній словесності припадає цілком виняткова роля в історії української літератури. Тут історик ставить її нарівні з писаною („артистичною“) творчістю в тому переконанні, що тільки вони обидві разом можуть відслонити нам образ духового життя замерлих епох. А втім Грушевський і не відмежовує різко від себе тих обох віток літератури м. ін. з уваги на те, що впродовж століть українського літературного життя ми стрічаємося повсякчасно з явищем їх дифузії: і так найдавніша усна словесність залишила нестерті сліди в книжності княжих часів; знов же княжня література по розвалі княжої держави влилася в усну словесність, передавала їй мотиви й форми та оживляла її своїм духом, трансформуючи збірне духове життя. Одно слово, обидві галузі літератури творять „одну і нероздільну цілість“ (I, 7).

Правда, історики української літератури вже давніше високо цінили значення усної („народної“) словесности й присвячували їй чимало місця. Одначе усну словесність брали здебільшого в її

статистиці, тобто в теперішньому її вигляді, в такому стані, як її зібрано й списано. В „Історії укр. письменства“ Єфремова слухає вона тільки за підмурівок до нової, відродженої літератури. З методологічного погляду далше пішли деякі історики російської літератури (Владиміров, Овсяніко-Куліковський, Келтуяла), що історію письменства попереджують розглядом усної словесності.

Грушевський ставить справу усної словесності на значно ширшій площині. Він робить рішучий зворот, намагаючись із наверхствовань пізніших часів, що насили на усній творчості, добути старші шари, які й можна було б прикласти до давніших епох, до здогадної доби їх народження. Він пересуває історію української літератури на цілі віки взад, відтворюючи усну словесність прадавньої родо-племінної доби та доби чорноморсько-дунайської.

Праця того роду надзвичайно складна й вимагає підготовної роботи багатьох дослідників. Не досить простудіювати зібраний уже словесний матеріал у його теперішньому стані. Реконструкція поетичної творчості на досвітках нашого духового життя можлива тільки за допомогою широко поставленої порівняльної методи та основного порівняння фольклору. Тут необхідне пізнання побуту, соціальних відносин і психології та творчості сучасних примітивних народів, щоб добути шляхом аналогії відповідні висновки щодо ранніх стадій життя й творчості українського народу. Далі, як допоміжний засіб мусять служити досліді над українським фольклором у найбільш відсталих частинах України, що зберегли чимало елементів стародавнього світогляду. Треба теж вивчати досліді над соціальними й духовими пережитками інших слов'янських і взагалі індо-європейських народів, зокрема народів суміжних з Україною.

Отаким шляхом студій над пережитками примітивної культури в нас і деінде та над життям і творчістю сучасних примітивних народів, шляхом порівняння української словесності з фольклором культурно відсталих народів дослідник доходить до того, щоб відтворити приблизний образ духового життя, світогляду та духової творчості далеких поколінь українського народу. Кажу „приблизний“, бо Грушевський сам не раз зазначає, що результати його дослідів бувають гіпотетичні там, де дана царина вимагає ще докладніших студій. У таких випадках він бодай порушує проблеми, що їх годі поминути мовчанкою, в тім переконанні, що вміле поставлення проблеми — це вже наполовину їх розв'язка.

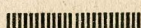
З допомогою з'ясованої методи Грушевський дістає можливість розкрити широку картину поетичної родо-племінної доби з її колективістичними пережитками та магічним світоглядом, що проблискує в народньо-поетичнім календарнім репертуарі, в обрядових діях, танках, забавах, замовляннях, закляттях, похоронних голосіннях, а навіть у робочих піснях, де магічна сила музикального ритму вкупі з силою слова мають завдання прискорити

реалізацію бажаного явища; а далі чорноморсько-дунайської доби з циклем сільсько-господарської поезії та героїчним циклем, що відбиває в собі вікову боротьбу зо степом, даючи символічні образи змієборства (Кирило Кожом'яка).

Крім образу усної словесности століть, що випереджують добу української книжної літератури, Грушевський дає також спробу відтворення усної творчости „переходових століть (XIV — полов. XVI.), звязуючи таким чином княжу добу з добою першого українського відродження в другій половині XVI. ст. Тій добі присвячений IV-ий том „Історії укр. літ.“, що обіймає в ширших рамках усну словесність XIII—XVII. ст. Грушевський розходиться різко з іншими дослідниками та істориками літератури, вводячи до української літератури і билини, а то на тій основі, що вони були продуктом українським і як такі є документами колишнього українського духового життя й творчости: вони зберегли в собі чимало української епічної й пісенної традиції попередньої доби, а від себе передали чимало тем, образів і форм пізнішій народній творчості козацької доби.

Надзвичайно цікаві розділи IV-го тому, присвячені багатій усній творчості на релігійно-моральні теми, що відкриває нам процес творення релігійного світогляду українського народу. Дослідник висловлює жаль, що не знайшовся в нас творець, що звів би був до купи космогонічні легенди в одну суцільну „Книгу Буття“: „Як в героїчнім епосі, так і в релігійній легенді процес циклізації не дійшов до кінця. У нас нема чогось подібного до фінської Калевали, а тільки багатий і різномірний конгломерат релігійно-космогонічної легенди, — незвичайно інтересний, але досить таки трудний для досліду“ (IV, 438—439).

З поданого огляду бачимо, як Грушевський старався заповнити прогалини українського літературного і взагалі духового життя, почавши історію української поетичної творчости від світанку нашого життя та закладаючи так в „Історії української літератури“, як і в „Історії України-Руси“, сильні підвалини нашої вікової традиції. Щоправда, не все в тій величезній праці побудоване на непохитних підставах, зокрема I-ий том заторкнув чимало проблем, що чекають дослідників, одначе цілість — це величний, на жаль, незавершений будинок, що дає образ нашого безпереривного духового росту. Грушевський був свідомий того, що він подає не самий тільки „збір усталених фактів“ (I, 5) та виявляв велику дозу критицизму дослідника, що не хоче подавати за непорушне те, що для нього самого було тільки проблемою. Але в нього виявилася жагуча потреба синтези українського життя: іншим дослідникам залишилося вигладжувати нерівності в будові. Порушення безлічі проблем — це прегарний доказ того невпинного внутрішнього горіння, що було — як завважив у своїх споминах Ол. Лотоцький — таке характеристичне для всього життя Михайла Грушевського.

Х.

Лицар чести.

З початків відродження католицької літератури.

(З приводу книжок Маріяна Здзеховського про Франсуа Шатобріана).

(Докінчення).

IV. Боротьба на два фронти.

Здавалось би, що з хвилею повороту Бурбонів Шатобріан займе якесь високе становище. На жаль людину, за з'єднання якої побивався Наполеон, зігнував король, якому він промостив шлях до трону. При королівському дворі серед хмари кар'єристів, що ще вчора служили Наполеонові, не було місця для Шатобріана. Він був гордий, штивний, несміливий. Не вмів примінюватися до малих справ і малих людей. Готовий до отвертої боротьби не вмів знизитися до ролі хитрого інтриганта і ріжних „премудрих“ махінацій. Тому і тепер життя його було як давніше — незалежністю, боротьбою і злиднями.

У тих часах після реставрації Бурбонів Шатобріан був трагічно самотній. Не розуміли його і роялісти, і колишні революціонери. Шатобріан був монархістом, але одночасно з тим розумів це, чого не розуміла більшість реакційно настроєних роялістів. Він розумів духа часу і нові його потреби, що домагалися співучасті громадянства в правлінні державою. Але одночасно з тим він твердо стояв на становищі легітимізму і розумів, що упадок Бурбонів — це поворот до нової революційної неволі, до панування якогось нового деспота в роді Наполеона. Для правих він був надто революційний, бо обстоював законну, конституційну монархію, для лівих він був надто реакційний, бо боронив засади монархізму не з вибору, не з волі народу, але з Божої ласки. Ціла політична діяльність Шатобріана після реставрації — це вперта і безнастанна боротьба на два фронти: проти правих в обороні конституції і гварантованих нею громадянських прав, і проти лівих, що короля Франції хотіли заступити „королем французів“.

При кожному нещасті, що стрічало династію Бурбонів, Шатобріан як „дворянин нещастя“ боронив справи короля пером і словом, брошурами, в часописах та промовами в Палаті Парів, що був її членом. В часі „Сто днів“ Наполеона Шатобріан як прсвізоричний міністр внутрішних справ редагує призначений для оборони короля „Юрналь ініверсель“. Після смерти Людовика XVIII. (1823. р.) пише брошуру на повитання нового короля п. з. „Король вмер, хай живе король!“ Після абдикації Карла X (1830 р.) сам один одинокий, ніколи не піддержаний, виголошує промову в Палаті Парів, боронить справи династії і виступає проти кн. Людовика Пилипа Орлеанського, що іменований намісником королівства саме сягав по корону „короля французів“. Одночасно відкидає всі пропозиції Людовика Филипа, що гаряче бажав мати

за собою Шатобріана. Коли опісля демагоги у парламенті поставили два внески, один, щоби Бурбонам заборонити поворот до краю, а другий, щоби їх в разі повороту карати смертю, Шатобріан в обох випадках вертає з провінції до Парижа та у двох брошурах, що розійшлися у величезному числі, боронить справи Бурбонів.

Доки Бурбони були при владі, не розуміли вартости Шатобріана. Замість зробити його прем'єром міністрів, іти за його радою, вони за кожним разом намагалися його позбутися з Парижа. Отже раз іменують Шатобріана амбасадором у Берліні (1820 р.), другий у Лондоні (1822 р.), третій у Римі (1828 р.). Кожна така місія — це було почесне вигнання для цього, що в очах народу був синтезою старої і нової Франції, традиції і поступу, для цього вірного оборонця династії, що після липневої революції сам один ішов за політичним похороном династії як пес вбогого за домовиною свого пана. В той час, коли для Шатобріана не було місця в Парижі, нікчемні люди в роді Талейрана і Фуше займали високі і впливові становища. Раз тільки через короткий час Шатобріан був міністром заграничних справ (1823 р.). На цьому становищі він дав доказ своєї політичної далекоглядности і рішучости: інтервенцією в справі еспанської революції (1820—24) скріпив повагу Франції, а в пожарі війни об'єднав революційну наполеонську армію з білим бурбонським прапором. Таксамо блискучі були його раніші виступи на Конгресі у Вероні (1822 р.), де зєднав для справи Франції царя Александра I. і у тінь поставив Метерніха. Пляни Шатобріана як міністра заграничних справ були широкі: дотягнення кордонів Франції до Рейну, визволення Греції, створення монархії у Новому Світі та унія церков. Для більшости своїх плянів найшов собі авторитетне оперття в особі царя Александра I. Своім вістрям діяльність Шатобріана зверталася проти Англії. Та люди, що тоді стояли на чолі Франції, не могли здогонити сміливих задумів свого міністра і не тільки, що не дали йому їх здійснювати, але знищили навіть те, що він зумів придбати для Франції еспанським походом. Гірке було життя цього велиття серед карлів...

Але прийшов час, коли Бурбони оцінили вірність Шатобріана та висловлювали це у формі, що дала йому повне вдовolenня і винагородила всі його давні кривди. Вже в 1831 р. король Карло X., що був на вигнанні, передає Шатобріанові через колишнього свого прибічника кн. Леві 20.000 фр. на покриття видатків, що їх зробив як амбасадор в Римі на репрезентацію. Коли згодом Шатобріан відвідав Карла X. в 1833 у Празі в справі матері малолітнього його внука, пізнішого Генриха V., король приймав його ласкаво. Він цинив відданість Шатобріана, але не в силі був зрозуміти його політичної програми. Щойно в 1842 р. Генрих V. в доказ своєї пошани прислав Шатобріанові своє погруддя і просив прийняти річну пенсію пара Франції у сумі 12.000 фр. В 1843 р. Генрих V. відвідує Англію. На його запрошення

Шатобріян приїздить до Лондону. Генрих V. приймає його з пошаною сина і сердечністю приятеля. Коли Шатобріян відїздив до Франції, Генрих V. просив його, щоби передав привіт батьківщині і сказав землякам, що нічого собі в житті не бажає, як тільки служити Франції в душі науки Шатобріяна. Так на склоні життя Шатобріян мав хвилину щастя, яке йому дало признання з уст молодого голови старої династії Бурбонів. Ще раз перед смертю відвідав він в 1845 р. Генриха V., що тоді перебував у Венеції. Це був останній акт його політичної діяльності¹⁾.

V. Віщі слова.

Останні літа життя Шатобріяна були повні просто віщого надхнення, коли він задивлений в будуччину передсказував сьогоднішню всесвітню руїну і хаос. „Цивілізація — писав він в 1840 року — дійшла дуже високо, але це цивілізація матеріальна, безплідна; вона нічого не створить, бо їй недостає морального чинника. Прокидаються якісь нові народи, але до створення нових народів треба іти шляхами неба. Залізні шляхи тим скорше доведуть нас до пропасти“. „Одно певне — писав на іншому місці ще в 1820 р. — що ніяке світло не засвітить над Францією й Європою. Стара суспільність дитиніє, маячить і розкладається“.

Упадок Бурбонів мав в очах Шатобріяна значіння загальноєвропейське, він заповідав упадок всіх тронів і династій. Відхід роду Бурбонів з тисячелітною традицією залишив по собі безконечну порожнечу. „Ті люди — слова Шатобріяна — такі малі в наших очах, падаючи, потрясли Європою!“ Згодом прийде черга на всіх „готицьких королів, великих васалів під зверхністю Капетингів“. „Ідемо до загальної демократичної революції“ — передсказував Шатобріян, зображуючи суть тодішньої кризи духа у Франції (1833 р.). „Але опісля що? Народи і люди знівелюються у рівності. Нівеляція душ і характерів, панування числа над інтелігенцією, хаос партій, що множаться і розпадаються на щораз менші групи, врешті диктаторські деспотизми як неминучий наслідок демократичної глупоти, демократичного розладу. Ті деспотизми не будуть тривкі, але будуть дошкульні, тверді. Опісля наступить епоха довгого гниття. Демократична ідея доведена до безглуздя, похоронить політичну свободу, а разом з нею гідність людини“.

Не помилявся Шатобріян. Гниття обняло нині цілий світ.

VI. В далековиді вічного й незмінного.

Врешті окремої згадки вимагає спосіб писання автора монографії про Шатобріяна. Маріян Здєховський належить до цього — особливо сьогодні рідкого — типу вчених, що у своїй творчості сполучують науку з мистецтвом. Мета наукової діяльності Здєховського — це не сухе, точне і байдуже до життя дослі-

¹⁾ Шатобріян вродився 4. IX. 1768., помер — 4. VII. 1845 р.

джування, але наче „співжиття“ з письменниками, вишукування у них універсальних, вічно актуальних і живих правд.

Як людина глибоко релігійна, наділена гарячими релігійними почуттями і багата у велике релігійне знання — Маріян Здєховський робить Євангелію мірилом не тільки одиничного, але також і громадського, політичного життя. Голос сумління є для нього завжди найвищим наказом. Тому характеристичною прикметою його творів і його життя є велика — сьогодні така рідка і майже вигибаюча — громадянська відвага.

Безкомпромісовий ворог всякого зла, несправедливості і підлоти Маріян Здєховський осуджує злочини французької революції, пригадує огиду більшовизму, намагається порушити збайдужіле сумління новітньої людини, запалити її серце й увayu вогнем туги за вічним добром — за Богом.

Стиль М. Здєховського простий, скромний. Поруч епічних образів минулого — дуже часті ліричні дигресії, що зв'язують минуле з сучасним. М. Здєховський не може бути тільки пасивним оповідачем. Він мусить висловити своє обурення, гнів, радість, жаль і тугу. Але робить це гідно, так, що ніколи не висуває своєї особи.

Таксамо його осуди не мають в собі нічого з плиткого моралізаторства. Вони є наче природним вислідом зображених подій. Вражають своєю глибиною, що пливе з правдивого переняття проповідуваними засадами. Замість багато розписуватися про жах французької революції Здєховський дає кілька образів революційного терору. Зв'язує це з нашими часами і нагадує людині про совість і моральну відповідальність. Таксамо замість вихвалити чесноту й осуджувати людську підлість — Здєховський дає образ шляхетного Шатобріана і підлого, злочинного Фуше та підло-безідейного Талейрана. Завдяки письменницькому талантові автора Шатобріан притягає своїм моральним достоїнством, викликає тугу за вищим і кращим життям — одним словом розбурхує духове плесо читача думкою про якість його власних чинів.

Як поодинокі постаті, так поодинокі твори Здєховського підносять читача понад рівень будня, викликають зворушення (нпр. смерть Наполеона, прощання Генріха V. зі Шатобріаном у 1843 р.), є неначе чимось в роді далековиду, що дозволяє серед хаосу щоденних дрібниць доглянути вічне і незмінне. Глибокий песимізм — думка, що на світі немає нічого тривкого, все пройде — це основний тон писань Здєховського. Таке духове наставлення — це велика сила його творів: воно покорює, очищує і заспокоює.

VII. Три лицарські типи.

Є людські типи, що без огляду на час і середовище носять у своїх душах зародки тих самих вічних ідей. Трьома відмінами такого вічного лицарського типу людини є Шатобріан, Здєховський і Липинський: шляхтич бретонський, нащадок лицарів,

що брали участь в христових походах, шляхтич польський білорусько-литовський, шляхтич український. Географічно — це Франція, Польща і Україна. Історично — це друга половина XVIII і перша XIX століття, кінець XIX і перша половина XX століття, перша половина XX століття. За Шатобріана — це боротьба з хаосом французької революції, за Здєховського і Липинського — це боротьба з тим самим революційним хаосом, що заволодів повоєнними громадянствами. Без огляду на час і простір — це боротьба за здійснення тих самих ідей: Бога у релігії, людської гідності і громадянської свободи у політиці. Здійсненням першого є для Шатобріана, Здєховського і Липинського католицизм, здійсненням другого — конституційна монархія, що як монарха так і громадян ставить під законом.

Чесність — оцей скріплений голос сумління є двигуном чинів Шатобріана, Здєховського і Липинського.

Шатобріан бореться з Наполеоном, з реакційними роялістами і з революційними бонапартистами, з Людовиком Пилипом. Відкидає ласку Нанолєона й Орлеанів, справи Бурбонів боронить аж до смерті.

Здєховський — прихильник марш. Пілсудського. Коли в 1923 р. Пілсудський, що тоді був в опозиції, приїздив до Вільна — то на дворі завсіді його витав і пращав в імені відновленого ним університету Маріян Здєховський. В березні 1926 р. Здєховський як ректор організує величаве свято з приводу іменин Пілсудського, на якому виголошує промову, що накликувала до чину з травня 1926 р. Але коли після цього прийшли події, що були у противенстві до засад Здєховського, він, вірний своєму сумлінню, реагує відкритим листом до голови держави. Мислитель великої міри не увійшов до Академії Польського Письменства, ані не дістав затвердження почесної професури. Але морально у перспективі історії виріс до розмірів Шатобріана!

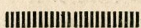
Липинський в імя своєї монархічної ідеї видав війну сучасному і минулому українству. Дав доказ великої громадянської відваги, але короною його моральної величі стала його боротьба з нікчемністю людей з його власного табору, його боротьба за честь і повагу української монархічної ідеї. Вона показала, що найвищим наказом було для Липинського його внутрішнє переконання, що він, вірний голосові своєї совісті не захитався перед прилюдним визнанням своєї політичної помилки, що вище власної амбіції ставив загальне добро.

Велич Шатобріана, повага старого бурбонського прапору, шляхетність книжок Здєховського, ясна постать бл. п. Липинського, не дозволяє назвати тут по імені цих, що монархічну ідею зрозуміли як затрату всякого почуття приличності у політиці, чи як рабське відречення від всякої самостійної думки. Зрештою про все це достатньо відомо *).

*) Справа докладно зясована у „Збірниках Хліборобської України“, вид. „Братства українських клясократів-монархістів“.

Порівняння Шатобріяна, Здзеховського і Липинського є також дуже повчальне під оглядом порівняння метод політичної боротьби. Без огляду на всю величезну глибину морального за нападу після революції за часів Шатобріяна у Франції і після великої війни за Здзеховського у Польщі, без огляду на всю неперемінність у політичній боротьбі, що супроводжає такі епохи — ніхто з політичних противників Шатобріяна і Здзеховського не знизився до цього, до чого скотилися українські противники Липинського з його власного табору, щоби не вигідного собі противника нищити в опінії поширюванням про нього чуток, що він божевільний. Під цим оглядом українські покидьки розложеного російського Сходу є перші і незамінні!

Коротко перед смертю в квітні 1931 р. писав В. Липинський: „Світогляд, що творить, ідея, що впливає, це витвори типу, раси, а не „переконань“. Правильність цих слів підтверджує приклад життя і творів Шатобріяна, Здзеховського і Липинського. Ті три такі різні представники шляхетського стану свідчать також своїми думками і вчинками про живучість європейського етосу і про можливість відродження нинішнього людства, коли воно зуміє піти їх шляхами.

Марія Омеляченко.

Ян Шнобр.

Ян Шнобр, молодий, але вже визначний чеський поет і критик, — перший з чеських робітників пера навязав практичні звязки з українськими робітниками пера. На запрошення Т-ва Укр. Письм. і Журналістів у Празі, радо відгукнувся і виступив з рефератом: „Огляд чеської лірики за 1933 рік“. Вважаємо, що українському читачеві буде цікаво познайомитись з життям і творчістю Яна Шнобра.

Ян Шнобр народився 1901 року в Клатові, місто, з якого вийшло багато чеських культурних та народніх працівників. Гімназію скінчив в рідному місті, філософічний факультет Карлового Університету в Празі. Тепер працює як бібліотекар університетської бібліотеки — ось віхи його життєвого шляху, що на ньому він збирав і збирає матеріали для своєї духовної праці.

Ще з молодих літ, на гімназійній лавці його захопили: література, книга і народня вихова і цим галузям присвячує талановитий поет свою роботу.

Перші свої вірші почав публікувати в рукописних гімназійних часописах в Клатові в р. 1917—18: „Секста“, „Септіма“, „Октава“, що їх сам редагував і, власне, майже сам складав.

Після здобуття чеським народом своєї державної незалежності, почало клатовське студентство видавати вже справжнім друком часопис „Наше життя“ (1919 рік). Шнобр редагує його, містить тут свою лірику і реферати з культурного життя.

Свою літературну діяльність почав він в поступових чеських часописах у р. 1922: в „Часі“, в журналі „Шлях“ та інш. Тепер Шнобр працює майже у всіх найліпших часописах і щоденниках: „Народні Освобожені“, „Розгляди по літературі“, „Чеськословенські новіни“, „Джерела“, „Гість“, „Центральна Європа“, „Слявіш Рундшау“ та інш.

Крім того, дописує він з ділянки книгознавства і народньої вихови до часописів: „Часопис Чеськословенських Бібліотекарів“, „Словянське Книгознавство“, „Чеська Освіта“, „Бібліофіл“ та інш. В журналах „Огляд“, „Сучасність“, „Нова свобода“, „Субота“, „Літературна Трибуна“, „Критика“, „Північ і Схід“ та інш. Шнобр містить свої критики та статті на прояви суспільного життя.

Працює Шнобр і в ділянці народнього виховання, у літературному відділі „Масарикового Народньо-виховного Інституту“. Тут, між іншим, узяв участь у складенні списку книг для народніх бібліотек і для бібліотек для в'язнів. Як поет, Шнобр вже має не одну збірку виданих своїх поезій. В 1926 р. вийшла перша його збірка „Спіраля днів“; в 1927 р. вийшли дві його збірки: „Джерела весни“ і „Блакитні хвилі“, в 1928 р. появилась „Мельодія Світла“, 1929 р. „Північне Сяйво“, а 1933 р. „Троянда і Смерть“. В перших збірках своєї лірики шукає поет свого поетичного кредо. І лише в збірці „Північне Сяйво“ найшов він своє поетичне „я“.

Всі рядки його лірики просякнуті єдиною тугою по „Весні життя“ та „Любовю і Вірою“. Хоч іноді відчуваються і трагічні мотиви, але цей трагічний елемент не є ціллою творчістю Шнобра, це лише тінь на життєвому шляху, на котрому людське серце трохи засумує, але поборе у собі тимчасову відсутність рівноваги глибокою вірою в етичні цінності цього світу.

„Спіраля Днів“ була голосом юнака, що понад міру вірив усьому, шукав віри й кохання і відчував їх навколо, страждав від невдач, але не переставав боротись за здійснення своїх мрій. „Блакитні Хвилі“ дають мистецький образ жінки, яка кохає, це є книга кохання і поезія вірности. Збірка „Мельодія світла“ дзвенить ніжними тонами і світить цілою гамою барв на зверху найтяжчих джерел щоденного життя. Тут відчуваємо найінтимніші моменти з життя людини. Ці ж мельодії відбилися і в його поезіях „Джерела Весни“. Ця лірика є відгуком правди-дійсности і мрій, це як крик душі людини, чоловіка і жінки, кохання, афектів і віри. Це є злиття двох людських істот в коханні.

В збірці „Північне Сяйво“ поет сповідує найглибші прояви свого серця, схвилюваного дійсністю щоденного життя. Ця лірика повстала з туги поета за ренесансом життя, поетичною оцінкою таємних хвиль життя. Це є визнання віри поета, його молитва... Поет вірить, що життя й мистецтво мають багато спільного, переплітаються в тісних взаємовідношеннях. Єство людської долі залежить від взаємних зв'язків життя й мистецтва. „Дерево збурене від самого кореня шумить свою пісню про

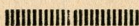
світло в темноті, про серце в зав'язях, про оману кохання..."

Центром всієї поезії Шнобра є людина, її доля, любов і віра. Поезія для нього є шлях до людини і до цілого людства. Він з нею піднімається у висоту і глибоко вірить у людину в найліпшому змислі цього слова, у людяність.

Його збірка, що недавно вийшла "Троянда й Смерть" це кривавий голос про останні хвилини людини, про смерть... Вона йде за людиною, як тінь уже від коліски. І поет схвильований долею людини, що вже від народження призначена смерті. Він глибоко заглянув аж до основ життя і над ним зриває огняну троянду, пізнавши жахливу правду знищення всього. Але поет вірить, що виростуть нові троянди, нове життя.

Крім цих збірок вийшли його окремі вірші в бібліофільському виданні, розкішно ілюстровані видатними чеськими графіками: "Бібліотекар і Панна", "Друга Батарей", і "Молитва".

В 1928 р. Шнобр написав ліричний вступ (Міленці) "Коханці" до збірки гравюр Кареля Штіки. В р. 1930 працював над бібліографічним виданням "Золотої Прялки" Ербена; а в р. 1931 видав "Das maerisch schlesische Schrifttum". Таким скорим темпом розвиває свою літературну працю один з нових прихильників українців.

Атос.

Українська література XIX. і XX. вв. в У.З.Е.

Появився 27. зшиток Української Загальної Енциклопедії. Містить він низку інформаційних статей на різні теми, що належать до гасла "Україна"; а між цими статтями є й про українське письменство 19. і 20. вв. Під статтею підписаний Михайло Рудницький.

Стаття, неначе б то строго інформаційна, подає історичний огляд українського письменства, коротко згадуючи про напрямки й течії та про більших і менших репрезентантів тої чи іншої доби. Стаття мала б бути зовсім об'єктивною.

На рахунок тієї об'єктивної повноти нарису (а не особистих симпатій чи уподобань) слід би зачислити досить докладний перелік радянських українських письменників і поетів, серед яких зустрічаємо такі "відомі" прізвища як: В. Гжицький, І Кириленко, Г. Коцюба, П. Тимченко, Б. Тенета, Ю. Шпол, І. Микитенко, Д. Тась, М. Дубовик, А. Дикий, Т. Масенко, Р. Троянкер, І. Маловічко, С. Воскресасенко, Я. Гримайло, В. Кузьмич і багато інших,

Та, на жаль, переконуємося, що цей інформаційний нарис. а надто в енциклопедії, далеко неповний, необ'єктивний. Тільки не знаємо, яким чинником це пояснити.

Ось факти:

І шановний автор приводить прізвища Д. Тася, Ю. Шпола — але не згадує В. Королева-Старого, якого хоч би лиш роман для юнацтва „Чмелик“ незрівняно вартісніший від усієї „європейської“ еротичної писанини самого М. Рудницького.

Згадує автор І. Вільде, молоду новелістку (до речі дуже симпатичну й талановиту нашу майбутню зірку, але... ще не теперішню, бо ж вона не має ще ані одної, навіть найменшої, збірки книжки і взагалі щойно вступає на літературне поле), а не згадує Наталі Королевої, якої чудові новелі містили Л.Н.В. „Вістник“, „Дзвони“, „Нова Хата“, „Жіноча Доля“ й багато чужоземних, головнов французьких журналів.

Згадує автор С. Яблонську (всього навсього має за собою лиш опис подорожі „Чар Марокка“ і кілька дописів у „Ділі“ й „Жіночій Долі“) — а не згадує О. Кисілевської, О. Галичанки — що має й прегарні описи подорожей — „Швайцарія“, „Вражіння з дороги“, „До комор Д. вбуша“ й низку новель, що їх ще І. Франко цінив і містив у Л.Н.В.

Далі не згадує новелістки О. Дучимінської, Яр. Мандюкової, М. Козоріс-Бариякової, Віри Лебедової, Ів. Блажкевичевої, Ол. Цегельської, Нат. Ржепецької, М. Гірської.

Читаємо прізвища поетів Р. Троянкера, С. Воскрекасенка, а не маємо згадки про Володимира Павлушевича („З пісень кохання“, драм. твори „Американка“ й інші), Яр. Цурковського, Галю Мазуренко („Акварелі“), Андрія Волощак („У тьмі горю“), Ір. Наріжну, чи хоч би й про радянську поетку Олену Журливу („Металом горно“).

Згадує радянських драматургів М. Куліша, М. Ірчана, а не згадує про Єлисея Карпенка („Момот Кір“, „Білі ночі“, „В долині сліз“, „Едельвайс“), чи хоч би про свого протеже (О, людська химерна вдаче!) Яр. Галана... („Вантаж“, „Дон-Кихот“, „З Етенгайму“).

Маємо в статті інформації згадку про П. Дереша, Я. Гримайла етц. — а нема ані натяку на Ст. Шухевича („Гіркий то сміх“, „Видиш брате мій“, „Невідомий“, В. Софронова („Під сміх війни“, „Грішник“ і найновіша „Липнева отрута“), І. Филипчак („Юрій Кульчицький“, „Сила волі“, „За вчительським хлібом“, „За Сян“, І. Филипчак і І. Зубенко: „Княгиня Романова“), В. Лопушанського („У споконвічному вирі“, „Перемога“), Петра Франка, М. Брилинського („Сірі однострої“, „Хрестний вогонь“), Франца Коковського („Вчорашні дні“, „Сердечні струни“, „Настрої“), І. Черняви („На сході ми“), Ів. Керницького („Святоіванські вогні“).

Згадуючи про Закарпаття, не подав автор про Ірину Невиську, що їй 25-літній ювілей недавно улаштувала ужгородська „Просвіта“, ані про надійну ліричну поетку Миколаю Божуківну, що про неї тепло згадує навіть проф. С. Русова в своїй книжці „Наші визначні жінки“.

Не згадує про Володимира Островського, що йому вже 25-літній ювілей улажували.

вом Липинським і поширювані даліше його друзими та наслідниками, дістають в нас поволі право громадянства і починають впливати на формування світогляду молодих інтелігентних українських людей. Маємо на думці подану Р. Єндиком характеристику нашої доби, яка відзначається „цілковитим розвалом економічного, політичного і культурного життя“; всі вартості наших часів, їх кам'яні таблиці, повалені на землю і розтерті в порошок. Це не так давно кпив собі пан Донцов з цього роду думок, коли їх висловлювано в кругах українських клясократів; сьогодні він в своїй книгозбірні друкує книжку Єндика з таким вступом. Як не як, а поступ все таки є! Або знов згадки дра Єндика про провідні верстви, про сильний, авторитетний провід, про патріотизм, „що не є порожнім звуком“, про кров і землю, як основи життя і сили народу. Чи не нагадає нам це все Липинського? (Пану Донцову хочу заощадити місця на його „фільмі“ і відразу зазначую, що не закидую д-рові Єндикові плягіатства Липинського, стверджую лише, що думки Липинського входять поволі в українську „атмосферу“.) Тільки в вишукуванні провістників великого майбутнього виявив автор забагато оптимізму. Навіть коли такі провістники є, то не найдемо їх там, де він їх хоче бачити. Нові люди, що виступають на історичну арену, навіть коли вони „викували дзвінки гасла, що своїм яким змістом і спіжевим ритмом розбуджують душі та розпалюють уяву“, ще не є цими провістниками, бо самими гаслами, хоч вони й дуже „дзвінкі“ та ритм їх дуже „спіжевий“, не твориться ще нового світу. Гасла не є тотожними з ідеями, хоч як велика спокуса існує їх утотожнювати в наші часи, такі бідні на справжні великі ідеї.

Автор української книжки про Гітлера розпочав її цитатом з останнього твору Шпенглера. Яка шкода, що поза тим він не використав книжки того ж автора „Jahre der Entscheidung“. Шпенглер — не Кассандра Європи, як думає автор, бо Кассандра передсказує майбутнє, а він тільки знаменитий лікар, що, розпоряджаючи суверенним поглядом і широкими перспективами, дає правильну діагнозу сучасного стану Європи, не маючи при тім змоги вказати засобів, якими вона може вийти з занепаду — не бачить у приході націоналсоціалізму до влади нічого нового, нічого, що творило би завязки нового ладу і нового світу. Світ білої раси — такий є погляд Шпенглера про сучасну Європу — в стані небувалого перевороту серед великої революції, що триває вже майже одно століття. Тереном, а одночасно підставою і висловом цієї революції, що охоплює все культурне, економічне і політичне життя, є велике місто, що починає повставати в пізній стадії кожної культурної епохи. В цім кам'янім світі, в цім кам'яніючій середовищі громадається все більше і більше викорінені люди, що походять зі сіл, що жили на землі і з землею; це є „маси“ в повнім значінню цього слова, безформний людський пісок, з якого можна виліплювати штучні й тому скоро проминаючі твори, партії, на програмах створені організації. Але в цих творах замерло основане на традиції генерацій природне життя.

Мірилом всього став пролетар (пролетар не в розумінню суспільної приналежності, тільки як означення людського типу), що репрезентує найнижчу людську духовість. Ця пролетаризація всіх проявів людського життя є вислідом т. зв. білої революції, що відбулася серед усіх народів білої раси. А націоналсоціалізм є тільки одним з кінцевих етапів цієї революції, кінцевим етапом у змасовленню (переміні в масу) німецького народу. Коли би автор був взяв під увагу теж і такий погляд, який без сумніву містить в собі багато правильних вглядів, то було би можна куди більше сказати про Гітлера і гітлерівський рух. А так він обмежився до того, що, зясовуючи коротко біографію Гітлера і повстання його партії, віддав автопортрет Гітлера, себто показав його таким, яким Гітлер сам хоче себе бачити і яким хочуть його видіти його приклонники. Покористувався др. Єндик при писанню своєї книжки виключно націоналсоціалістичною літературою*), а головню опер II на більшім творі Гітлера „Mein Kampf“, в яким цей дає свою обширну автобіографію і одночасно хоче зясувати підстави націоналсоціалізму. Тому можна назвати книжечку Єндика малою рекапітуляцією книжки „Mein Kampf“, написаною легко й цікаво з публіцистичним талантом. А коли читаєте на початку другого уступу: „Перше соняшне проміння скупало малого Адольфа 20. квітня 1889. року в австрійському місточку Бравнав...“, то пригадуєте собі, що автор пробує свого пера теж і в ділянці красного письменства. Тут і там видно в книжечці сліди редакторських ножиць, але здається, що в робітні п. Дэнцова без цього інструменту не обходиться.

Образ Гітлера і націоналсоціалізму вийшов у зображенню Єндика надто ідеалізованим. Щоб він був більше реальним, треба би було показати і другу сторону гітлерівської медалі: сконфронтувати всі гасла, обіцянки, програми націоналсоціалізму з їх реалізацією в дійсності. Тоді неодна позиція в активах дістала б відповідне зрівноваження й обтяження в пасивах.

З почуттям гордості відмічує Гітлер, в чім ріжниця між звичайними партіями і партією націоналсоціалізму: а саме перші основані на програмах, що відповідно до настроїв партійних низів мусять час від часу змінятися, друга ж знов не має програми, тільки новий незмінний, незрушнимий світогляд. Але хто під світоглядом розум є ясне зясування відношення до всіх життєвих, а передовсім громадянських справ, відношення впливаюче з одної центральної ідеї, яка робить увесь світогляд чимсь однастайним, заокругленим, монолітним, тому тяжко дошукатися в націоналсоціалізмі ясно окресленого світогляду. Зрештою на безрибю і рак риба; коли в громадянським і політичним життю не ділає ніякий ясно скристалізований світогляд, тоді й націоналсоціалістичні гасла люди вважатимуть світоглядом, без уваги на це, що серед цих гасел багато противенств і суперечностей, які

*) В списі літератури має бути: Н. Buchner — Grundriss einer nationalsozialistischen (а не internationalistischen) Volkswirtschaftstheorie.

не творять жадної внутрішньої цілості, з'єднаної одною великою ідеєю, що навіть індивідуальність Гітлера не змогла їх перетопити в монолітний твір. Підставсю націоналсоціалістичного „світогляду“ є Гітлерові думки про расу. З дивними почуваннями читається досить великий уступ про расу в „Mein Kampf“. Дивно, як взагалі такі речі можна було писати в добу великого розвитку наук, зв'язаних якраз з проблемами раси, як можна було собі аж так закрити з об'єктивних вислідів науки*). А ще більше дивно, як того роду думки, сперті всецільо на натуралістичнім дарвінізмі, який вже зовсім стратив науковий характер, могли так сильно вплинути на громадське життя в країні Фіхте, Гегеля, Шеллінга. Якраз на цю тему міг др. Єндик як антрополог сказати нам не одну цікаву річ, але він чомусь обійшов цю справу дуже дипломатично. Як можна погодити теорію дарвінізму, що стала підставою марксіського матеріалізму, з ідеалізмом, на який все і всюди покликуються нац. соціалізм — це таємниця провідників цього руху. „Расизм“ Гітлера — це справжній тріумф дарвінізму.

Друге глибоке противенство нац. соціалістичного „світогляду“ походить з ділянки суспільно-економічної. Гітлер як добрий психолог і знавець мас, розумів, що в боротьбі з марксизмом за володіння цими масами мусить давати їм надію на обильніші соціальні блага, чим це обіцювали його комуністичні і соціалдемократичні противники. А тут без соціалізму не могло обійтись. З другого боку національно настроєні круги можна було з'єднати, видвигаючи такі справи, які в першу чергу ділали на чуткі струни німецької національної амбіції. Звідтіл сполука National-Sozialismus, сполука зовсім неоригінальна, бо ще перед війною пропсвідував Навман конечність синтезу національного і соціального моменту. Здійснити таку синтезу Гітлерові не вдалося: намагання зберегти соціалізм в боротьбі з марксизмом було не до втримання, бо якщо існує який ясно окреслений соціалізм, то це є соціалізм Маркса. Соціалізм Гітлера і всіх його економічних і суспільних „теоретиків“ та „ідеологів“ лишився чимсь дуже невиразним і беззмістовним, чимсь, що кожний розумів інакше. Тому — а ще й внаслідок фінансової залежності гітлерівського руху від великих капіталістичних потентатів — мусів Гітлер постійно еволюціонувати в напрямі на право. Що це означало поступенну ліквідацію націоналсоціалізму як суспільної і політичної програми, з цього не всі в оточенні Гітлера здавали собі справу. Але такі явища як відко-

*) Ось вам зразок Гітлера як антрополога: „Лис є завжди лисом — читаємо на 312 стороні в „Mein Kampf“ — гуска гускою, тигр тигром і т. д. І різниця може щонайвище бути в різних ступнях сили, розуму, зручності, витривалості і т. д. гоодиноких екземплярів. Але не знайдеться ніколи лис, що по своїм внутрішнім переконанням (Gesinnung) міг би мати гуманні нахили супроти гусей, як теж нема жадного kota з приязним привязанням до мишей.“ Це має бути один з доказів на змагання в природньому світі до втримання чистоти раси, а теж і один з аргументів, чому німці повинні вичистити свою расу від усіх негерманських домішок, що засмічують її чистоту!!

лення групи Штрассера й бунт Röhm-а, вказують, що в партії Гітлера були течії, які безкомпромісово хотіли реалізувати націоналсоціалізм. Невдача одної і другої є рівнозначна з ліквідацією націоналсоціалізму як „світогляду“, як політичної і суспільної програми. Внаслідок цього вся боротьба проти сучасного суспільного ладу стає словесною, ідеологічною фікцією. Гітлер — новітній конунг, великий вожд, фірер чи герой, *de gustibus non est disputandum* — не виявив себе так великою індивідуальністю, яка мала би настільки могутні державнотворчі і народ формуючі сили, аби зробити свій рух незалежним від суспільних сил ваймарської Німеччини, поставити його вище них і дати новий, дійсно новий і оригінальний вияв духа німецького народу.

В противенстві до Мусолінія, котрий все змів не конче аж масовими розстрілами опановувати настрої мас, Гітлер — це немов великий трибун народній, що, граючи на масових інстинктах і почуваннях, розбурхує їх до тієї міри, що вони переростають його і стихійно виливаються в таких формах, яких він собі не бажав і проти яких він стає безсильним. Це дуже ярко показалося в гітлерівським антисемітизмі, що після приходу Гітлера до влади виладувався так нагальним, бурливим і хаотичним відрухом, який він безуспішно намагався гамувати, надаючи йому законної форми. Другим до того прикладом є протихристиянська, поганська пропаганда, ініційована і кермована людьми з найближчого оточення Гітлера (Розенберг, Гесс, Фон Шірох), бо хоч він відноситься з упередженням до християнства, як „неарійського продукту“, але все таки не бажає заступати його германським новопоганством і хотів би найти з ним якийсь *modus vivendi*.

Щойно зазнайомлючися критично з націоналсоціалізмом, можна бачити його помилки так в закордонно-політичних справах як і в питаннях внутрішньої політики та шкідливий вплив тих помилок на розвиток громадського життя в Німеччині. Беззастережний прихильник Гітлера чи націоналсоціалізму не має змоги звернути на це уваги. От наприклад первісна система закордонної політики була сильно обоснована ідеологічними зглядами, а не впливала з реальної політичної ситуації. Змагання до особливо приязних відносин з Італією, викликане ідеологічними симпатіями, при одночаснім форсованню „аншлюсу“ Австрії показалося дуже скоро утопією. Щойно з часом, коли на хід гітлерівської політики дістали вплив досвідчені дипломати і державні мужі старої дати, переконалися нац. соціалістичні провідники, що категоричний імператив Бісмарка „eine theoriefreie Ausenpolitik“ є одиноко доцільний. Подібно було і з відношенням до Англії: кермуючись мотивами „расизму“, надіявся нац. соціалізм, що йому дуже легко вдасться увійти в союз з британською імперією, країною будь-що-будь германської раси, і втягнути її в протифранцузький фронт. І ця надія показалася вповні безпідставною: Гітлер не здавав собі справи з того, що з останньою світовою війною Англія покинула проваджену століттями систему,

яка змагала до вдержання рівноваги на континенті, і після війни згодилася на гегемонію Франції над Європою.

У внутрішній політиці небезпечною і глибоко шкідливою показалася система нац. соціалістичної пропаганди, сперта на більшовицьких методах, видосконалених ще німецькою технікою. Як потрібною для кожної держави є пропаганда зовнішня, серед чужинців, якої завданням є викликувати для цієї держави симпатії в інших країнах, так знов катастрофальні наслідки може мати безоглядна пропаганда одної партії чи одної доктрини внутрі власного народу. Її неминучим наслідком є нищення політичного інстинкту власного народу, повне унеможливлення творення незалежної від правительства, здорової публичної opinio, яка є підставою і передумовою розвитку політичної культури даного громадянства. Вже в літі минулого року можна було спостерегти неоспоримий факт повної байдужности німецького загалу до політичних справ першорядної ваги, які в інших обставинах були б сколихнули і розврушили ціле громадянство, факт такої байдужности, що вже межує з отупінням. Зрештою це неминучий наслідок всіх охлократичних метод політичної організації.

Позитивним явищем було, коли нац. соціалізм проголосив конечність опіки над хліборобським станом; німецьке селянство — але чи лише німецьке? — опущене і занедбане в добі капіталістичного господарства, яке лиш постільки інтересувалося ним, поскільки можна було використати його як терен збуту для виробів індустрії, потребувало активної помочі держави, щоби стати тим, чим воно має бути: джерелом народньої сили. Але реформа нац. соціалістичного міністра Дарре подобає радше на данайський подарок для німецького селянства, чим на справжню поміч і поліпшення його стану. Запровадження наслідних господарств зустріли широкі маси селянства з недовірям і побоюваннями. Один з найліпших знавців земельної справи в Німеччині і неоспоримий авторитет у цім напрямі, професор берлінського університету Зерінг скритикував дуже гостро нове хліборобське право про наслідні господарства¹⁾. На його думку реформа Дарре наслідуює не німецьке старе право наслідства земельної власности лиш англійсько-норманські та еспанські звичаї. Німецьке право наслідства (неодностайне в наслідок різних історичних обставин у минувшині) спирається головню на двох основах, знехтованих новою реформою: 1. свобіднім розпоряджуванню батьків своєю землею і 2. на авторитеті батьків і родинній спільноті праці. Новий закон нищить авторитет батьків і руйнує родинну спільноту. Передтим про наслідство рішали батьки, телер випадок. Давніше працювали всі разом в родині для спільного добра, ділили спільну долю й недолю та на прак-

¹⁾ Спецефічні відносини безоглядної диктатури не дали змоги Зерінгові виступити з критикою публично, тому він видав свої критичні зауваги як приватний друк (що не йде на книгарський ринок) і розіслав лише відповідальним політикам, науковим установам і німецьким ученим, що займаються земельною справою.

тиці здійснювали засаду „Gemeinnutz geht vor Eigennutz“. Від тепер родина поділена на упривілейованого наслідника і його братів-сестер, що сходять до ролі його наймитів, а по психічному наставленню робляться пролетарями. Їх судьба незавидна: зменшена можливість видати добре дочок заміж, бо на їх вивінювання не можна затягнути кредиту. Здорова сама по собі тенденція дезурбанізації (відпливу з міст) утруднює відплив зі села до міста, а землі для нових осель в найкозиснішій випадку (навіть по висушенню багон) вистарчить тільки для половини генерації виключених тепер від наслідства. А як творити нові оселі, коли на старе господарство не можна дістати гіпотеки. В своїх наслідках нова реформа може принести цілий ряд небезпек для селянства і згідтіть походить таке велике його занепокоєння.

В згадуваній уже книжці Шенглер окреслив знаменито суть нац. соціал. перевороту: „Es war kein Sieg, denn die Gegner fehlten“. І справді серед суспільно політичних угруповань ваймарської Німеччини не було жадної сили, яка могла би була серйозно протиставитися нац. соціалістичному рухові. Єдиним реальним його противником був Гінденбург. Об його крицеву монументальну особистість розбивалися безуспішно хвилі нац. соціалістичної „стихії“. Щойно коли він покликав Гітлера до влади, нац. соціалізм зробив „революцію“. Пригадується одна фотографія зі святочного відкриття парламенту III. Німеччини, в потсдамській гарнізонній церкві Гінденбург в уніформі маршала його спокійна володарська постать приковує до себе увагу глядача. Перед ним глибоко в поклоні схилений Гітлер подає йому руку. Символічна картина вказує, що Гітлер мусів сам в цій хвилі бути виразно свідомим того, кому він завдячує владу над Німеччиною.

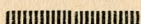
Книжка д-ра Єндика свідомо зрезигнувала з того, щоби зобразити й другу сторінку нац. соціалізму¹⁾, засувати не лише його програму, його „ідею“, але й реальне здійснювання нац. соціалістичних кличів²⁾. Щоби книжка про Гітлера могла бути

¹⁾ Автор може замітити, що він поставив своїм завданням змальовання особистості Гітлера, а не нац. соціалізму, але оба явища так нероздільні, що їх не можна одно від другого відлучити.

²⁾ Не можна заперечити, що нац. соціалізм видвигнув цілий ряд кличів, які в основі своїй є правильні (н. пр. охорона селянства, плекання національної солідарності, чистоти духової культури народу тощо), але — і на це треба звернути особливу увагу — спосіб проголошування цих кличів і формулювання є звичайно цього роду, що затрачується сутня справа, а лишається тільки сповід дійсного змісту. А далше, їх реалізація відбувається такими методами і засобами, які не лиш компромігують дану ідею в очах загалу і тим її як діючу силу нищать, але доводять її до абсурду. Змістом даного політичного руху є не тільки кличі, ідеї, але також методи, якими ці ідеї проводяться в життя і люди, що їх реалізують. І тому, коли хочемо оцінювати суспільні явища, мусимо завжди охоплювати їх цілість, а не самі тільки кличі чи програми, звертаючи особливу увагу на їх реалізацію. В нас, в народі недержавнім, здібності до політичного реалізму є дуже малі і тому ми бачимо звичайно прояви громадського життя оносторонньо, під кутом тільки їх кличів (програми). Українська політична література повинна боротися з такою схлонністю до односторонності, а не їй пособляти.

позитивним вкладом в українську політичну літературу, мусілось би її написати зі становища української рації стану. А так — книжечка дра Єндика буде — може навіть проти його внутрішнього наміру — джерелом гітлерофільства. А cui bono це? Не можемо промовчати, що автор в кількох місцях висловив сумнів, що до остаточної вартости гітлерівського руху, але зробив це в той спосіб, що некритичний читач не зверне на них яксліду уваги. (Може й тут проявилися редакторські ножиці?). З приводу так написаної книжки, мусимо з притиском підкреслити цей сумнів: „Чи ідеї, що їх вони (зн. творці нових мармурових таблиць — М. Д. Д.) виписують на камені, дійсно життєві? Чи не провадять вони своїх визнавців у сліпе безворіття?“.

Від Ред. В книжечці про Гіглера стоїчаємо одно місце, на яке мусимо звернути увагу. Читаємо там на 43. ст.: „В системі її (Католицької Церкви) ідей є сьогодні багато річей, що не видержують критики розуму, опертого на знанні і досвіді. Та все таки вона не зрікається svojого становища навіть у питанні протинок, бо знання є плінне і змінне, а догми незрушні серед повені подій. Цим вона сильна і притягаюча“. — Це місце доказує, що Др. Єндик з ділянки теології поза шкільними катехізмами не багато читав. Бо якраз навіть деякі вороги Католицької Церкви признають, що всі її догми мають дуже сильне обоснування, сперте не лише на обявленню але й на розумі, знанню, законах природи і життєвім досвіді, через що вона нічого змінити в своїх догмах як правдивих і Обявленням потверджених не потребує та не буде потребувати і тому вона сильна і притягаюча. Якщо Др. Єндик, чи хтонебудь інший має які сумніви, то пропонуємо засувати їх в листі до нас, а ми радо дамо відповідь і вияснення.

о. Др. Г. Костельник.

Справжнє джерело атеїзму.

1. Атеїсти твердять, що віра не дається погодити з наукою; релігійний світогляд це ніби дитинячий, наївний світогляд, що не може встоятися перед науковим світоглядом.

Так нпр. висловлюється Séailles, професор Сорбони: „Догма не повалила негативна критика, ані памфлети, ані глузування безбожників; вони зникли перед позитивними правдами, що не даються погодити з ними, що аж тоді проникають до душі, коли з неї усунемо догми. Догми вже не погоджуються з поняттями, що їх маємо про всесвіт та його закони; не заперечуємо їх, але їх ігноруємо“¹⁾. Ледви чи хтонебудь з атеїстичного становища це мудріше, більше обдумане висказав.

З того виходило би, що властивою причиною атеїзму є наука і то в простій лінії: атеїзм це ніби чистий і зрілий плід науки.

Християнські апольогети не признають цього атеїстичного

¹⁾ Gabriel Séailles: Dłaczego dogmaty nie odradzają się. В книжці: Nauka i wolnomyślność (переклад з франц.), Warszawa 1907. Стр. 5.

монополію на науку. Вони твердять, що наука не протиставляється релігії. А атеїзм пояснюють іншими причинами, не „наукою“.

Всі християнські автори, що їх я читав, подають в суті речі такі причини атеїзму (невірства), які вчисляє наша „Етика для вищих клас середніх шкіл“ від о. Д. Дорожинського (за дром К. Щекліком). Ось як там вчислені причини невірства:

„1) Пороочність серця є найчастішою причиною невірства. Хто віддався порокові, той не може любити релігії тому, що вона осуджує всякий порок; противно, він мусить бажати, щоб релігія була неправдивою... то й старається вмовити в себе, що вона таки дійсно є неправдива“.

„2) Читання книжок противних вірі і приставання з невіруючими людьми“.

„3) Незнання правд віри“.

„4) Порожність, бажання відрізнитися від віруючого народу“.

„5) Сила прикладу й авторитету... Нерідко буває, що чоловік тому захитається у своїй вірі і стане сумніватися в ній, що не один великий учений або поет був також без віри“.

„6) Гордість і перецінювання свого розуму, коли чоловік не хоче признавати того, чого сам своїм умом не може поняти“¹⁾.

Остаточно ті всі причини зводяться на грішний стан душі. Віру тратить ніби той, хто задля своїх грішних тенденцій хоче її позбутися (тому читає безбожні книжки та йде за безбожними авторитетами), або бодай не дбає про віру (незнання правд віри). Етика о. Дорожинського виразно каже, що атеїст не може бути моральною людиною: „Ніколи моральний чоловік, чесних обичаїв не виражається про речі віри легкодушно, з погордою або насмішками, бо це для нього занадто свята річ, котру він уміє пошанувати в собі і в других“.

Безперечно є об'єктивні дані, щоб з морального становища так висловлюватися. Однак це не обіймає цілої правди.

2. Вчислені причини невірства правдиві, та вони не є ані джерельні, ані вичерпуючі.

Що вони не є джерельні, про це найкраще можемо переконатися, коли наведемо аналогічні причини як причини віри. Отже причинами віри мали би бути:

1) святість серця, 2) читання побожних книжок, 3) знання правд віри, 4) покірливість, 5) сила прикладу й авторитету, 6) євангельська „вбогість духа“. Ми також тут аналогічно мусимо сказати, що ці причини правдиві, однак вони не є ані джерельні, ані вичерпуючі. Це вже другорядні причини віри. А коли ставимо квестію про причини віри, то хочемо знати першорядні, джерельні причини, бо тільки вони пояснюють генезу віри.

¹⁾ Свящ. Д. Дорожинський: Християнсько-католицька Етика. Львів 1904.
§. 33.

Аналогічно й при атеїзмі хочемо знати джерельні причини, бо тільки вони зможуть нам сказати про атеїзм те, що конче потребуємо знати, щоб у останній інстанції зрозуміти всі його прояви. До Newton-а люди знали, бо в досвіді запримичували, що листок паде з дерева на землю, ріка тече в діл, місяць кружить довкола землі..., але аж Newton своїм поняттям гравітації всі такі явища звів над один спільний знаменник і зробив їх зрозумілими. Якщо нам удасться відкрити джерельну причину атеїзму, то й вона кине аналогічне світло на свій предмет.

Етика о. Дорожинського не має окремої точки, де була би подана „наука“ як причина невірства. Але ж учені атеїсти не говорять наївно, коли твердять, що їх наука зробила атеїстами. Щось у тому мусить бути правдиве. Тому й Етика о. Дорожинського не могла цілком поминути „науки“ як причини невірства. Про це в ній говориться під 6) точкою, де як причини невірства подані „гордість і перецінювання свого розуму“. Про науку там написано ось що:

„Вправді наука і освіта не можуть безпосередно спроводити невірства — бо нема ні одного позитивного результату науки, що стояв би в суперечності з вірою — але ученісті може легко зділати чоловіка гордим і привести його до спокуси тільки те вважати за правдиве, що його умові очевидне. Це може статися особливо в того, хто займається науками природи. Правильність законів, яким підпадає тілесний світ і які даються схопити в математичні формули, манить поверховно думаючого і може мати на його духа такий великий вплив, що він відвертається від тих областей, в котрих такої самої ясности і наглядности не знаходить, і — держачися, як говорить, виключно лиш позитивного — такі справи, які на математично-емпіричній дорозі не даються рішити (нпр. про початок світа, про вічність, про остаточне призначення чоловіка), відсуває від себе як невмісні. Заблудження тих, котрі задля науки стратили віру, не полягає на тому, що в своєму змаганні і гоненні за знанням пішли за далеко, а навпаки: на тому, що вони в своєму змаганні не досить далеко пішли і вже там перестали думати де думання щойно зачинається. Правдива наука завсіди веде до віри і до Бога, а лиш односторонна і поверховна освіта ділає чоловіка гордим і відтягає від віри“.

Доки річ не є ясна, доти фалшиві зіставлення явищ найлегше накидаються нашому умові. Десятьлітний хлопча сказав: Коли потрава пересолена, то треба її поцукрувати (щоби спараліжувати сіль). Подібно хибно зіставляють „науку“ та „атеїзм“ самі атеїсти і християнські апольогети: перші приписують „науці“ завелику функцію при атеїзмі, другі замалу. Правда буде десь по середині. Та не йде тут тільки про ступінь, але передовсім про незластиве зіставлення явищ. Якщо б було правдиве твердження атеїстів, що наука противиться вірі, то тоді великою загадкою був би факт, що між великими умами атеїсти не тільки становлять меншість, але й квалітативно не

дорівнюють віруючим. Для ілюстрації подаємо ось таке зіставлення:

Freud, Haeckel, Schopenhauer, Spinoza —	атеїсти.
Pasteur, Newton, Leibnitz, Descartes —	віруючі.

Ще куди виразніше виступає те відношення в старинній грецькій філософії. Ціцерон, пишучи про богів, вичисляє з поміж грецьких філософів тільки двох уповні здецидованих атеїстів: *nullos esse omnino deos Diagoras Melus et Theodorus Cyrenaicus putaverunt*¹⁾.

Що ж дали людству Діагор з Мелю й Теодор з Киренаїки в порівнянні з віруючими грецькими мудрцями, з котрих наведемо тільки загально у світі відомих: Анаксагора, Пітагора, Сократа, Платона, Аристотеля. Якжеж атеїсти пояснять ці факти? Чех Drtina пише:

„Філософія й наука є виключно проявом розуму; а релігія дає образ світу й життя після потреб другої, сильнішої половини людського ества, себто чуття та волі“²⁾. „Догми, що творять частину релігійних поглядів на світ і життя, ґрунтуються на мітах і символах. Релігія повстала з чуттєвої, вільної чинности людського духа, тому ні найменше не наближується до наукових понять“³⁾.

З того виходило би, що Анаксагор, Пітагор, Сократ, Платон, Аристотель, Descartes, Leibnitz, Newton, Pasteur і взагалі всі віруючі великі уми не змогли визволитися від свого почування, що любується в мітах і символах, і тому ні найменше не наблизилися до наукових понять — а Drtina, Freud і всі їм подібні визволилися від свого почування й наблизилися до наукових понять! Зіставлення виходить образливе для одної й другої сторони, а це вже достаточний критерій, що погляд атеїстів на відношення науки до атеїзму є нестійкий, фалшивий.

Погляд християнських апологетів, що властивою причиною атеїзму є грішний стан душі, виходить образливим для атеїстів через свою односторонність. У душі віруючої людини усі релігійні мотори в русі, тому їй ясно, що вона могла би позбутися віри тільки штучно й насильно — через гріх гордості ума чи якийсь інший. І здається такій людині, що це так само мусить бути також в атеїстів. Алеж насильний атеїзм не є щирий, ані справжній. Таким „атеїстом“ я був уже в II. гімназі, клясі і добре пам'ятаю, що я сам не вірив у те, що виговорював проти Бога; це був дійсно грішний „атеїзм на показ“. Невжеж можна би з тим погодитися, що атеїзм у всіх атеїстів штучний і нещирий? Знаю людей, старших, розважних інтелігентів, котрі

¹⁾ De natura deorum, I. 1, с. 1.

²⁾ Prof. Dr. Fran. Drtina: Rozwój umysłowy ludów Europy (переклад з чеського), Warszawa 1904. Стр. 10.

³⁾ Тамже, стр. 14.

жалувалися передо мною, що хочуть вірити, а не можуть, неходять у своїй душі ніякого опертя для віри. В таких людей релігійні мотори віри нечинні. Ясно, що такі атеїсти можуть бути зовсім моральні, бо атеїзм у них не виріс із гріхів, ані гріхи його не піддержують, але щось зовсім інше.

Нема сумніву, що значний процент дітей, вихованих у безбожницьких більшовицьких школах, є справжніми атеїстами задля виховання. Старші, мудріші (учителі) вмовили в молодших, духово слабших саме такий світогляд, саме так уформували їх душу. Значить, що тут для прийняття атеїзму рішальна саме „наука“ (така наука), а не грішний настрій душі.

Побачимо, що модерний атеїзм, так страшенно поширений по світі, також треба пояснювати аналогічною причиною — „наукою“, а не грішним станом душі.

3. Атеїзм родиться і поширюється в парі з наукою. Між простолюддям нема атеїстів, а якщо є, то вони виховані інтелігентами, або бодай їх книжками. Того ніхто не в силі заперечити, що кожна людина з природи є релігійним єством, кожна, розвиваючись духово, простолінійно й цілком певно мусить дійти до віри в Бога. Віру можна тільки втратити, а це стає можливе щойно на якомусь ступні науки. Грішний стан душі взагалі не є і сам собою не може бути, що так скажемо, творцем атеїзму.

Грішний простолудин скаже: Нехай на другому світі піду до пекла, але тут собі вжию!... Він взагалі не є здібний визволитися від релігії.

А інтелігент, коли схоче рятуватися перед своїми гріхами, може піти тим шляхом, що веде до заперечення Бога і релігійного значіння гріхів. Але що в його душі дає йому ту спромогу? Грішний стан душі? Тоді цей чинник також простолюдинові давав би таку саму спромогу.

Ясно виходить, що властивим творцем атеїзму може бути тільки „наука“ чи то „ученість“.

Це перший момент, чому атеїсти, всі без виімку і так уперто, хваляться своїм атеїзмом наче наукою (атеїзм це ніби наука).

Про тип людини атеїста знав уже псалміст. Відомі ці його слова: „Сказав безумний у свому серці: нема Бога“ (Пс. 13, 1).

Треба розрізнити практичних і теоретичних безбожників. Практичні так живуть, як коли б Бога не було; деколи може й скажуть „нема Бога“, може й не люблять над тим призадумуватися, все таки, вони не є вповні здецидовані. Важне ствердити, що навіть на глибоко віруючих часами надходять сумніви, а практичні безбожники з того стану речі беруть для себе те, що для них приємніше.

Про практичних безбожників знає також простолуддя і мабуть саме той тип мав на думці псалміст.

У тому самому псалмі читаємо дальше: „Господь з неба споглянув на людських синів, щоби побачити, чи є такий, що розуміє або шукає Бога. Але ж усі відступили, всі стали не-

потребами; нема такого, що робив би добре, нема ні одного". Простолюддя деколи називає безбожниками й таких людей, котрі в дійсності не мають нічого спільного з атеїзмом, тільки що вони мають інакшу віру, як окружаюче їх простолюддя, і тою своєю вірою валять деякі релігійні святощі простолюддя. Грецькі філософи Анаксагор, Сократ і Аристотель були обжаловані як „безбожники“ — вороги батьківського грецького політеїзму. Сократ, як відомо, був засуджений на смерть, а Анаксагор і Аристотель врятувалися втечею.

Сонце, місяць, землю і т. ін. греки уважали за божества, а Анаксагор учив, що сонце не є ніяким божеством, тільки „розжареним каменем“. Наука тут виступила до боротьби з вірою простолюддя і частинно „здемаскувала“ віру, відкрила її помилку.

Це другий момент, задля котрого атеїсти називають свій атеїзм наукою і задля котрого важуться твердити, що ніби наука здемаскувала, поборолла віру.

Часто буває, що наука демаскує, поборює науку: нова наука опрокидує давнішу науку. Але ж задля цього наука не пропадає, тільки відроджується.

В дійсності так само є і з вірою, коли її наука частинно демаскує: вона не пропадає, тільки відроджується, отрясається від помилок. Та атеїсти неприхильно ставляться до релігії й такі конфлікти між наукою й вірою інтерпретують корисно для себе, а „на погибіль“ релігії.

Невже дійсно нова астрономія здемаскувала й поборолла християнську віру? Ні, тільки прочистила поняття, що їх давніші християни мали про небо й пекло. Але атеїсти це інакше коментують. Так нпр. Fr. Jodl пише: „Небо і пекло, добре відомі мешкання святих і проклятих, губляться в безмежному просторі, в котрому нема ні „вгорі“, ні „вдолі“; престол Найвищого захитаний, а людина заворотно побачила себе, що висить в порожні на вільному шляху“¹⁾. Про те саме широко розводиться Séailles у цитованій розвідці.

В дійсності справа так стоїть, що нова астрономія поборолла давню астрономію, систему поганина Птолемея, до котрої вчені християни в попередніх віках були пристосовували свої погляди про небо й пекло. І не диво, що книжка Коперника про геліоцентричну систему спершу попала на індекс як „безбожна“, бо до чого люди в релігійній сфері привикнуть, від цього їм не легко відірватися та примінитися до нововідкритої правди.

Ми віруючі асимілюємо нашу віру до того, що знаємо про світ. Цього домагається принцип гармонії в нашому світосприйманні. І певне поступ науки (нпр. при поняттях про сотворення і вік людини, про душу) ще неоднo викриє таке, що спершу буде разити наших потомків, котрі унаслідять наші поняття, але опісля вони переведуть нову асиміляцію своєї віри з нововідкритими правдами.

¹⁾ Friedrich Jodl: Wissenschaft und Religion. Frankfurt a. M. 1909. Стр. 4

Свою збірку — присвячену М. Хвильовому — поділив Косач на 4 циклі: Ніч над Звіздаєм — Дім Фавста — Проща до Парижа — Сурми. Ті циклі відповідають мабуть поодиноким фазам розвитку творчості Косача. „Ніч над Звіздаєм“ це ще вірші більшовицькі тематиксю. Їх форму Косач пробує оновити силою маловживаних „свіжих“ слів; а такі спроби можуть створити поезію хіба для... фільольога. Характеристичний для того циклю вірш „З горобиних ночей“:

... „Чує Чута помсту люту,
Помсту призволя,
То кушнелиться за буту
Шлякті кровю шлях.

Ррубонуть, одрізати, вжарить,
Чвалувати, валить, губить —
В Жаботині на пожарі
Треба люльку закурити.

І насклесь, наодлів, наруч,
Шабеленки — клинний ран,
На сідлі кигиче налуч,
Жовтий кордован.

То кляшторів чорні куштри,
По замках — вали,
Хмизом Залізник начустрив,
Гонта запалив.

Не цвите майран пахучий,
Не рясніє ряс,
Там де Швачка на онучі
Подере атлас.

Лебедин, Вільшина, Умань
Кармазинна путь —
Не весни тут ринуть струми —
Гайдамаки йдуть“.

В „Прольозі до поеми“ пише Кочач:

„...Оттам на хуторі однім...
Там Кимлайчук з панцирника „Аврора“,
Там Куприйчук, мужицький командарм,
Мені недавно, сливе як учора,
Були Фальстафами у дзвоні повних чар“.

У тих віршах — увесь дальший часово — Косач наче в зародні: комбінація „широкої“ бунтарсько-гайдамацької східної душі, але одночасно з початками західного „історизму“ в поезії (Фальстаф!). Навіть є натяки на „Сонце в Чигирині“ (вірш „Пам'яті Олени Пчілки“). Одночасно з тим барвіста різнородність тематики, а почування при тім нагадуютького не хоче: то Маланюка („Уст коралі“), то Тичину чи Чупринку („Кавалерійськими атаками“), то інших. Але в усім тім чути повну оригінальність поета, що хоч і черпає з надхнення других, то все чуже перетворює на власний творчий набуток. „Ніч над Звіздаєм“ — початок збірки „Черлень“, так як і кінцевий цикл „Сурми“ — криє найбільш емоціонального змісту Косачевої поезії. Поезії не так почування, як радше волі діла. І в тім одушевленні діла, пориву, героїства Косач подібний до Хвильового, Маланюка, Кравцева. Так і видно, що пливе в ньому шляхетська расова кров, та сама, що в Лесі Українки. Мужеський порив заглушує інші більш особисті почування й тому прим. еротики не виходять у Косача якось так виразисто, як здавалось би повинні вийти в молодій людини. Еротичне йде в нього більше на жагу, ніж на серце. Має рацію, коли каже про себе:

„Весна одна моя кохана
І я їй лицар іздавен,
Вона лиш знає полумяна
Про смілі задуми поем“.

По весняних бурях молодости замешкує поет у „Домі Фавста“. Тут більше начитання, як життя формують його дальшу творчість. Вона з поривности, почувань, лірики переходить більш до розумовости, набирає ширшого — хоч холоднішого — духа егічності. Дікенс, Дон Сервантес де Сааведра, Валенштайнові дні, повна історичних пам'яток Прага — все те перевивається через Косачевий вірш і запліднює своїми мотивами його поривчасту душу. Вона стає при тім старша, розумніша, хоч одночасно й претенсіональна, наче Мих. Рудницький — поет. Але молодий порив Косача таки не вгасає й виводить його часто з того кредяного кола. Забуває тоді про чужий дім Фавста й нагадує рідного Байду Вишневецького. Радіє славним спомином минулого, коли то:

„Московії чолами бють царі,
Йому, Господарю, на Буджаку, Мультахах,
Хіба ж не славлять піснею гетьмана
В степах Молдавії мандрівні гусярі?
— — — — —

І бється вал у браму Едіквулу,
Його вартує вірним псом фелюка,
Щоб не ростяг руки із Подніпрозя,
Щоб не влялась у серце Істамбулу
Срібла співуча з Байдиного лук!“

З „Дому Фавста“ йде „Проща до Парижа“. І в тому місці не вгаває поет у пізнаванні минулого, що живе для нього багатими скорбними поривів і поезії. Головно захоплює його море та Бонапарте. Але крім них складає він вірші і про Пізарра, Кондотієрів, Ролянда, Данте й інші великі поривами постаті історії. Ось прекрасний вірш „Хрестоносці“:

Брязчать мечі чотками оповиті,
Гіднятих заборол іскриться ясна мідь,
І рвуться коні в путь, збиваючи копита,
Мов розірвати хочуть темну свята кліть.

І день жагтить. На дзвінкість древніх площ
Владе яса лицарських сурм лунких
І рушать лави в даль, у шквирю, шквар і дощ —
Суворі і палкі, нерівні і стрункі.

Хтось молитовно руки над юрбою звів
І палахкоче в подвигу закохане чоло,
Що вкоїться лише в святій землі,
В Йордані зачернувши свій шолом!

Не забуває Косач про своє рідне і в Парижі: пише про Григорія графа Орлика („Версаль Року Божого 1746“), „немов чотки перебирає молитовно щодня в саду оцьому вірші Дарагана“ („В Люксембурському Городі“). Поезія Дарагана справді перша з повоеєнних віршів мала „подвигу закохане чоло“ й від неї родом усі наші „волеві“ поети.

На жаль „проща в Париж“, через може надто „побожне“ відношення до „Європи“ Косача, мала на його музу й дещо ли-

хий вплив. Вірш Косача хилить не раз „чоло подвигу“ в мазут і порох Парижа декадентів та циніків („Наслідкування Ф. Війона“, „Зустріч“), то навіть наслідує жидівських претенсіональних „геніїв“ („Кіт“) з Монмартру. На нашу гадку такі „поети“ — тільки „жабурі, що луснули надувшись!“...

Якось визволюється Косач з того й кінчить збірку циклем „Сурми“. В нашій епосі бачить „Народження Великого“, пригадує українську „Житомирську весну“, могутню Германію й героїв сучасного: всякі роди військ у „Війні майбутнього“, „Авіаторів“ і под. Увесь той цикл — справді сурми. Патос вислову нагадує не раз просто „Слово о полку Ігоря“:

„А за ними гвардії босої лави тиснулись невинно —
Селян із Славути, з Лісистих Лушн і з Олевська
І, мов дики, здіймали багнетами гостру щітину,
Коли батько вітав їх снагу, їх усміхнений батько Грушевський.

Там у гострому вітрі, мов стяг боєвий над полками,
Його борода колихалась і рвалась сріблиста,
Наче волхов чудний і страшний соколами
Він пісні-курині випускав із долоні за місто“.

Тоді
...старшому братові бігла вже кров по вилицях,
Кров палка й молода, та перша кров за державу.

І волинські поля мерехтіли просторами прерій,
Нам хотілось туди, де пригоди чудні й таємничі,
О, візьміте! просились і ми у сотень і співучих батерій...“

І цей порив, це закохане в подвигу чоло дав нам сьогодні Косач у „Черлені“. Тим то справді належиться його збірці нагорода якраз національна. Бо хоч і виступає він під крилами досить невиразної „Назустрічі“, то проте його дух ближчий націоналізмові, як інтернаціональному дефетизмові.

Правда — дух пориву Косача нагадує „енергетичний імперіалізм“ Донцова: є в нім жага, нема керми. Ідеали ж Косача дуже неокреслені, більше загально людські, як націоналістичні. Та це може якраз не позволить йому зайти в блудне коло націоналістичної деклямації.

З боку католицької моралі слід піднести деякі заміти проти автора „Черлені“. Косач славить хрестоносців, але славить і кондотієрів. Йому не важний зміст ідеалу, що за нього люди подвигаються, йому важний тільки сам подвиг як такий. Подібно як у романтиків, прим. Віктора Гюго. Але така беззмістовність подвигу нагадує мені одну ересь містиків — назви забув. Була вона в тому, що визнавши її віддавали себе молитовності без уділу волі й розуму, здаючи себе буцім то на Божу волю. А проте така безвільна контемпляція вела неодного з них не до Бога свідомих, тільки до „Невідомого“ — Сатани. Що так воно може статися і з Косачем, на те докази в самій „Черлені“, от прим. вірш, що возхваляє месть („Помста“), чи чарівництво („Опівночі“).

Розвиток Косача як людини йде мабуть у напрямі від комунізму до націоналізму. Не виключене, що той розвиток піде ще далше, і не виключене, що Косач найде врешті в Правді керму свого життя й поезії. Покищо — він до неї ще не дійшов, хоч багато в нього доброї волі. І багато справді віщого прощуття, знак великої поезії:

...Надходять дні розгнівані й пророчі.
На взгірі вершники — знамена Божих кар
Рудими кіньми топчуть стиглі ниви,
Раба і пана, князя й мужика
Єднає жах перед незнаним дивом.
Жебручі смілости — той час не ваш
Жебручі гордості — той час не ваш:
Ось поспіша в долини, на розпуття,
Шляхом закуреним, керманич бур і гроз,
З мечем ясним, у лати весь закутий,
На чолі вершників усміхнений Христос.

Безсумніву, останній образ нагадує нам дуже більшовицьку поему Блока „Дванадцять“. Та не це важне, а те, чи Косач розумів усю ту поезію тільки як гарний образ, чи справді відчув те „Євангеличне“ нашої доби. Коли справді відчув, тоді маємо в ньому справді завдаток на великого поета. Поета, що у вселюдському вміє замкнути й національне й особисте, і жиє не на час, а на вічність.

Т. Р.

богдан ігор антонич. три перстені. поеми й лірики. накладом богдана дороцького. львів (1934). обгортка й оформлення книжки володимира ласовського. Стор. 80, 16^о Ціна 1 зол.

Магістер філософії, літ 23—25, невисокий як на верхівця. Голова округла, в розмові дуже ввічливий. Дещо „дипломатична“ натура: дописує всюди, і до католиків, і до націоналістів, і до юдофільських „Сигналів“. Рішуче не виглядає на поета — цей третій ляхреат галицьких Гонкурів — богдан ігор антонич (з малої букви! Вже виджу, що Ласовський бачив десь твори Стефана Георге, відомого противника великих букв...), а проте є ним, і то без сумніву.

Нагороджену збірку п. з. „три перстені“ зачинає Антонич „Автопортретом“. Каже в ньому, що він

„Захоплений поганин *) завжди,
поет весняного похмілля“ (ст. 5).

Зображення справді влучне: більшість збірки складають дійсно вірші радощів захоплення і то часом якогось пасивного сприймання „незглибної краси дочасности“. Є вправді у збірці кілька елегій, але в них більше захоплення красою, як елегійного настрою. Таке діонізійське наставлення до життя й поезії дає Антоничеві в нашій письменстві особливе місце: адже наша

*) Це тільки так поетично називає себе поет задля великого захоплення красою.

література відома якраз із плачів і скиглінь, а не радощів життя. Тим настроєм життєвих радощів і підйому Антонич нагадує мені Леопольда Стаффа і Вержинського, особливо того останнього „Pamiętnik miłości“. Очевидно — ніяк не в дурнім заміті якого-небудь „плягіату“, чим у нас привикли люди шафувати...

Антонич — чистий лірик. Впадаючі в епіку довші елегії, хоч автор сам мабуть їх дуже цінить (зрозуміле, вони часово молодші), ніяк не роблять на нас того дужого вражіння, яке маємо від коротких, чистих лірик. Найкращі коротесенькі вірші: в них (як у поляків у М. Павліковської) найкраще вміє Антонич вивістися. Для прикладу „Чарки“:

Зелений ясень, серп і коні.
Прилипнув хлопець до вікна,
В чарки сріблесті і червоні
поналивалася весна.

І хочеться хлопчині конче
від весняних воріт ключа.
З трави неждано скочить сонце,
немов сполохане лоша.

Ліричний настрій поета до того чистий, що аж переходить подекуди в якийсь пасивізм супроти світу і природи.

Деся шелестом сливи...
Що ж більше тобі?
Сьогодні щасливий
ти птах, далебі! („На вітер“),

чи навіть:

Іду в захопленні й нестямі
весни розспіваної князь. („Князь“).

Не виключене, що такий пасивізм має автор тільки в своїх піснях, бо „в пісні важко передати — те, чим криється душа“ (ст. 48). І в тім пасивізмі — здається мені — найбільша небезпека для Антонича, можливість стати безрозсудним поганином самого почування, а коли те з часом спопелиться, то самої куткої форми. Так кінчили псевдоклясичні погани. В такому обмеженні душі тільки до обсягу чистого почування криється велика небезпека обідніння поезії. Це покищо очевидно Антоничеві не загрожує, бо він молодий; та з часом може прийти й така хвилина.

Тепер він поет радісної юности:

Крилатий вітер, дужий вітер,
що зорі, листя й ластівки несе,
сп'яняє серце. Ех, летіти
в зелений квітень, в синь пісень!

Піднявся день, мов олень з кручі;
ніч відплила, мов корабель.
Крилатий вітер і пахучий,
мов дзенькіт сріблених шабель. („Ранній вітер“).

Малює Антонич ту красу й радощі образами дуже оригінальними, в нас іще не вживаними. Найбільше тих образів бере

з буднів лемківського життя, сільського господарства (щось наче польські поети групи „Чартака“). Буденність тих образів у руках Антонича перемінюється в екзотику і вже як така положує читача. Маємо тут „душі білених дерев“, „кіш повний спілих місяців“, сонце, що сходить полум'ям маком, „від воза місяць відпрягають“, „конопляне небо“ — і навіть: „Вливається день до долини, мов свіже молоко до миски“ („Село“). „Різдво“ — його теж зображує Антонич регіонально:

Народився Бог на саях
в лемківськiм містечку Дуклі.
Прийшли лежки в крисянх
і принесли місяць круглий.

Ніч у сніговій завії
крутиться довкола стріх.
У долоні, у Марії
місяць — золотий горіх.

Не бракує поетові й урбаністичних порівнянь, коли їх тільки потребує („Ранок блиснув. Сонце, мов червона цегла, покотилось бляхою дахів“). Та більшість поезій Антонича живе таки сільським життям.

Те пасивне сприймання радощів життя, що нагадує нам того „хлопчину над книжкою Мая“ з першої збірки Антонича, затьмарює теперішній суворий час. І поет відчуває цю незгоду:

Не сховатись, дарма, під наметом краси,
В чаді п'яному строф кришталевих.

О, поете, дарма, вже тобі не втекти,
треба визнати те, що найгірше:
чи самого себе не оббріхуєш ти
в цих п'яних віршах?
(„Суворий вірш“).

І „князь весни“ наворачтає круто свій поетичний шлях, настроює свою ліру „на шррум“ та починає а ля Кравців:

Вилітають — лиш стопи дзвенять,
аж майдан задрижав, розспівався.

Правда „шррум“ виходить в Антонича зовсім добре й природно, але відбирає йому Антоничеву своєрідну тематику й дає замість неї Кравцева, Маланюка, Дарагана й ін.

Та досить уже добрих сторін „Трьох перстенів“. Мають вони й деякі менше вдатні сторінки, які слід буде справити при другому виданні збірки. Хоч поет в збірці згадує Бога як Творця (стор. 12) та неясно називає хрест — могутнім ключем (стор. 70), то в „Зеленій Євангелії“ виступають поганські мотиви старослов'янщини та „прапервісна“ філософія-теософія-кабала. Сомохи́ть почуваєш острах, що молодий поет готов піти за „поетичнішою“ теософією й поминути в творчості правдиву релігію,

як колись наш Федькович, а недавно тому француз Кокто, в користь якогось неясного містицизму. Не кажу, що Антонич уже на дорозі відвороту від „ідеології Дзвонів“, та все таки виключення зі збірки „Три перстені“ багатьох віршів, печатаних давніше в „Дзвонах“, викликає такі грішні думки на цю тему...

Друга хиба „Трьох перстенів“ це деякі недоотягнення форми. На мою гадку — слід вистерігатися таких „громадських“ плягіятів як „амбразура“ (Савченко, Маланюк і ін.; на цю тему цікава розвідка Іржиковського в збірці „Słoń wśród porcelany“), чи ще гірше оклепаних римів „очі — ночі“, то знов таких „новшеств“ як рим „дні — і“, чи непоетичного слова в римі „дере“. Слово „зигзаг“ не українське; наше слово на те є „клес“. Катахретичний справді вірш „Пейзаж з вікна“. Незгідні зі собою порівняння й їх перекопичення викликають у читача почування несмаку; противенством до нього є чудово гармонійний вірш „Чарки“.

Збираючи сказане, стверджуємо, що „Три перстені“ Антонича явище в нашій новій поезії наскрізь позитивне і щодо форми і щодо змісту. Ідейні недоотягнення можемо виправдати молодістю поета й трудними до перемоги спокусами українського Парнасу. Наскільки вільно нам зложити поетові бажання з приводу перших „конкретних“ лаврів, що йому дісталися за „Три перстені“, то бажаємо йому, щоб він у дальшій творчості став подібний радше до Ф. Жамма як до Метерленка. Щоб міг написати в передмові до нового тому ті слова, що їх Жамм помістив на вступі своєї першої збірки: „Мій Господи, покликав Ти мене між людей. Ось я. Терплю і люблю. Говорив я голосом, що дав єси мені... Відійду, де схочеш і коли схочеш. На Ангел Господній грають дзвони“.

Т. Р.

Василь Софронів: Липнева отрута та інші оповідання. Львів 1934. Накладом Видавничої Спілки „Діло“. Стор. 128, 8^о.

Книжка, повна мистецької культури. Вісім оповідань, написаних з почуттям такту і міри, та зі знанням техніки нової мистецької прози. Зміст книжки живий, різнородний. Майже кожне оповідання зацікавлює читача. Оце і є позитивні риси обговорюваної книжки. Але, при цьому всьому — книжка не має душевного поглиблення ані виразного морального обличчя. І це її кардинальні недостачі. Прочитавши, ми не відкладаємо книжки з новими, глибокими слідами в душі. Ми просто лише приємно провели дві години. Розривка, спричинена засобами мистецтва. Автора я зачислив би до типових представників новочасної інтелігенції з витонченою культурою, але з холодною душею. І коли журі літературних нагород виріжило його книжку — то це сталося, на мою думку, виключно задля її формально-літературних прикмет. І з того становища — сталося це зовсім слушно.

До цих імпресій про загальний характер книжки додаю ще хіба короткий перегляд змісту. Перше оповідання, яке дало — на мою думку, неслушно — назву цілій збірці — належить до слаб-

ших. У ньому автор старається схопити атмосферу еротики літньої ночі, та висміває гіпокрізію старої панни. Отже, як бачимо, моменти з морального боку дразливі, і щонайменше зайві. Далі, є в збірці 2 оповідання з сензаційно-жахливого жанру, а саме „Гість з-під Монте Санто“ і „Клікута“. Оба вони дійсно цікаво й добре написані — хоч особливо оригінальної помисловости в них нема. До селянсько-побутового жанру, злегка закрашеного психологізмом і рефлексійністю, належать оповідання „Світ такий красний“ і „На похоронах“. Цікава річ: у обох селянських оповіданнях цієї збірки — на першому пляні похорони. Гротескові риси має оповідання „Англійська молька“ — а до легенького, сальонового, закрашеного еротикою жанру належать оповідання „Небезпечна жінка“ і по паризьки екзотичне „П'ять сантимів“. Отже, як бачимо, на 8 оповідань — 5 засадничо відмінних жанрів і стилів та 8 зовсім різних тем і середовищ. Tutti frutti. Але першої кляси!

мг.

Наталя Лівницька-Холодна: Вогонь і попіл. Варяг. Варшава 1934. Стор. 68.

При лектурі цієї гарно виданої книжечки мені весь час брехали в ухах деякі строфи зі збірки „Четки“ московської поетки Ахматової. Не хочу тут бавитися у „впливовологію“. Можу навіть допустити, що Н. Лівницька зовсім не читала „Четок“. І признаю, що вірші її наскрізь оригінальні, з формально-мистецького огляду досконалі. І тільки типова жіночість специфічного, дискретно-еротичного жанру сполучує її не лиш із Ахматовою, але й із десятками ріжнонаціональних поеток, що не стають на котурни, та також у поезії залишаються природними, звичайними жінками, — того типу, що признає в житті лише кохання. У тій точці Н. Лівницька може аж надто отверта. Вона з дійсно поетичною щирістю й безпосередністю відкриває у перших віршах цілу свою душу. І показується, що... ця душа має лише одну скалю думок і почувань, а саме еротичну. Зрештою — пуста. А шкода!

Безпосередність і формальна вишліфованість, ці два основні складники кожної доброї лірики — у Лівницької виступають у повній силі й красі. Але на жаль, нема у неї майже зовсім третього, і то найважливішого складника доброї лірики: нема душевного поглиблення. Бо змислово-еротичні відчуття, хоч би й які субтільні та ніжні, хоч би як мало матеріальні — це ще такі не є глибина душі.

мг.

Юрій Горліс-Горський. Холодний Яр. Львів 1934. Накладом сотн. Івана Зуба.

Сам автор вияснює на вступі: „Холодний Яр — це одна з найяскравіших сторінок визвольної боротьби в Україні. Це живий приклад, як — невеликі числом, але сильні духом — можуть успішно боротися з незрівняно сильнішим ворогом“.

„На жаль, по цей бік нині мало хто знає, що після того, коли московська червона орда захопила Україну, над Дніпром

існувала своєрідна „республіка“, яка під українським національним прапором провадила запеклу збройну боротьбу аж до 1922 року. То були села в околицях Холодного Яру на Чигиринщині“.

Уривок із великої епопеї комуністичної хуртовини на Україні зображує автор зі становища очевидця Залізняка, старшини холодноярської республіки, з р-зиденцією в Могриному монастирі. Опис події — це немов фільмова тасьма фактів, що відбувалися один по другому, звязаних з часом кількох літ, невеликою територією Холодного Яру і невеликим теж числом головних осіб.

Герой, козак Чорнота — це людина з примітивними товариськими засадами, та одночасно освічена, читана, навіть у філософії. Дівак — для сталення волі й гарту духа держиться здалека жіноцтва, як елементу, що розніжнює й так уже сентиментальний український нарід. Боротьба з ворогом вимагає сильних нервів і в такому напрямі Чорнота виховує себе й товаришів та зі стоїчним спокоєм, одначе не з предилекцією, розстрілює зловленого більшовика, або мордує підчас партизанської війни. — В особі козака Чорноти хотів автор зосередити усі на його думку додатні сторони українця-патріота і боєвика за справу народу, а одночасно його устами критикує хиби народу.

Партизанські бої зображені реально. Вони починаються від дрібних сутичок та переходять в криваві порахунки обох сторін, які автор описує способом натураліста і з найбільшою докладністю ілюструє червоний садистичний терор. Дзкуди проймає цей опис жахом, голозю тоді, коли автор описує розстріли й різню обеззброєних полонених або нелюдське знущання над жінками. Та вже вершка осягнув описом сцени, як він сам (тобто Залізняка) вбиває свою наречену, що спроневірилася йому і зрадила своїх перед більшовиками. Треба сильних нервів, щоби прочитати це місце й не кинути книжки. Здається, що ця людина затратила всякі людські, етично-моральні вартості. Тим то книжка, хоч має багато позитивних елементів, то все ж з другої сторони деякі місця в книжці не будують, а радше деправують людську душу.

Хоча автор „Холодного Яру“ грішить деякими мовними прогріхами, живий опис, головна основа і романсовий сюжет дають йому форму роману-хроніки. — Це лиш перша частина, кінцеве слово можна буде сказати щойно після появи другої, чи других.

В. М. Л.

1) Іван Зубенко: **Фатум**. Повість із 1917—1920 рр.

2) І. Зубенко: **Галина**. Повість із часів визвольної боротьби. Коломия 1934. Накладом в-ва „Ока“.

Автор кількох повістей і пес Іван Зубенко збагатив оце нашу популярну літературу двома повістями, яких теми взяті з недавнього бурхливого минулого на Україні. Перша з них заторкує питання мішаного подружжя українця з жидівкою, яке й героя довело до фатального кінця й багато пошкодило загальній справі.

Короткий зміст: Інженер Іван Степовий закохується в студентці Мері, дочці Моргенштерна, власника цукроварні, і здобуває її серце. Коли вибухнула 1917 р. революція, обидвоє подружуються проти волі її батьків і кидаються у вир революційної боротьби. Та тут же й розходження: Іван — націоналіст — стає в ряди борців української національної революції, Мері — інтернаціоналістка — згідно з духовим наставленням своєї раси — переймається комунізмом і силою фактів стає проти Івана. Не маючи змоги заарештувати його коханням на інтернаціональні бездоріжжя, зраджує його плани своїм однодумцям і спричинює заламання українського революційного фронту на видтинку мужа Іван довідується про те все таки від самої Мері; а проте не має сили викоринити симпатії до зрадливої жидівки зі свого серця: коли вона разом із братом і помічниками попала в його руки — вже як ославлена „Червона Роза“, що скупала свої пальці в крові соток українців — він дався підійти її любощам і випустив засуджених на розстріл жидівських комуністів на волю... Розуміється, це діалоґи сечас відчуті на фронті. Іван спокуютує свій безприкладний злочин геройською смертю.

Друга повість розказує про долю молоденької вчительки галичанки Галини, яка виходить заміж за придніпрянця Романа Сумного, російського офіцера, українця націоналіста. Їхнє щасливе життя перериває нова загроза: більшовицький наступ на Україну. Роман іде на фронт, а його друг Любецький, теж українець, але комуніст, невдалий суперник Романа, переповнений потайною жагою шмисти, користуєся відсутністю друга, щоб дійти до цілі. Однак його зусилля розбиваються об характерність Галини. Та тут помогли йому обставини. В його комісарські руки попали з документами організатори повстання для допомоги наступові української армії. І Галина була приневолена своєю честю купити їм волю... Романові — хоч сам на фронті не зберіг бездоганної вірності своїй дружині — тяжко було зрозуміти конечність тієї жертви. Трагічна розв'язка близька. Та вкінці його другом удалось розмотати фатальний вузол і між ними з Галиною настає знову повна згода й гармонія.

Обидві повісті мають спільне тло — українська визвольна боротьба з більшовиками. Обидві визначаються живою акцією й драматичним конфліктом, через те читаються доволі цікаво.

Обидві повісті скидаються на нариси з чималими пропусками, недомовками, зазначенням деяких важких сцен тільки двома-трьома реченнями, а то й словами. Через те й дієві особи не скрізь виведено повно й рівномірно, помічаються й психологічні заламання. Попрацювавши ширше й основніше, можна було створити з них справжні романи з визвольницької доби, на які наша повість усе ще бідна. Правдоподібно, автор міг би це завдання виконати, бо й стиль у нього легкий, хоч і не скрізь вирівнаний, і інвенція не вбога, і — це найважливіше — сам пережив ті часи й події, що їх описує, значить фактичного матеріалу найдеться в нього доволі. Важно підкреслити й національно повчальну ціль повісті. Автор не ідеалізує середовища. При деякій схематичності головних ліній малюнку й дієвих осіб у нього вірно зображене національно недорозвинене, но державницьки невиховане селянство, партійно зріжничкована, націоналізмом не сціплена інтелгенція, з повною розбіжністю ідеології. В одних почуття обов'язковості аж до понижуючої саможертви*),

*) Щодо повісті „Галина“ слід зазначити, що помисл із особистою саможертвою героїни коштом своєї жіночої честі для національної справи, не належить до тактовних і позитивних, тим більше, що ця жертва не є викуплена трагічним закінченням. Harry End. у цій повісті — це не-

у других низьке зоологічне самолюбство, глум із визвольницьких змагань, спілка з ворожими елементами. І тих саме більше... Автор добре визнається в настроях різних ідеологічних і просто безідейних груп того бурхливого часу.

Вражає тільки подекуди занадто „українська“ складня. Отой нпр. фатальний 2. відмінок предмету замість 4-го: „рукою теребив (!) дорогого рубінового дармовиса“ (зам. „дорогий рубіновий дармовис“ або просто „бавився дармовисом“); „дружині я вже дав наказа“ (зам. „дав наказ“); „дав наказа оповістити“, „читав наказа“ і так усюди 2. відм. замість 4-ого тай то в кепській формі, бо народня мова, як виказує словар Грінченка, не знає форми „наказа“ (в Галичині це чистий варваризм), а тільки „наказу“. Що правда, в нас тепер поширюється своєрідне „акання“ в 2-му та заступство 4-ого відмінка тим „аканим“ 2-им, але та мода не народня. Так само не скаже народ: „принеси мені плаща“ зам. „плащ“. Слово „квіт“ у нас має ще значіння купецьке і через те „квіт армії“ виходить не зовсім зручно. Добре було б не забувати, що є ще й „цвіт“, щиро українське слово. Є й декілька польонізмів (тили, притомна, „бо“ на другому місці в реченні, міської). Слово „публічний“ має в нас погане значіння, також „Вкраїнська“ уже застаріла форма. Всі такі нерівності й недогляди можна легко усунути, а тоді мова — загалом в автора гарна — була би справді бездоганна. Д. Н.

Ольга Олександра Дучимінська: Наталія Кобринська як феміністка. Коломия 1934. Стор. 30 + IV. м. 16°

Денис Лукіянович: Два документи до життєпису Наталії Озаркевич - Кобринської. Львів. Стор. 20.

Минулорічний Жіночий Конгрес пригадав українському громадянству трохи призабуту вже піонірку жіночого руху в Галичині, Наталію Кобринську — і занотовані вгорі дві книжечки — є м. ін. теж виявом того заінтересування заактуалізованою минулорічним ювілеєм, історичною вже постаттю Кобринської.

Книжечка п. О. Дучимінської дає легко й цікаво написаний, опертий переважно на автентичному матеріалі, перегляд життя і діяльності Н. Кобринської. Авторка підкреслює, як це видно вже в наголовку, головні заслуги Кобринської як феміністки. І самозрозуміла це річ, що при такому підході до справи, авторка мусіла займатися й тими позитивістичними, матеріалістичними й соціалістичними струями, які згідно з духом часу відіграли визначну роль в формуванні модерного фемінізму взагалі, а світогляду Кобринської зокрема. Але вже менше зрозуміле це, що п. О. Дучимінська, знана як католицька письменниця, саме в цих моментах обмежується переважно до стверджуваних фактів, та не підходить до предмету з необхідним критицизмом. Що більше — такий важний момент, як зворот у душі Кобринської. Таких помислів авторові слід уникати, якщо він хоче, щоби його книжки зі спокійною совістю можна поручити молоді. *Ред.*

ської, в останніх роках життя, до релігії й Церкви, авторка збуває одним-одиноким реченням, взагалі не виявляючи глибокого заінтересування цією справою. Неясна залишилася теж, у представленні п. Дучимінської, роля мужа Н. Кобринської, котрий, як священик, мав ніби то свою дружину заохочувати до наукової праці, яка у Кобринської проявлялася м. ін. в читанню Бюхнера, Ренана, Гекля, Дарвіна, Бебеля й ін. Цю справу треба би прослідити докладніше.

Чотиросторінковий додаток до книжки — це побіжний перегляд письменницької діяльності Кобринської.

Зрештою, поза видвигненими тут справами засадничої натури — книжечка О. Дучимінської є зразком добре написаного популярного нарису про визначну нашу діячку й письменницю, якою, на свій час, безперечно була Н. Кобринська.

Ще лише одна заввага чисто формального характеру: в студіях про діячів чи письменників не є прийнято писати заменники, що відносяться до їх особи, з великої букви; воно якось трохи дивно вражає, і зовсім не причинюється до збільшення пошани і симпатій до людини, про яку дана праця написана.

Цікава з документального боку книжечка Д. Лукіяновича. Дає вона незнаний досі матеріал, та деякі речі ґрунтовно вияснює. Хоч автор зачіпає багато різних моментів з життя і діяльності Кобринської, то все таки головна річ іде про дві справи. Перша з них — це справа підозріння в шпигунстві, яке впало було на Кобринську під час світової війни, за відомих обставин, що їх вислідом були масові розстріли невинних українців, Талергоф і т. п. Докладно зясована справа злого, безпідставного доносу на Кобринську і врятування від небезпеки. Друга, теж дуже цікава справа, зясована в цій книжечці — це історія заповітів Кобринської. Історія, в якій є також доволі дивні факти й комплікації, головню коли річ іде про спосіб виконання тестаменту Покійної.

На загал, книжечка Д. Лукіяновича, хоч строго документальна і на перший погляд „причинкарська“ — вже самим своїм матеріалом має характер літературно-історичної сенсації. *м з*

Альманах Українських Католицьких Богословів. Видання тов. „Читальня Українських Студентів Богословії ім. М. Шашкевича“. Львів. 1934 р. стор. 144 великої 8°, ілюстрацій 23. Під редакцією Олександра Буця.

У таких переломових часах, як нинішні часи, коли завмирають одні політично-суспільні ідеї, а народжуються другі, коли валиться політично-суспільний порядок, що був впливом тих ідей, і коли серед безконечних і важких зусиль думки і волі народжується новий порядок — особливо ясно можна бачити, що творцем нових ідей і нових форм громадянського співжиття є завжди якась активна меншість даного громадянства, якась його провідна верства.

Українське громадянство в Галичині вже давно втратило

свою шляхетську провідну верству. Під тим оглядом доля галицьких українців живо нагадує долю ірландців, литовців і словаків. Подібно, як серед тих „неісторичних“ народів, також і серед галицьких українців католицьке духовенство стало такою необхідною для всякого національного життя провідною верствою. Вірне перш за все своїй головній меті — релігійно-моральному вихованню народу, воно брало живу участь в його політично-національних змаганнях, що в Галичині, подібно як і в інших краях з „неісторичними“ народами, прокинулися під впливом загальноєвропейського романтизму і демократизації. Як серед ірландців, литовців і словаків, так і серед галицьких українців національне відродження вийшло з захристії. Священик став на довгі часи спершу самотнім, а опісля чи не найважливішим чинником розвитку організованого національного життя. Він по черзі організував просвіту, творив економічні і політичні організації, він проводив в життя ідеї, що зроджувалися в головах одиниць на верхах суспільности серед її інтелектуальної еліти. Зразком такого священика патріота і громадянина став пробудитель Галицької Землі — Маркіян Шашкевич. Приклад його громадянської діяльності досі не втратив своєї живучости і притягальної сили. Серед змінених обставин, серед далеко посуненої диференціації громадянського життя, духовенство є надалі дуже важним складовим чинником української провідної верстви в Галичині.

Українське світське громадянство, свідоме тієї великої і заслуженої ролі греко-католицького духовенства, з особливим зацікавленням стежить за вихованням нинішних богословів, за їх громадянськими заінтересуваннями, за їх підготовкою до відповідальної ролі не тільки моральних, але також і національних провідників народу. Тому то українські богослови зробили дуже добре, що своїм альманахом, виданим з нагоди 150-ліття заснування Духовної Семінарії і 85-ліття оснування своєї матірньої організації — читальні, дали змогу широким колам українського громадянства переконатися на основі фактів, що вони розуміють своє будуче національно-суспільне завдання і серйозно до нього готуються.

Альманах українських богословів так зладжений, що вяже нині і вчора, сучасне і минуле, що дає змогу пізнати думки, почуття і громадянські зацікавлення в нинішних питомців богословії та підкреслює їх зв'язок з живучими ідеями минулого.

Перша частина Альманаху п. з. „Мережки думок“, зложена з поезій і нарисів, є висловом релігійних і національних почувань і думок нинішних богословів, що глибоко переняті Божою Ідеєю, бажають бути здібними до саможертви для Церкви і народу. Повні зрозуміння для унійних задумів Митрополита, українські богослови бажають причинитися своєю будучою священичою працею до повернення колишньої злуки Церков. Як діти цього покоління, що пережило всю велич і розпуку 1918 р., українські богослови є під сильним впливом тієї такої недавньої, а одночасно такої далекої традиції, що найшло свій вислів

у таких віршах як „Немов би Нині“ і „Мир“. Але сучасне також близьке українським богословам — сум українського громадянства є їх сумом, його біль їх болем. Тому коли ціле українське громадянство протестує проти винищення українського населення над Дніпром, українські богослови прилучуються до того протесту, а їх спільне обурення на поганський державний абсолютизм більшовиків наводить свій прояв в літературній творчості у вірші п. з. „Протест“. Як частина українського громадянства українські богослови є у живому зв'язку зі загальнонаціональним життям цього громадянства. Вони святкують у своєму гурті 1. листопада, роковини бою під Крутами, роковини смерті Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка, Миколи Лисенка. В 1931 р. президія „Читальні“... бере участь в Службі Божій і академії з приводу 30-ліття української університетської сецесії. Побіч цього українські богослови, свідомі свого значіння питомців головного українського греко-католицького богословського наукового вогнища, нав'язують живий контакт зі всіми українськими греко-католицькими питомцями, розкиненими по різних наукових богословських осередках в краю і за кордоном і в той спосіб підготовляють ґрунт під майбутнє об'єднання українських католицьких богословів.

Переняті таким живим зрозумінням для національного життя, українські богослови відбувають побіч своєї головної релігійно-наукової підготовки в Духовній Семінарії і Богословській Академії ще й підготовку до практичної суспільної праці у своїх власних організаціях. Під сучасну пору є їх три. „Братство Входу в храм Преч. Діви Марії, засноване ще в 1885 р. пок. о. пралато Ізидором Дольницьким і зреорганізоване в 1930 р. на зразок Марійських Дружин, ставить своєю метою поглиблення релігійного життя питомців та одночасно з тим є наче практичною школою ведення братських релігійних організацій. Центром товариського життя та національно суспільних зацікавлень українських богословів є „Читальня Українських Католицьких Богословів ім. Маркіяна Шашкевича“, заснована ще в 1849 р., а відновлена після війни в 1926 р. Обсяг її заінтересувань дуже широкий: вхолять тут справи богословської науки, суспільного питання, загальної культури й освіти, літератури, музики і театру, економії, католицької добродійності, протиалкогольного і протинікотинного руху та переплетництва. Для поодиноких напрямків своєї діяльності „Читальня...“ має численні секції, власну бібліотеку з найновішими виданнями та багато часописів. Члени, зорганізовані в „Читальні...“, пробували також видавати свій власний орган: в 1930/31 р.р. виходив „Інформаційний Стінний Часопис“, а в 1932/33 р.р. вийшло одно число „Нашої Думки“.

Осередком економічних заінтересувань богословів є кооператива „Визволення“, заснована в 1926 р. для познайомлення питомців з кооперативним рухом і влещення скорого та дешево о набування товарів. Побіч тих трьох головних організацій українських богословів в міру потреби поставляли та ож інші як: „Видавничий Фонд“, „Фонд Допомоги Українським Інституціям“ і „Щаднича Каса“.

Для відповідного підготування питомців до суспільної праці Ректорат організував цілу низку різних курсів: боротьби з ересями, кооперативних, протиалкогольних, культурно-освітніх та господарських. До білянку спільної праці питомців слід зархувати улаштування тижня католицької преси та окремо згадати їх послідовну акцію в справі викупу Шашкевичівської Білої Гори коло Золочева і побудування там церкви.

В той час, коли літературна частина альманаху і статті присвячені історії поодиноких організацій наших богословів, дають образ нинішнього їх зорганізованого життя, то спомини

о. о. Масцюха, Застирця, Бобовника, Каблака і Осташевського пригадують тіни померших поколінь, що воскресали у ювілейних проповідях і промовах з нагоди 150 ліття Духовної Семінарії та 85 ліття „Читальні“.

На основі тих спогадів можна сказати, що нинішні організації українських католицьких богословів є систематичнішою і тривкішою континуацією тих організаційних зусиль, що розвивалися серед питомців Духовної Семінарії майже впродовж століття, почавши від 1849. В тому році богослов Василь Ковальський дав почин до організації богословської читальні. Історія її розвитку — росту і занепаду — є вірним відбиттям нашого суспільного життя, якого характеристичною рисою є недостача послідовності і постійності. Подібно як всі наші організації аж до нині тримаються тільки одиницями, так само і читальня богословів розвивалася тоді, коли були одиниці з ініціативою, і завмирала, коли їх нестало. Після відходу В. Ковальського читальня паде. Оживлення прийшло щойно в 1860—63 р. р., коли за почином пок. Юліана Лаврівського богослови опрацювали матеріял до видання українсько-німецького словаря та перевели грошеву збірку на підмогу для Юрія Федьковича. Після тих двох ясних хвиль приходить знову занепад, що потривав довше головно через те, що почавши від 1869 р. всі спроби оживлення Читальні параліжували невідомі досі спори москвофілів з народовцями. Після двох невдалих спроб віднови читальні в 1871 і 1884 р. вона оживає щойно за ректорства пок. о. А. Бачинського. Повстала ціла низка різних гуртків, щотижня відбувалися відчити. Українці і москвофіли разом уладжували спільні національні свята в честь Шевченка, Федьковича і Качковського. Але цей мир не тривав довго. В 1892 р. прийшло до боротьби, що в 1895 р. закінчилася перемогою українців. Життя в „Читальні“ розвивалося дуже інтензивно. Її члени підготували до друку видання творів Миколи Устияновича, виданих опісля „Науковим Товариством ім. Шевченка“ та почали листування зі закарпатськими українцями, що довело до створення „Слов'янського Кружка“ та кинуло перший поміст до галицько-закарпатських взаємин. Після короткої перерви, спричиненої живою участю богословів в університетській сецесії в 1901 р., „Читальня...“ видає свій власний трьохмісячник „Католицький Вхід“, в 1910 р. видає переклад „Суспільного Питання“ о. Бідерляка, підтримує листування зі Закарпаттям та бере живу участь в просвітному русі Львова і львівського повіту. В нову стадію своєї діяльності увійшла „Читальня“ за ректорування Преосв. І. Боцяна. Завдяки її заходам переложено по українськи твір о. Ліковського про берестейську унію та зібрано 5000 корон на стипендію ім. М. Шашкевича.

Війна припинила все. Нове організаційне життя почалося тільки аж біля 1925 р. Тоді за ректора о. Галушинського повстає принагідний „Просвітний Кружок Богословів“. Під кінець 1925 р. вже за теперішнього ректора о. Сліпого прийшло до створення ініціативного гуртка для віднови Читальні, що наступило в 1926 р.

На окрему згадку заслуговує та сторінка спогадів о. Масцюха, що оповідає про журбу Кардинала Сильвестра Сембратовича за піднесення наукового рівня українського духовенства. „Нас з'їдять — казав Кардинал — якщо не будемо мати мужів науки. Запанують над нами чужинці. Варт, щоби твердо запам'ятали ті слова не тільки богослови, але вся студентська українська молодь!

Сьогодні воно замітно краще. Маємо свою Богословську Академію, маємо початки власного наукового, по європейськи задуманого богословського руху. Його будучий розвиток залежить від цього, чи загаль українського громадянства зрозуміє і підтримить почин основника Богословської Академії Митрополита А. Шептицького та змагання її нинішнього керманіча — ректора о. Сліпого.

Відемною сторінкою споминів є те, що вони писані не на основі записок, або щоденника, а з пам'яті після кільканадцяти років, коли минуле сильно затерлося і набрало самохіть нинішньої закраски. Тому то у них більше літератури і сентименту до минулого, як фактів і правдивого змалювання давних подій і людей. Одним словом ті спомини є більше „Dichtung“ як „Wahrheit“. Не можна також промовчати і цього, що як на альманах, виданий з нагоди 150-ліття Духовної Семінарії і 85-ліття „Читальні“ ті спомини надто доривочні і скупі. На таку велику масу живих ще нині вихованків Духовної Семінарії тільки 5 надіслало свої спомини... Це доказ, що духовенство, яке творить також ще і нині основу нашої інтелігенції, не доцінює ваги загально-національного історичного досвіду, що складається також і з досвіду поодиноких людей. „Vita nostra brev. est, brevi finietur“... Тому добре зроблять нинішні богослови, коли ще тепер в семінарії візьмуться за писання своїх споминів або ведення щоденників і робитимуть це, доки рука втримає перо. Не кожен має талант, щоби стати письменником, але кожна інтелігентна людина може списувати те, що переживає.

До тих завваг про спомини треба додати кілька слів про літературну частину. Її авторам слід більше читати великих письменників, письменників з живим і глибоким відчуттям вічності, глибше переживати прочитане і заобсервоване, просто, але всеж у відповідній літературній формі висловлювати свої думки і почування. Письменники не виростають самі зі себе. Їх поява і розвиток тісно зв'язані зі ступнем літературного заінтересування їх середовища. Тому і серед українських богословів можуть з'явитися визначні письменники, але тільки тоді, коли їх літературні заінтересування будуть безпереривно живі і глибокі.

Але без огляду на те, „Альманах Українських Католицьких Богословів“ має свою історично-суспільну вартість, більшу вартість, як це могло б на перший погляд виглядати. Кожний, хто візьме його в руки, не пожаліє цього і коли на закінчення кине оком на його першу сторінку, де в присвяті студенти-богослови висловлюють свою вдячність о. ректорові Й. Сліпому, то, пригадавши собі його прихильність і заходи над оновленням організаційного життя питомців, долучить до тих висловів вдячності також і вислови свого признання.

X.

Проф. Сергій Шелухин. До вивчення „Руської Правди“. Прага 1934. Зшиток II. Стор. 1—64. (Літографія).

Після появи першої студії проф. Сергія Шелухина про Руську Правду в Ювіл. Наук. Збірнику Укр. Унів. в Празі 1930 р., що в ній автор дав аналіз 70—73 та 119—121 статей Карамзинського списку, перед нами друга праця того автора знов із його студій над нашим знаменитим правничим збірником староукраїнської доби. Розправа появилася тим разом літографією — доказ нашої видавничої мізерії, можливої лиш у недержавного народу. Рукопис праці проф. Шелухина від двох літ лежить у теках НТШ, а властиво, говорячи докладно, в теці редактора Правничого Збірника, себто автора отсих стрічок, та задля фінансової скрути неможливо було ту працю пустити на друкарську машину, дарма що праця цінна та до того з історії українського права, ділянки українознавства так мало ще

розробленої українськими вченими. Тим чином вважаю своїм моральним обов'язком боляй отсею критичною згадкою надолужити Вельми Шановному Авторowi мимохіть заподіяну прикрість нашими важкими обставинами.

Праця проф. Шелухина відноситься до одного найбільше неясного місця Руської Правди, а саме до ст. 49—65 Карамзинського списку про т. зв. приплід. У згаданих статтях перераховано найдокладніше, скільки за рік, два аж до дванадцять літ виноситиме приплід кіз, баранів, роїв, жита, ячменю, віска та яка буде грошена вартість того припліду. Обрахунок іде в сотки, тисячі ба й сотки тисяч; не диво проте, що дотеперішні російські дослідники Руської Правди як Буданов, Сергієвич, Срезневський та ін. навіть не завдавали собі труда розв'язувати ті арифметичні обчислення та легким способом вважали їх фантазією грамотія-переписчика, що щонайбільше екземплярно подав ті циферні обчислення, за якими одначе немає реального ґрунту.

Проф. Шелухин піднявся розв'язати цей справжній ребус Руської Правди і слід признати, що перевів ту розв'язку дуже бистро та вдатно, даючи науці, якщо не дефінітивне розяснення того замотаного питання, то щонайменше дуже бистру та обосновану гіпотезу. Автор намагається збагнути, які то потреби спричинили уложення такого кількостного розчислення припліду та знаходить їх таки в самій Р. Правді. Майно, віддане кметем, що йшов на війну, у депозит, мусіли звернути власникові з прибутком. Опікуни майна малолітніх дітей, навіть мати та вітчим, мусіли по постановам 103, 106 та 111 статті Р. Правди, коли діти досеріли, здавати обрахунок із діточого майна. До того ст. 111 навіть виразно говорить про розчислення фізичного прибутку „товару“ та „прибутку з дом в“, себто з дворів. Друге питання, чому прибуток обчислений тут за 12-літній період. Автор виказує, що життя дитини по нашому старому звичаєвому праву, це два 12-літні періоди; по 12 літах життя кінчиться період малолітності, а других 12 літ кінчить період неповнолітності. Такі два періоди знає збірник угорського звичаєвого права *Opus Tripartitum*... з 1517 р., а відомо, що автором Трипартити був марістер Степан з Вербівця, наш закарпатський українець, що у цей збірник ніби то звичаєвого угорського права вложив на ділі багато постанов звичаєвого права закарпатських українців.

Проф. Шелухин твердить, що обчислення ст. 49—65 Р. Правди зроблені як обрахунок прибутку за 12 літ середнього газдіства, отже обрахунок той зовсім реальний. Автор у своїй праці подрібно контролює, який коефіцієнт прийняв редактор тих статей у своїх обчисленнях та відшукує його при припліді кіз, баранів, роїв, жита, ячменю, віска і т. д. Показується, що приріст не тільки не фантастичний, але зовсім реальний, майже середній. Далше автор контролює чи вартість обчислена в гривнях дає суму відповідну до скількості фізичного приросту та виказує похибки, що вклялися переписувачеві при переписуванні рукопису Р. Правди.

Незвичайно інтересне вияснення проф. Шелухина досі неясної 65 статті Р. Правди про платню жінці помершого та дочці за працю при опіці над маєтком малолітнього. Вияснення шукає автор в самих таких постановках спадкового права Р. Правди; жінка та дочка смерда (кметя) не дідають, тому зовсім слушно належить їм заплата за працю при опіці над маєтком малолітнього сина спадкоємця. Що більше, проф. Шелухин вносить із того, що усьє розрахунок припліду із 49—65 ст. Р. Правди зроблений для господарства смерда, а не боярина. Вияснення деяких обчислень опирає автор на господарських відносинах на старій Україні за арабськими джерелами (Руста) та виказує нарість праці у сучасному господарському житті, що знова вияснює нам багато досі неясних питань про залежність наймитів, ролейних закупів, що „жито брали в присип“, себто в позичку на засів на ґрунті пана, звертаючи її з 50 проц. додатком. Свої висновки зичинює автор численними аргументами із літопису. Розважаючи ціни, подані у вище згаданих статтях Р. Правди, приходить автор до висновку, що подані там обчислення зроблені вже на початку XIII ст., коли то гривня була вже меншої вартости.

Праця проф. Шелухина це одинока студія з цієї ділянки і слід признати, що розвязки автора в більшості зовсім удачі. Автор послуговується великим обильним історичним та історично-правним матеріалом, не помиляє аналізи господарських відносин на старій Україні та дає нам одиноку майже в безчисленній літературі про Р. Правду зближену до правди розвязку тих досі легковажених статтей нашого старого правового збірника. Праця проф. Шелухина це цінний вклад в нашу історично-правну літературу, шкода тільки, що появилася як літографія в обмеженій кількості примірників. Та праця мусить бути у кожній бібліотеці, з якої користають зацікавлені в літературі про Р. Правду. *М. Чубатий.*

З преси і журналів.

Два консерватизми. „Думаю, нам прийдеться звернути увагу на кола Пшудського в Польщі і робити заходи, аби знайти з ними якийсь хоч би нещирий з їхнього боку компроміс“ — ipsissima verba С. Шемета „капцлера“ пана Скоропадського (див. Збірник Хлібор. України т. II, стор. 68.); коли він їх тепер заперечує, („Хл. Шл.“ з б. I, с. р.), стоячи на цім же становищі супроти Польщі даліше, то це один з проявів „лицарськості“ прихильників вавейського гегмана. Анонімний адгерент Скоропадського пише в *Buletyn-i polsko-ukraińskim* (Nr. 74): „Jesteśmy zdania, że silna Polska musi być naszym sprzymierzeńcem i sprzymierzeńcem, który we własnym interesie dbałby o naszą wolność“. Для проголошення таких тенденцій скрився „лицар“ з вавейського табору під іменем бувшого старшини Української Галицької Армії (!). Граф Монтрезор писав у „отвертій відповіді польському консерватистові“, що не сміють бути два окремі національні життя в землі галицькій, тільки одно спільне співжиття. А в „*Bunt-i Młodych*“ (ч. 67) оферує Б. Монкевич: „Co się tyczy stosunków monarchizmu ukraińskiego, reprezentowanego w osobie Pawła Skoropadskiego, do Państwa Polskiego, to mamy tę pewność, że w dobrem zrozumieniu interesów wzajemnych, a w obliczu wspólnego wroga historycznego, jakim jest Moskwa, stosunki te między stronami ułożą się jak najlepiej — na korzyść obu stron“. За яку ціну має це все статися, це вже вияснив галицький „ідеолог“ скоропадщини, В. Левицький в брошурі „Українська державна путь“, де пише, що майбутня доля західних українських земель буде вирішуватися легальним шляхом в межах самої республіки Польщі. Хіба з цього досить ясно, куди котиться „консерватизм“ Скоропадського і його ступайків, консерватизм капітуляції! Але на землі українській ділає вже творчий консерватизм, консерватизм підйому. Про нього пише Липинський: дійсні консерватисти є „елементом супроти окупаційних держав ідейно непримиримим. Вони в національним організмі творять цю частину, що перековує в собі до слушного часу непорухлим і чистим свій власний національний державний ідеал. Не можна бути, як думають у нас, самостійником в думках, а угодовцем в ділах“ (Збірник Хл. Укр. I, стор. 9.). А Василь Кучабський: „Пульсом життя здорового консерватизму мусить бути повне самопосвяти змагання до політичної державної влади власного народу на своїй рідній землі. Тоді, але лиш тоді, консерватизм може бути тим, чим бути повинен: мізком і серцем свого народу“ (Україна і Польща, 209.).

ЦІЛА ЄВРОПА

ЦІЛА ЄВРОПА

Радіоприймач „Філіпс“ 4-лямповий до сіти 110 220 В.

остання новість з динамічним
голосником, на цілу Європу.

Барвік і Божемські
Львів, КОПЕРНИКА 18.

Дуже вигідні умовини сплати.

Тел. 18-60.

Комплетний детектор **28 зол.**, скріплювач з голосником **90 зол.**
детекторовий приймач **150 зол.**

Нові книжки

Ю. Косач: Черлень. Поезії. „Ізмаград“ 1935. 16°, 80. Оклад. С. Гординського.

Б. І. Антонич: Три перстені. Поєми й лірика. Накл. Б. Дороцького. Обгортка В. Ласовського. Л. 16°, 80.

Е. Маланюк: Земна Мадонна. IV. кн. лірики. В-во „Київ“. Л. 1934. 8°, 104.

Н. Лівницька-Холодна: Вогонь і попіл. Поезії. Вид. „Варяг“. Варшава 1934. 16°.

С. Калвиць: Серед граду куль. Фільми з світової війни 1914—1917. (Збірка віршів Народ. Укр. Бібл. в Бразилії. Вип. 5—6. Курітіба, Паранна 1934. 16°, 74.

Р. Єндик: Проклін крові. Л. 1934. (повість про Довбуша) Вид. „Батьківщина“ 16°, 104.

Вол. Шап: Терпіння молодого Гуцула. Л. Накл. автора 16°, 48.

Ю. Горліс-Горський: „Аве диктатор“. Л. 1934. — В-во „Українська Культура“. 16°, 46.

В Татомир: На подільських ланах. Оповід. з часів визвольних змагань. Л. 1934. Накл. „Просвіти“. 16°, 48.

Богословія. Науковий тримісячник Богослов. Наук. Т-ва у Львові т. XII кн. 4 1934 8°. Зміст: М. Возняк: Перший історик Церкви з вихованців львівс. духовн. Семина. — о. Др. М. Конра: Нарис історії старинної філософії (продовж). — Др. І. Шпитковський: Рід і герб Шептицьких (продовж). — Др. М. Руснак: Богослужбні книги Східн. Церкви про примат папи (продовж). — 2. Вибрані питання. — 3. Огляди й оцінки. 4. Всячина. — Хроніка. — 5. Богосл. Наук. Т-во. 6. Книжки й часописи.

о. Др. Г. Костельник: Мойсей Вернигора. Український Балаам. Відб. з „Діла“. Л. 1934. в. 16°, 40.

В. Верниволя: Українська література. Погляд на її істор. розвиток з образами: Накл. „Самоосвіти“. Л. 1934. 16°, 40.

Велика історія України, вид. І. Тиктора, зш. ч. 13. (Внутрішнє життя України та її культура XVI—XVIII вв.). Л. 1935. в. 8°, 577—624 ст.

Історія України для дітей. Ч. II. Гал.волин. держава. Ілюстрації М. Фартуха. Діточа бібл. „Світ Дит.“ ч. 12 (161). Л. 16°, 84.

Михайло Грушевський, його життя і мученича смерть. Л. 1934. Накл. „Батьківщини“. 16°, 16.

І. Крип'якевич: М. Грушевський — життя і діяльність. 16 люст. Л. 1935. Вид. „Просвіти“ 16°, 63.

Р. Борис: Вільне козацтво. Ідея озброєного народу в 1917 р. в Україні. Бібл. „Студ. Шляху“ ч. 4. Л. 1934, в. 8°, 30+(2).

Е. В. Світ: Український дальний восток (Зелена Україна). Накл. Укр. Вид. Спілки м. Харбін. 8°, 44.

А. Курдидик: Дві години в домі українського інваліда. Л. 1934 Накл. Т-ва Допомоги Інвалідам. 16°, 32.

Звіт з діяльності Товариства і музею „Бойківщина“ в Самборі за 1934 р. Накл. і коштом музею „Бойківщина“, Самбір 1935 р. 16°, 4.

П. Дереш: Карійська гребля. Л. 1934. Накл. автора. В сатиричній формі різка критика політики московської диктатури на Україні, писана зі становища був. прихильника більшовицької влади.

В. Старий: Громадський суд над ОУН. Прага 1934.

Włodz. Bączkowski: Wschód a Polska. Warszawa, 1935. Wydaw. kwartalnika „Wschód“, 7°, 26.

о. Оттон Когавс: Судьба світа в світлі віри. 16°, 32.

о. М. Кравчук: З нами Бог. Євангелські читання від Благовіщення до Водохрещів. 4 обр. з Богородчанс. Іконостасу. Накл. „Мети“ Л. 1935 16°, 40.

Стережись облудних пророків. Жовква 1934 16, 20.

о. Ісидор Луб ЧСВВ: Лаврівський помяник XVI—XIX вв. Жовква 1934. Форм. 8°, 8.

Поєднання. Жовква, 1934 16° 16.

Поза Церквою нема спасення. Жовква, 1934 16° 16.

Всі три повищі книж. Заходом Редакційного Ком. Равського Дек. Накл. Вид. ЧСВВ.

Я. Ярославенко: Коляди на дуту оркестру. В-во: Музична Накл. „Торбан“ ч. вип. 263. Ціна 2 зол.

Календар „Просвіта“ на рік 1935. Рік 13. Накл. „Народнього Фонду“ в Ужгороді, Ужгород. 1934, 8°, 96.

„Готовсь“. Календарець українського юнацтва на звичайний рік 1935. І. р. Опрацював А. Гарячий.

ВИНА ВІНОГРАДНІ угорські, еспанські, французькі
й африканські червоні по цінах
найнижчих поручає запряжений
доставець літургічних вин

В. ГЛОВІК

ЛЬВІВ, ВУЛ. СОБЕСЬКОГО Ч. 32.

Почтою висилаємо в пачках харчевих по 5 і 10 пляшок.
Цінники на бажання.

ФУТРА ДАМСЬКІ І МУЖЕСЬКІ

по найновішим фасонам, всілякі перерібки
найтаньше і солідно виконує робітня футер

М. ТОМАШЕВСЬКИЙ

Львів, вул. Уейського 6.
(коло бібліотеки Політехніки).

2—4

„ПРОДУКЦІЯ“

перша українська фабрика

овочевих перетворів, т. є.

мармеляди, повил, соків і т. д.

У ЛЬВОВІ, вул. ПАВЛІНІВ Ч. 16.

Товар здоровий, смачний,
дешевий.

КУПУЙТЕ!

ФАБРИКА ХЕМІЧНИХ ВИРОБІВ О. ЛЕВИЦЬКА І С-КА

У Львові, вул. Кордецького ч. 51. Тел. 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якості

2—12

Пасту до взуття „Елегант“ терпентин.

Пасту до взуття „Елегант“ воскову

Пасту до підлоги „Французька маса“

Віск комбінований до підлоги

Васеліну до шкіри

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу шевську.

СИНКУ ДО БІЛЛЯ

помадкову
і коронову

„ВОЛИНЬ“

РОМАН-ХРОНІКА УЛАСА САМЧУКА

здобула собі найприхильніші рецензії.

ОСЬ ВИЇМКИ З НИХ:

„Волинь“ видвигнула автора в перші ряди української літератури. У. Самчука можна поставити поруч Кнута Гамсуна і Реймонта (Перемога з 1. IX. с. р.)

Направду, книжка Самчука... знаменитий виховний засіб (Дзвони ч. 8—9 с. р.).

У своїм творі Самчук захоплює і одушевляє нас (Хлібороб. Шлях з 14. X. с. р.).

Pulsujące życie, wijące się w kartach powieści, absorbuje nas całkowicie (Sygnały з 1. X. с. р.).

Остання повість (Самчука) є могутнім гимном красі й радощам життя (Назустріч з 1. XI. с. р.).

Має Самчук розмах, природний гін, що поливає слова кровю (Діло з 15. IX. с. р.).

Самчукова „Волинь“ — це могутній гимн розумній праці західнього активу... правдиве життя, дійсне мистецтво й цінний показчик життєвого шляху (Нова Зоря з 28. X. і 4. XI. с. р.).

Книга „Волинь“ є справжній твір справжньої літератури... є матеріялізацією духової енергії... потужною, широкоперсою, кремезною селянською епопеею (Вістник, кн. 12., ст. 929—5 с. р.).

Кожний українець, кожна читальня „Прогресу“, кожна бібліотека і школа повинна безумовно набути цю найліпшу українську повість останніх літ (тимбільше, що вона дуже тана). — Ціна книжки 2·80 зл., з пересилкою 3·30 зл. — Гроші слати чековими блянк. ПК0. 505.041. — Замовляти на адресу:

„Д З В О Н И“, Львів, Японська ч. 7. II. пов.

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 2—3

1935

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

5-ий рік видання.

З М І С Т

2—3 (47—48)-ого числа за лютий—березень 1935 р.:

	Стор.
Вибір з нагороджених і відзначених збірок поезій:	
<i>Е. Маланюк: Моравська весна (1, 7); Квітень (2),</i>	
Кармен (3)	73— 75
<i>Б. І. Антонич: Різдво; Чарки; Ранній вітер;</i>	
Село	75— 76
<i>Ю. Косач: Хрестоносці; Євангеличне</i>	76— 77
<i>Н. Лівницька Холодна: * * * * *</i>	77
<i>Н. Королева: Лепрозний</i>	77— 82
Спокуси	82— 93
<i>О. Печеніг: На Ольшанах; * * *</i>	93
<i>У. Самчук: Волинь, ч. II: Війна</i>	94—104
<i>Н. Н.: Про літературну критику й критиків (Думки</i>	
читача	105—109
<i>С. Шелухин: Критика нового наукового підручника</i>	
історії України (Д. Дорошенка)	109—116
<i>Др. К. Чехович: До проблеми народніх ритмів у Шев-</i>	
ченка	119—125
<i>о. Др. Й. Сліпий: Віра і наука</i>	125—134
<i>о. Др. Г. Костельник: Справжнє джерело атеїзму</i>	
(продовження)	135—139
РЕЦЕНЗІЇ: <i>Е. Маланюк: Земна мадонна (м. г.). — У.</i>	
<i>Самчук: Марія (Т. Р.). — І. Садовий: Без менні</i>	
<i>плугаторі (м. г.). — Р. Єндик: Проклін крові (С.</i>	
<i>Л.). — о. Др. Г. Сліпий: Паломництво до Святої</i>	
<i>Землі (Х) — о. Др. М. Конрад: Націоналізм</i>	
<i>і католицизм (П. Б.). — Др. В. Залозецький: Огляд</i>	
<i>історії старохристиянського мистецтва (Іван</i>	
<i>Старчук).</i>	139—149
3 преси і журналів	150—151
3 редакційного листування	151
Від Адміністрації	151
Нові книжки	152
Errata	152

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті. Речинець для вплачування передплати на 1935. рік минає 15. квітня 1935.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті. ПООДИНОКЕ ЧИСТО коштує 1.80 зол., подвійне 2.50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“.

Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 94-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.

Вибір з нагороджених і відзначених збірок поезій *).

ЕВГЕН МАЛАНЮК (Зі збірки: Земна Мадонна).

МОРАВСЬКА ВЕСНА.

1.

Ми летіли до тебе, Мораво,
П'ять годин, аж до сизого Брна.
Наш літак плинув прудко і жваво,
А мотор нам бренив, як зурна.

І, здавалось, дитинство приснилось,
І не був це літак, а — килим.
Тільки серце прискорено билось,
Тільки серце шаліло: летим!

І тому, що замість мінаретів
Знизу коміни фабрик росли, —
Розум кпив собі з казки поетів,
З їх пророчо-ритмованих слів,

І нагадував літери формул,
І казав про пілота й мотор — — —
Як не вірить в закони і норму,
І в той Вищий, в той Перший Мотор!

Пропливали фреґатами хмари
І стелилась їх тінь по землі...
Ні, не казка, не мрії, не чари
В цім манометрі, шрубі, крилі, —

Все створив Ти — і світле, і чорне,
Чи билину, чи птах, чи літак...
І машина свій лет рукотворний
По землі стеде тінню хреста.

7.

...І мотор вже в блакиті бренив.
День підноситься вище і вище.
Свище простір подоланий. Мить
І земля обертається в ґрище.

*) Щоби зобразити талани цьогорічних нагороджених і відзначених поетів, подаємо ось тут вибрані вірші з їх збірок, оцінку яких в цілості під естетичним і католицьким оглядом подали ми в ч. 1. „Дзвонів“ с. р., а оцінку збірки Е. Маланюка подаємо в цьому числі. *Ред.*

Ще сто метрів літак переміг,
Підігнувши під тулубом лапи, —
І земля між річок і доріг
Обертається барвами мапи:

Води — кобальт, сіена — рілля,
Луки — зелень, а царина — охра.
Так встає древнім ликом земля,
Як створив її Перший Топограф.

Так встає шахівницею сил,
Гіпподромом напружень і гонів,
Видовиськом живої краси
І театром рухомих кордонів.

Вище й вище підноситься день
Полководцеві і архітекту!
А мотор під блакиттю рокоше й гуде
Переливами орлього клетку.

КВІТЕНЬ.

2.

Так явно дишуть неоглядні груди, —
О, теплий дух весняної землі!
Невжеж тут вив голодним звірем грудень,
Метелиця казилась в сивій млі?

І знов стрімким струмком балака' балка,
Цікава цокотуха весняна,
Що сонце пестить землю надто палко,
Що в очереті бачили русалку
І що когось вже вабила вона.

КАРМЕН.

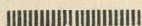
3.

Лиш чорні дні почнуть палати
Чорніш від цих недужих вен,
З'являєшся страшна, як фатум,
Ти — нещадима, ти — Кармен.

Хай хатній затишок шепоче,
Що стіни певні і міцні, —
Війне твій подих, блиснуть очі, —
І все вже в бурі, все в огні.

Хай усміх на обличчі грає
І сонцем серце напува', —
Твій зір чарує грішним раєм,
Вогнем печуть твої слова.

І невідступна, необорна
Ні для молитв, ні для хреста,
Кармен, Кармен солодка й чорна,
Ти труїш знов мої уста.

Б. І. АНТОНІЧ (Зі збірки: Три перстені).

РІЗДВО.

Народився Бог на санях
в лемківськiм містечку Дуклі.
Прийшли лемки у крисаннях
і принесли місяць круглий.

Ніч у сніговій завії
крутиться довкола стріх.
У долоні, у Марії
місяць — золотий горіх.

ЧАРКИ.

Зелений ясень, серп і коні.
Прилипнув хлопець до вікна.
В чарки срібlistі і червоні
Поналивалася весна.

І хочеться хлопчині конче
від весняних воріт ключа.
З трави неждано скочить сонце,
немов сполохане лоша.

РАННІЙ ВІТЕР.

Крилатий вітер, дужий вітер,
що зорі, листя й ластівки несе,
сп'яняє серце. Ех летіти
в зелений квітень, в синь пісень!

Піднявся день, мов олень з кручі,
Ніч відплила, мов корабель.
Крилатий вітер і пахучий,
мов дзенькіт сріблених шабель.

СЕЛО.

Корови моляться до сонця,
що полум'яним сходить маком.
Струнка тополя тонша й тонша,
мов дерево ставало б птахом.

Від воза місяць відпрягають.
Широке, конопляне небо.
Обвіяна далінь безкрая
і в сивім димі лісу гребінь.

З гір яворове листя лине.
Кужіль і півень і колиска.
Вливається день до долини,
мов свіже молоко до миски.

ЮРІЙ КОСАЧ (Зі збірки: Черлень).

ХРЕСТОНОСЦІ.

Брязчать мечі чотками оповиті,
Піднятих заборол іскриться ясна мідь,
І рвуться коні в путь, збиваючи копита,
Мов розірвати хочуть темну світа кліть.

І день жагтить. На дзвінкість древніх площ
Впаде яса лицарських сурм лунких
І рушать лави в даль, у шквирю, шквар і дощ —
Суворі і палкі, нерівні і стрункі.

Хтось молитовно руки над юрбою звів
І палахкоче в подвигу закохане чоло,
Що вкоїться лише в святій землі,
В Йордані зачернувши свій шолом!

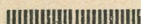
ЄВАНГЕЛИЧНЕ.

Хай дивиться лиш той, хто має очі,
Хай слухає лиш той, хто має вуха,
Горі серця, горі, великі духом,
Находять дні розгнівані й пророчі.

На взгір'ї вершники — знамена божих кар,
Рудими кіньми топчуть стиглі ниви,
Раба і пана, князя й мужика
Єднає жах перед незнаним дивом.

Жебручі смілости — той час не ваш
Жебручі гордості — той час не ваш:

Ось поспіша в долини, на розпутья,
Шляхом закуреним, керманич бур і гроз
З мечем ясним, у лати весь закутий,
На чолі вершників усміхнений Христос!

НАТАЛЯ ЛІВИЦЬКА-ХОЛОДНА*) (Зі збірки: Вогонь і попіл).

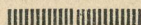
* * *

Я буду тихо, тихо так
Лежать і згадувать пів ночі
Ваш гордий профіль і уста
І Ваші мужні сині очі.

І буду сльози на рукав
Сорочки білої губити,
Така самотна і така
Закохана в весну і квіти.

* * *

Бог покарав мене, я знаю,
І не скоритись я не можу,
І кару цю щодня приймаю:
Нехай же буде воля Божа.
Але як серце рветься в клоччя
І подолати мук не може,
Але як слізьми сходять очі,
Не винна я тому, о Бже!
Я прийняла її, я знаю,
І кара ця, як ласка, Боже,
Та що ж, як змучене до краю
Це серце вже горіть не може.

Наталя Королева.

Лепрозный.

Леві простяг руку до придверного калатала. Простяг — і шарпнув її назад: не вірив. Виставив на жовтаве проміння підсліпуватого місяця й дивився, розчепірюючи пальці. Обернувшись долею й глибоко, з облегченням зідхнув. Дійсно, рука була цілком чиста, зовсім дужа. Ніби ніколи не зазнала хвороби —

*) Її збірки журі ані не нагородило, ані не відзначило, одначе, щоб дати читачам повніший образ минулорічної поезії, беремо її теж під увагу.

Red.

прокляття, що робить з живого мерця!.. Але гірш, як мерця! Істоту, призначену на довічне животіння по гробовищах, відлучену й відмежовану від цілого світу. Істоту безневинно зганьблену, що при наближенні на досяг голосу повинна попереджати кожну живу людину розпачливим покриком — „Нечистий!“ А нечистому немає місця ані в людському милосерді, ані в співчутті, бо ж цим словом закінчуються назавжди всі людські відношення й взаємини.

Три повних роки такого існування зробили з Леві твір, що жахався власної тіні. А от же — нині його рука — рука дужої людини. На ній знову — всі фаланги пальців, чиста, м'яка шкіра, а в цілому тілі — колишня парубочька сила, а душа — п'яна радістю. Тепер бо знову йому відкритий увесь світ, такий красний світ, як скарбниця надій, можливостей, осягнень. Довкола — безкрай, як весняне поле вкритий квітом, тільки схились і зривай!

Міцно вхопив клепало й впевнено застукав у двері.

За хвилику маленьким віконцем виглянула старша жінка з каганчиком в руці. Вогник хитнувся, майже ліг, зломившись наприкорні, знов вискочив нагору, лизнув черволавим відблиском пооране журбою обличчя, безодні скорботних очей й зарум'янив сиве волосся під наміткою.

— Хто й чого?

— Мамо! Я... Це я, Леві... Здоровий, цілком дужий!.. Мамо, пускай мерщій!

Жінка піднесла вгору обидві руки!

— Боже Авраама, Ісаака, Якова...

Глиняний каганчик хрипко стукнув об кам'яну плиту долівки, а вогник згас водночас з покриком.

— Не бійся! Кажу ж тобі, мамо, це я, і зовсім чистий! Ось свідоцтво священиків. Пророк Назорейський, Ісус Галилеянин... Той очистив мене!..

Ранок вже гладив білу Магдалу злотисто-рожевими пестощами, а стара Рахель знову й знову гладила синові м'які руки, знову й знову перепитувала подробиці. Переривала відповідь на пів-слові, цілувала очі, чоло, волосся й питалася знову.

— Та ж кажу, було нас десятеро. Десять трандуватих, котрим Він коротко сказав: — „Хочу! Очистьтесь!.. Боже Великий! В тій хвили чисті, мов новонароджені, ми, збожеволіли радістю. Що-си́ли дременули до священиків по свідоцтво, що ми — знову люди!.. Відтоді бо, мамо, ми можемо знову бути між людей... Між людей, мамо!

Рахель зложила руки молитовно:

— І як же мусіли ви Йому дякувати! Я неначе бачу, як ви попадали в порох і цілували Його ноги, й той порох, по якому вони ступали... Що ж говорив, як усміхався святий, коли ви лежали обличчями своїми в поросі біля його ніг?!..

Леві втопив у землю очі.

— Ми... побігли враз до священників, до храму... Ми... не повернули вже потім до Нього... Мамо, ми були такі щасливі, що забули й подякувати Пророка... Пігадую, що впав перед ним у подяці лише один... Був то самарянин, мамо...

І, шукаючи собі вибачення й попереджаючи материні докори, додав:

— То — нічого, мамо! Він — такий ласкавий, він такий добрий. Він не потребує подяки. Він нам напевне вибачив, мамо...

І немов на доказ, що дійсно було так, бризкаючий потік соняшного сяйва залив ветху Рахелину хатинку й стіл, на який позносила синові все, що десь мала в запасі, й молоде красне обличчя лепрозного, й сяючі вицвілі очі матері.

І раптом вранішню тишу прорвав гамір голосів. Шум нарастив, як хвилі прибою, міцнішав і покривався окремими екзальтованими голосами:

— Осанна! Осанна Сину Давидовому!

А з утульної Магдали, що причаїлась серед кучерявих садів, відповідав акорд радості й привіту з другого натовпу, що біг назустріч. Мати з сином без слова вибігли на вулицю.

З того часу Леві ходив з учнями Ісусовими. І, хоча Учитель здебільшого забороняв, Леві всім і скрізь розповідав про чудо свого сцілення й показував посвідку від священників. А йому вторував Реувім, якого також сцілив Ісус, зробивши його суху руку коротким наказом в храмі, в суботу, дужою й повною сили. І що довше ходили вони з Учителем, що більше бачили надприродних проявів Його досконалої доброти, що більше чули Його святих, опановуючих слів, — то з цілої душі розуміли й відчували блаженність чистих серцем, голодних правди та спражених по слову Божому, про що говорив Він з гори до нечислимого натовпу на все відданих Йому слухачів.

— Побратиме мій! — сказав наскрізь зворушений по Нагорнім Навчанні Реувім. — Я вже далі не можу так... Пійду попрощаюсь з батьками моїми, віддам сестрам все, що мені належить, й назавжди лишусь при Вчителеві. На все! На добре й лихе. І ніколи, ніколи більш не покину Його!

Це було саме так, як думав Леві. А що Реувімові була дорога через Магдалу, відказав:

— Не покину і я Його аж до моєї смерті. І мушу про це сказати неньці! Ходімо разом.

Пішли порожнем: не мали ні палиці, ні запасних сандалів, ані лепти. Мали лише по великому окрайцеві хліба, що Вчитель чудесно намножив аж на п'ять тисяч люду. І коли вже відміряли чималий шмат дороги, посідали при джерелі, в затишній долині, порослій густими смоковницями. Леві кусав нестервдлий хліб і побожно питав побратима:

— Чи ж коштував ти, Реувіме, колись такого хліба? В ньому — смак усіх найсолодших овочів, запах всіх найліпших квіток,

наїдок всіх найкращих страв... Він такий добрий, як передсмак вічної блаженості. Реувіме! Ти ж їв найліпші страви й розумієшся на цьому. Скажи бо, що ж таке є в цьому хлібі?!

— Небесне благословіння, Леві! Погляд Вчителів торкнувся його. Правиця Вчителева благословила його, ломавши...

І не договорив: міцний удар в скроню звалив його, як підрубану деревину. І для Леві приmerk білий світ від здоровецького стосуна: гострий біль протяв голову, а кров залила всі дальші почування. Як приятелі прийшли до тями, була глуха ніч. А що не можна було в них щось украсти, то пограбовано їм лише недоїдки чудодійного хліба. В ближчому ж селі, куди ледви доплентались, дізнались, що в перейдених ними горах розпановився з своєю бандою страшний розбішака Варрава — страхошице всієї околиці.

Не повернули до Вчителя ні Реувім, ні Леві. Треба було або ж дочекатись, поки Варрава з своїми шуліками перейде на інше місце, або ж ще ліпше радила Левина мати — почекати, коли знову Христос завітає в околиці Магдали. Таки ж мусить Він прийти на свято до Єрусалиму. Отже, тоді вони й підуть за Ним, бо ж піти в Єрусалим, це — одна річ, а блукати горами — річ інша!

Та ж перебувати стало в Єрусалимі було трохи інак, як ходити селами в супроводі Вчителя. Неможна було існувати, „як птиці небесні“, але на пошукування праці чи заробітку відповідь була та сама:

— Нема. Ну, ні, може по святках.

Від цієї відповіді й бурчання в шлунках Реувімові та Леві пригасло світло Божого сонця. Ніби перебували на Ріках Вавилонських, а не в „Святому Місті“. Щоденним хлібом стала їм безнадія, за напій мали зростаючу розпуку. А такий хліб та напій не відсвіжували. Лишалось: жебрати або красти. Та ж в точці найвищого напруження доля усміхнулась, через одного земляка пощастило їм достукатись до підручного Каїфового домосправця. І було це не аби-яке щастя, бо ж у первосвященика Каїфи слуги мали що їсти-пити, а від всяких прохачів та відвідувачів перепадав і свіжий гріш. Працею не морили, бо челяди було аж надто, головню — для репрезентації та варті. Треба було тільки пантрувати й бути наготові до несподіваного наказу. Слуги здебільшого лише сиділи в очікуванні розпорядження в день під розлогою оливою, в холодочку, а ввечері коло веселого батаття, що запалювали, коли з росю падала на землю прикра прохолода, що зростала попліч з питьмою.

В тім сталім дозвіллі була праця лише язикам. Що ж слуги належали духовному гідностареві, найбільше було мови про храмові події. Часто згадувалось і про Назарейського Пророка, котрий безстрашно відважився йти проти Каїфи, потужних книжників та багатирів фарисеїв.

Першого дня, що почув те Наймення Леві, почав був на-

дхненно розповідати про чудо свого сцілення, та земляк-протектор суворо його зацитькав. А „щоб не вийшло чогось через дурня“, попрохав підручного домосправця, послати Леві кудись з двору, бодай на гірські винниці. При відході ж порадив:

— Коли тобі, свате, смакує тутешній хлібець, то про Галілеянина помовчуй. Ми всі — у самих гріхах, ні закону, ні святого письма не тямимо, то де вже нам розумітись на чудесах пророків. Розумієш? Ото ж бо й є! Що ж Леві тепер не бачив Реувіма, на винниці ж часто говорили про Галілеянина зле та й Левину галілейську вимову не рідко висмівали, швидко блідла гадка про подію, про яку в завчених виразах, мов від когось переказану, колись раз-по-раз розповідав Леві. Навіть якось похитнулася певність, чи дійсно Ісус вратував його від тої страшної немочи? Чув бо, як раз сам домосправець розповідав, що священники видають посвідки про одужання з трандів тим, котрі мали лише звичайнісенькі чиряки. Коли ж прочув, що у Реувіма відобрали ту священницьку посвідку і загрозили вигнанням з служби, хоч і з важким серцем, а все ж таки „страху ради“ спалив свою на багатті. І тоді заломились крила душі, що підносили вгору до високого, великого, вселюдського, всесвітнього. Натомість у загаслій душі запанували дрібні щоденні обрахунки та наймитська поготовість виконувати накази хлібодарця...

Ані звістка про тріумфуючий вхід Раббі в Єрусалим, не піднесла на душі Леві. Противно: відчув якусь гіркість, ніби чимсь ошуканий, відчув, ніби йому стерпла душа, мов змерзлий гад, не маючи сили напружитись. А коли все ж таки від переказів про стихійне „Осанна“!, про нестримний екстаз мас почало ніби розігрівати Левину душу, вийшов наказ усієї челяді Каїфовій та Анніній чекати в преторії — тім ненавистнім місці римської влади. Було тут люду, як риби в сітях при багатім улові, ні повернутись, ні спертись, ні прикуцнути. Ноги аж пухли від стояння, в голові гуло від спеки, спрагле горло сичало. Не ставало сили чекати.

А коли каламутний погляд Леві впав у вибалушені осатанілі очі Реувіма, враз над всіма думками запанувала досада й злість.

— Через Нього ж тут люди гинуть!.. І правда, коли кажуть, що як же Він міг вратувати чужих, коли не було в Нього сили вратувати себе самого! Хіба таки й справді дав себе звязати Месія? Та ще на те, щоб судили Його погани-римляни?!.. Он, як ловили Варраву, так він мало не два десятки люда потовк. Дехто вже й на тім світі. Та й з багатилями він довго не розмовляв, потужною рукою оступався за гноблених, хоч може деколи й вчинив кривду, так...

На білому мармурі подіюму, де засідала римська влада, розцвіли світляними квітами вістря вояцьких списів. Заблищали шоломи, мечі. На повищені з'явилась біла проконсулова тога й в повній тиші пролунав рівний, певний і байдужий голос:

— Так, кого вам відпустити на свята ваші: вашого Царя, Ісуса, чи розбишаку Варраву?...

З кількох місць почувись несмілі голоси:

— Варраву!

— Варраву! — раптом вигукнув і ввесь натовп, — й гукав та кричав усе те саме.

Леві глянув на Реувіма й по рухах його губів зрозумів, що й він гукає за Варраву.

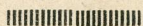
На мить йому міцно стиснулося серце біллю, соромом і досадою. Відчув ще раз міцного стусана Варавиного, але не-наче щось уломилось в душі, а гадючкою прискочила у розпа-ленім мозкові думка:

— А куди ж ми тоді поспішали?! Коли б не до Ісуса, то й не натрапили б на Варавині кулаки... Все через Нього... — і повний злости, він заплющив очі і зойкнув що-сили: —

— Варра-а-ву!...

Не пізнав свого голосу, але вив далі; в спільний тон з цілим натовпом:

— Варраву!...

Н. Королева.

V. Спонуси*)

І твій барвіночок хрещатий
заріс богилю"...

Т. Шевченко.

Брат Бертольд відштовхнув покреслений пергамент з ви-численнями та помітками: знову заблукала якась невловима по-милка до його вирахувань. В кінцевому розрахунку, незрозуміло чому, коли всі передпосилки були бездоганно справні, вихо-дило зовсім не те, чого він сподівався.

Відчув глибоку втому. Олив'яно важка байдужість пригні-тила його, немов усього сплющила в плесковатий, безформений і безвільний шматок матерії. Зробив над собою зусилля й під-вівся з стільця. Розчиненим вікном влетіли в келію-лябораторію срібні каскади згуків, що наскрізь наповнювали старезний кляш-торний сад: сотки соловіїв робили свій весняний фестиваль. Бертольд повернувся до дверей, щоб свіжістю ночі та музикою саду змити з себе цю байдужість, гіршу за недугу. Але, коли поклав руку на клямку дверей, його погляд упав на полу бру-натної ряс, кінці білого шнура з трьома вузлами — й спи-нився. Легка тінь іронічної усмішки пробігла по його губах: хіба ж він сміє зробити, що забжається йому в даній хвилині? Він же мусить робити лише те, що стоїть в кляшторному статуті, а там ніде не сказано, щоб ченці могли серед ночі виходити на прогулянки в сад.

Як часто, ще й досі! — забуває він, що вже нема в світі ні лицаря Константина Анклітцена, ні схоляста Конрада з Кельну.

*) V-тий розділ повісти 1313; попередні розділи гл. чч. 6—7, 8—9 і 10 — 11 1934 та ч. 1. ц. р.

Вони оба вже вмерли на-завжди, вмерли раніш, за їхнього батька, — а ось вже два роки натомість з'явився мовчазний, вічно заглиблений в свої проєкти, задумливий, усім, часами й собі самому навіть, чужий — брат Бертольд. І не розумів сам, чому та праця, до якої так змагав, в яку занурювався цілком і в „замку на шпичаку“, у алхіміка Брудерганса в Фрейбурзі, останніми часами не давала йому радості, лише саму втому. Що перетворило її на будень, що затулило перед нею принадні перспективи, згасило осяяну недосяжністю мрію, якою вона була пройнята? Тепер — це щоденний його обов'язок, котрий зводиться до того, щоб лише регулярно робити, але зовсім не обов'язку зробити. Повинен бути лише сталий процес праці, а цілком не конечний її наслідок. Невже ж в цьому була й причина його втоми й байдужості? Аджеж він — Бертольд знає й так само думає, — як і гвардіян, як і братія, — що робить „Богові на славу, кляшторові — на хвалу, а добрим христіянам на користь“. Дуже ж часто він бачить і наслідки своєї праці, втілення тієї чи іншої ідеї в реальні форми, перетворення її на ужиточні речі, котрі цілком виповнюють формулу — „Богові на славу — людям на користь“. Має він тепер незрівняну змогу для творчості. Лябораторію, впорядковану за його власні гроші, має він таку, про яку і в сні йому не ввижалося в батьківському замку. Має він повну волю й повне порозуміння, й не тільки ніхто йому не перешкоджає, а ціла сотка братів, кожен в міру своїх сил і уміння радо б йому підпомогли, коли б він потребував їхньої помочи, бо ж є те — „...кляштору на хвалу“. Патер Герхард, гвардіян наказав не відривати брата Бертольда ні до чого, коли він працює в лябораторії, навіть зробив усякі полегші в буденних чернечих повинностях, щоб уможливити й уприємнити йому його працю, якою так дорожив, бо признавав його великі здібності, а сміливість Бертольдовою творчої думки — далеко більшою за свою. Чому ж не зробити все, що дасть можливість тій молодій думці розгорнутись в повну широчінь?

Лише Бертольдова вдача з його раптовними змінами настрою примушувала патера Герхарда хитати головою:

— По істині: очеретина, що вітром її хитає — вболівав гвардіян. І враз до того додавав, своїм звичаєм, з — латинська: — *Arundino vento agitate...*

Це призивчаєння патера Герхарда думати в латинській мові й текстами Святого Письма не було для нього дивиною, бо ж батьки дали йому до кляштору ще з семи років його життя, як алюмна. Ото ж, тільки слова, сказані й негайно переложені на мову латинську, видавались йому „добре сказаними“. Але ж для повної переконаності ті ясно сформульовані й зрозумілою латиною сказані слова набували повної ваги лише в тім разі, коли їх підпирав текст Святого Письма, або цитата з писань отців Церкви.

— Ще ж вчора, — сам собі нераз міркував над Бертольдовою вдачею патер Герхард, — ще ж вчора Бертольд палякотів від захоплення своєю новою ідеєю, а вже сьогодні —

мов той попіл... Sicut cinerum... Холодний і мертвий. Так, frigidus et mortus. Увесь — одна журлива задума.

Журу ж вважав побожний гвардіян за найгіршого ворога кожної людини. Для ченця ж — говорив він — це була смертельна отрута. Бо з жури повстає байдужість. З байдужости — не смак до праці.

І щирий син Св. Франциска з Асизі — патер Герхард гарячо молився, прохаючи фра-Бертольдів витривалости й радости духа, — цих двох крил, що підносять душу людини понад всі спокуси й тяготи життєві й навіть над самим гріхом. І не сказано тішився старий чернець, коли помічав, що для Бертольда світало, й захоплення новою працею вертало до нього.

— Сказано: „як вітер змінлива людина“, — згадував слова „Божого філософа“ — патер Герхард. — Хто ж може знати, чи не зростає в нашому кляшторі з волі Божої новий Альберт Великий?...

А брат Бертольд вже дійсно був ученим. І все ширшої слави та розголосу здобувала праведному кляшторіві та Бертольдова вченість. Люди йшли з далеких околиць, мов на прощу, до Францишканів, „що на горі“. Ліків, поради в ділах духових і світських шукали тут прочани. Часами здалеку прибивався сюди якийсь винахідник, що мав нову думку, котрої сам не міг перевести в життя. І тоді вигадливість брата Бертольда, як казав патер Гвардіян, була —

— Майже безмежна й завжди невтомна.

Так винайшов брат Бертольд барви вітражні: яркіші й прозоріші навіть за славнозвісні італійські, бо вони не були такі різкі, однаково приємно сяяли й проти сонця, й при вогнях вітарних свічок. Трапилось, що отець Гвардіян трохи насварив брата-шевця, що той помалу робить братії обув. Саме тоді вийшов дозвіл Францишканам холодних та північних країн замість підошов Св. Франциска, взувати і чоботи, бо ж часто бувало, що братія застуджувалась „аж до смерті“. Однак брат швець, Криспін нічого не міг вдіяти, бо вичинбарити шкіру можна за 6 або аж за 8 місяців. Цього не лишив без уваги брат Бертольд. Познаходив він якісь горіхи — не горіхи, каштани — не каштани, що вже з десяток років у патера аптекаря без потреби валялись: хтось з місіонарів привіз на показ природні дари заморської землі. І збагнув їхню силу брат Бертольд, приправив з них тинктуру, якої діставши брат Криспін повикидав всі свої запаси дубової кори, що по ямах кисла, забракував і вербове коріння, лише користав з Бертольдової тинктури та з особливого деревляного колеса, також братом Бертольдом вигаданого на розминання шкір. І за якихсь два чи іноді й менче тижнів має брат Криспін мягку й гладесеньку шкіру.

А вже кому справжню радість робив брат Бертольд своїми підсилюючими рослини розчинами, — так це кляшторному садівникові — фра-Нарцизові. То дасть таку водичку, що коли нею раз на тиждень підливати зеленину, — досягає вона неймо-

вірних розмірів; то вигадася цілу систему рам шкляних, що їх можна було то відчиняти, то зачиняти, і тим способом тримати рослини в більшій теплоті, як була надворі. Й добрий брат Нарцис очам своїм не вірив, що йому проростає розсада в той час, коли ще на дворі раз-у-раз падає сніг. А потім вигадав Бертольд і таке, що навіть взимку можна було мати зелену, свіжу городину.

І брат Нарцис мабуть більш за всіх ченців любив фра-Бертольда. Любив ніжно й віддано, як можуть любити малі діти й старі ченці.

Нарциса призначили на садівника лише за його наймення. А що працюючи в саду, брат Нарцис раз-у-раз співав пісень, що сам складав, жартома звали його — „Narcissus Poeticus“, як і однойменну з ним квітку.

Проти справдішньої манії — надавати людям, крім хресних наймень, ще й прізвища, доводилось воювати мало не з церковної казальниці. Бо стало це просто пошестю. То ж не уйшов прізвища й брат Бертольд. Почали його прозивати „фра-Нігер“ або й просто „фра-Шварц“. А причепилося до нього таке прізвисько тому, що, захватаний в праці, брат Бертольд частенько не тільки до рефектарія, але ж і до церкви приходив умашений в сажу з своїх горнів. Та й сам він мав темний, як вороняче крило, волос...

— о —

Бертольд стояв уже давно біля столу, спершись на лутку вікна. Невтомні солов'їні співи заколисували його. Думки давно вилетіли вікном з лябораторії, перелетіли високі кляшторні мури й блукали по широкому, грішному світі.

Струснув головою й оглянувся. Погляд його на мить затримався на невеликому пучечку перших темнофіялових братків, що стояли в порцеляновому тиглі на полиці перед круцифіксом. Подивився на них лагідним поглядом й відчув, як потепліло на серці, немов його легенько погладила ніжна рука.

— Фра Нарцис, — подумав — ніколи не забуде принести перші квітки в мою келію. Не знаю, коли він їх сюди й приніс?

Брат Бертольд сам навчив Нарциса, як вирощувати надзвичайно великі братки й тому тепер підступив ближче до квіток й почав їх розглядати уважніше. Зненацька здалось йому, що квіточки замиготіли, набули прозорості й в них затремтіло інше життя. Щось до болісти ніжне й солодко-сумне здушило Бертольдові серце й горло. І в тому сумі, в тих сльозах, що самі собою набігли на очі, відчувалась зворушальна до глибини серце радість. Безконечно далеке, безповоротно минуле... Колумбіні очі.

От так само дивились вони на нього того вечора, як прийшла вона „позичити вогника“. Бідна, бідна! Не дістала вона того вогничка й не розігрілося її недоторкане дівоче серце!.. Такий самий фіялковий погляд впав йому в серце й тоді... в альхеміковому саду. Як ясно бачить він знову все те!.. Бертольд тихо опустився в фотель і впився очима в квіточки.

Яблука саме достигли. Старому вони були рішуче не потрібні: садив він їх малими, а коли вони почали родити, він вже не мав чим їх їсти, бо ртуть, з якою раз-у-раз працював, знищила майже всі зуби... Бертольд тоді — ще Конрад — був на дереві й кидав відтіль Колюмбі в попередницю блискучі, рум'яні кульки. Раптом розсунув віти й глянув на діл. Колюмба стояла, закинувши голову з розтягнутою за два різки попередницею. Біля неї стояв майже повний кошик яблук.

— Легковажна донька Еви, — засміявся з дерева Константин, — ну, що, як і тебе за яблука виженуть з раю?

Дивився на неї усміхнений, веселий, повний життєвої сили. Колюмба протягла його своїм поглядом: темні, фіялові, як квітки братків, її оксамітові очі, глибокі, мов безодня, таїли в собі щось притягуюче. Вона не сказала нічого, а отже він почув відповідь, якої дехто чекає і все своє життя.

— Яку ж відповідь маю прочитати в твоїй фіяловій мовчанці? — спитав Конрад, чуючи, як дрібне тремтіння біжить по його тілу в такт повітряним вібраціям соняшного дня?

Але вона спустила повіки й тихо відповіла:

— Не можна вигнати мене з раю, бо на землі я його не матиму. Райські овочі не виродили для мене.

— Чому? — запитав жагучо.

Вона мовчала знову. А коли він одним скоком опинився біля неї, — на крок від них стояв жебравий чернець з близького шпиталю:

— Офіруйте щось на німечних. Лише хутчій, бо людська біда нетерпелива, а милосердя мусить квапитись.

Колюмба мовчки розгорнула край попередниці й висипала яблука в торбину прохача. Потім ще хтіла взяти й з кошика. Але Конрад вихопив кошика в неї з рук, сподіваючись, що вона також не пустить. Та вона пустила й побігла до хати. Йому стало досадно: не дав більше ченцеві жадного яблука й пішов також і собі в двір. Але бачив не доріжку під ногами, а важкі, темно-гнідою патиною виблискуючі на сонці коси.

Чого ж втекла? Чого відштовхнула його? Зрештою, хоч вона й гарна, й мудра й така відмінна від інших, — а проте — лише донька прачки... І вона знає, що — нерівня...

Згадав, як алхімік пророкував, що з цієї ремісницької доньки колись буде вчена абатиса...

Абатиса!.. І перед Бертольдовою думкою пробігла жахлива примара процесу. Смерть фрау Тільде на стосі, загальне зворушення, як — навіть раніш ніж за рік по тому — висвітлювалось, що спалено її цілком безневинно. Заворушилось на голові волосья, коли уявив собі перипетії Колюмбiniх терпінь в підземеллях інквізиції та чудо увільнення заступництвом, не бенедиктинської абатиси, а самої святої Агнеси...

А зрештою, як мало він про все те знає!.. Хоча й цікавило його, тривожило й пекло довідатись все до найменчих подробиць. Та саме про Колюмбу й не годилося ні перед Богом,

ні перед людьми, ні перед самим собою виявляти великого зацікавлення. Бо ж тоді він щойно вирікся світа...

Здалеку, крізь згадки й мрії, сумно й ніжно глянули знову на Бертольда фіялово-сині очі. Як тоді, коли бачив їх в останнє.

Підніс погляд на круцифікс, немов беручи святе зображення за свідка, що не його в тім провина. Та ж саме з-під круцифіксу впав на нього ще раз фіяловий погляд квіток. І в тім погляді вчувається докір:

— Коли б був не злякався життя...

І раптом спалахнула в серці злість. Не на Колюмбу, а на гріх, на спокусу, що скрізь чигає на ченця. Навіть і в цьому лагідному вигляді скромних квіточок.

Бертольд підвівся й вхопив повною жменею квіти за голівки. Шпурнув ними у вогонь горна. Але не влучив у запалі: братки розсипались на камені плити перед пригаслим вогнем.

— Все одно, нехай так!...

Провів рукою по чолу, відгортаючи думки, немов сплутані кучері, що лізуть на очі.

— Та ж ... минулося! Минулося й те, що згадав. Минулося й те, на що був потрібний той рух рукою; замість кучерів, вже давно прикрашає його голову акуратно виголена тонзура. Навіщо ж всі ці думки? На що згадувати й Колюмбу? Хіба ж мало на світі гарних і розумних дівчат?

— Ну, ну! Таких — мало! — Щось несвідоме відказало з глибини серця. — Дуже мало! Навіть може й була всього одна така Колюмба! А в твоєму житті — то напевно, що одна!

І знову десь дуже здалека відозвалось луною з докором:

— Коли б був не злякався життя...

Знизав плечима й трохи розтяг куточки губів: він — лицар злякався?!

І щоб перебороти недорічні думки, не пішов спати, а замість ліку вернув знову до відкинutoї праці. Схотів перевірити теоретичні висновки своїх сьгоднішніх вирахувань й підійшов до робочого столу. Там витяг різні порошки й почав робити сумішку. Але пальці часами затремтіли, рухи були непевні, хемікалії розсипались і не можна було ручитись за точність ваги.

Незручно повернувшись, Бертольд зачепився за мідяний майдир, що вірвався з столу й з дзвонінням покотився по каменних плитах підлоги. І ці звуки здались Б—і такими подібними на дзенькання підків по скелях.

Як давно вже не сідав він на коня! Як давно вже не летів наперейми з вітром за звірем на ловах! Та й ніколи не відчує він радощів дикої гонитви, коли кінь і їздець як легендарний центавр зливаються в одну істоту, що прагне лише одного: дігнати!

— І все те я виміняв на цю тюрму! — з досадою й жалем сказав у голос.

Під вікном немов хтось пробіг, дрібно цокаючи копитами. Ясний, срібний голосок маленьких дзвіночків пролунав у нічній тиші й зарисувався ніжною мелодією на тлі солов'їного супроводу.

— Сарна блукає в саду! — пройшло Бертольдовою думкою, — гвардіянова сарна.

Але думки знову вертали назад. Згадав колишні турніри. Дарма, що там — у світі — він ніколи не мав до них нахилу. Що-правда, був ще замолодий і не міг брати самостійної в них участі. Та ж батько примушував бувати на всіх. І тепер згадав і ясно вчув, як захрустіли зломані списом людські кістки, й з огидою здригнувся.

— Яка ріжниця, — подумав; — саме в цім між шляхетними лицарями й паними парубками в черні, що в неділю протикають один одного вилами?

Ні, за тими „геройськими грами“ він не шкодує.

— „Шлюбний віночок плете,
Усміхаючись, дівчина ніжна“...

Чиїсь нахабні очі заглядають на нього. Лащить яскраво одягнена жінка з віолею в руках. Нахилившись вперед, все ближче схиляється до нього й кокетливо перебігає білою ручкою струни. Але ж дивиться, як жебрачка...

— Прекрасний лицарю! Лише тут! Лише тут! — найліпше вино від початку й до кінця Рейну, — закликає шинкар з порогу свого мандрівного шинку, прикрашеного гірляндами свіжої хвої та підробленим з бляхи виноградним листям. Під тими гірляндами, при вході в шатро — також бляшаний, розмальований Бахус, припевнений до бочки, мов прапор, на високій тичці...

Тут по-за „палісадами“ огороженого для турніру майдану — справжній ярмарок. Гамір і барви проковтують його — юнака Константина та замкового капеляна, що є йому сталим супутником, щойно вони відділились від почесних трибун, призначених для „ліпших“ глядачів, шляхти й дам.

— Купіть павячих пер. На шолом! — Підсовується під саме лице Константинові цілий букет зелено-золотих окатих лопаток, що хвилюються в руках мандрівного продавця.

— Пане ласкавий, шляхетний, молодий, гарний та щасливий! Не лишіть без альмужни скаліченого, — держить Константина з другого боку за стремено старий жебрак-каліка. Над синечервоними його болячками, навмисне оголеними й виставленими на показ, кружляють зелені мухи.

А ось розгвинчена у всіх суглобах постать дурника Абеля. Угляdivши Константина, він якось застерігаючо вимахує йому руками. Й раптом починає витанцювувати, приспівуючи:

„Сиди тихо на печі, на печі!

Не рипайся та мовчи! Та мовчи!...

Ці Абелеві співи й танці завжди знаходять своїх глядачів. Тепер — довкола нього — чималий натовп. Та ж звідкільсь вривається божевільна сарабанда. Людський ланцюг оточує Абеля, й оглушуючим криком забивають Абелів спів жебраві діти. Тисячами пустили по світі їх — безпритульних безбатченків часті й довгі війни. В цілому світі нема куточка, що був би їм рідним. А тому вони — на всіх битих шляхах, на всіх базарах і ярмарках,

вони настирлива жеброта й хитрі напасники, перед якими безсила й найбільша обачність купців та перекупок. На ярмарку счиняється страшний галас... Та десь здалека озивається військова фанфара — й діти, мов горобці, пурхають на той звук й зникають в натовпах, схованих збитою курявою.

Жонглери, танцюристи, ходці по линвах, ведмежатники та музики зібрали біля себе силу людей. Але ж чи не найбільший натовп стоїть довкола цілого табору циганок-воріжок. Перші кола, найближчі до табору, виглядають мов квітник: це дівчата, як метелики на вогонь, злетілись до чарівниць, що скажуть чи сказати мають їхню долю на все даліше, здебільшого смутне життя.

Константин з цікавістю перебіг поглядом по рожевих личках, завітчаних, темних і злотистих косах, по різнобарвних зодягах, й спинив коня біля циганок. З ним вітаються. Між парубками хтось вигукує його наймення дружнім, повним симпатії голосом. Стара жінка додає до того вигуку побажання здоров'я й щастя „на тисячу літ“. Підданці Константинового батька люблять „молодого пана“, бо ж кожен в порівнанні з старим видається за янгола. А Константин таки й справді нікого не скривдив, навпаки, — коли вдатись під його захист, ніколи не відмовить в заступництві.

Капелян нудиться. Він радніший би вже до своєї „келії“ в замку, де зеленкуваті стекла круглих вікон, мов напів-зжмулений мордатий кепелянів кіт, спокійно й ласкаво дивляться на тиху обстанову покою. Одначе Константина кортить ще трохи повештатись між людьми, що мають таке „просте“, — гадає він, — життя й такі нескладні радощі. Він торкає острого коня й ще ближче підсувається до вінка з дівчат. Але вони перебілено лякаються й з кокетливим сміхом та верещанням розсуваються перед конем. Біля нього твориться гурток: парубоцтво, кнехти, собакарі, „озброєні люди“, джури. Всі з Анклітценового замку.

Циганка, витягнувши кошаві руки над шматком полотна, що прикриває шість перевернених до гори мисочок, ледви тріпоче широкими руками, мов червоними крилами й приглушеним, „таємничим“ голосом промовляє:

— Відчинені мені брами небесні,

Відчинені мені брами земні...

Відчинені мені брами сердешні...

Голос циганки стає все глибшим та більш надхненим. Глядачі нишкнуть, причаровані містерійними звуками й незрозумілими рухам червоних крил.

— Відчинені мені брами душевні...

— Та бодай тобі ще й пекельні відчинилися наростіж! — вилітає з натовпу щире побажання хриплавого вояка, у якого вино вигнало з душі всякий містицизм.

Але циганка не чує ні дружнього побажання, ні голосного реготу, вона знає своє й швидко вертає втрачену на хвилю — наладу. Вже знову перелякані дівчатка, тиснучись одна до одної, все ближче підступають до чарівниці. Й, нарешті, одна несміло простягає руку, доторкаючись до мисочки. Циганка хрестить ту

мисочку й підносить її: під нею сяє новенький шлюбний перстень.

— Ой, щаслива ж ти, дівчино вродлива! — виблискуючи очима та білими зубами, солодко виспіває воріжка, — і рік не скінчиться, а вже будеш у намітці ходити...

Вже й інші дівчата сміливіше підступають до рівних мисочок. Радощі, смуток, надія, переляк мішаються з веселим реготом і ущипливими жартами. Під шостою мисочкою лежить звязка ключів.

— Ой, будеш, щасливая голубонько, господинею у духовного! — присуджує засоромленій дівчині циганка...

А біля другого шатра, старезна, мов оброслий мохом пенъ, вусата бабизна, з сивими патлами, що повибивались з-під баревної хустки, гоїть інша чарівниця якогось пацієнта від давнього лиша. Обертає його то передом, то спиною й одностонно промовляє:

— Лишай, лишай великий,
Згинь ти у пустині дикій,
Там, де жиди по шатрах сидять,
Де вони мясо в піст їдять;
Нехай вони й тебе, лишаю, із'їдять!
Зникни, щезни, згинь.
Зникни, щезни, згинь.
ТЬфу-тьфу-тьфу!...

Чарівниця плює на пацієнтову потворну руку, перевертаючи її долонею то догори, то до землі.

— За тридевять день згине все без сліду, — говорить вона, приймаючи платню. Коли збрешу, — наплюй тоді циганці в очі!

— Плюнь, Михелю, відразу їй межі очі! Навіщо будеш чекати аж цілий місяць?! — радить Михелів кум.

Та ж і ця чарівниця так само не зраджується скептичною реплікою. Вона пробує на жовтий зуб отриману монету: чи не оловяна? — а її каламутні очі спиняються на молодому лицареві. Зненацька на неї сходить надхнення, простягає до Константина руки й напів-співом вичитує, як наговір:

— Ой, чоловіче нещасливий! Ліпше було б тобі й не родися, й не хреститися. Ліпше було б вмерти, не живши, слізьми очей не вмивши. Розіллеш ти крови море, собі й людям на горе. Смерть-вогонь з пекельного ланцюга ти спустити — спустиш. З самим чортом — тьфу на нього — проклятого! — свою долю злучиш! І наймення твоє люди проклинатимуть на полях кривавих...

Константин, що спочатку слухав з усмішкою, відчув, на решті, що йому стає моторошно від цього несподіваного, грізного пророцтва. Журливо-тривожно стислося серце й ніби холодок пробіг по спині.

Та довкола вибух регіт, що перервав пророчицю:

— Що ти плещеш, сліпа жабо? — гукали їй з натовпу.

— Коли й усі твої ворожбицтва такі, то ти занадто отверто людей обкрадаєш, стара відьмо!

— Червоної смерти нема на неї, проклятої...

Всі довкола раптом споважніли, дехто й зблід. Інші здіймали шапки й обертаючись в напрямі костельної вежі, побожно хрестились. Перехрестився й Константин. Згадка про чуму всіх наповнила тривогою: жарти замовкли, натовп розсувався.

— Михелю, відбери в чортової куми гроші. Бачиш бо: бреше, як пес, — спробував був хтось вернути зниклий настрій.

Інші ж поважно хитали головами:

— І наверзе ж от такого сука! Та ж наш „молодий“ навіть сарну вбити жалусь.

— Має серце, як дівчина...

— І живе ж як чорнець!

Але циганка зненацька пішла проти течії й мужньо поставилась перед цілим ярмарком:

— Що ви тямите? Я не знаю, хто це й відкіль він. Але ж долю його бачу... бачу! — стукнула в землю палицею. — Най запам'ятає, що казала! — й пірнула під брудний і обідраний килимок, що заступав полу її шатра.

Константинові давно вже кортіло смикнути коня й відїхати геть, але якесь почуття амбіції, що, мовляв, він скапітулював перед брехливою циганкою, затримало його в натовпі. Та й зрештою, що ж він є: сільська дівчина, що завмірає під циганчиними словами? Щоб показати, як байдуже йому балаканина чарівниці, розв'язав кесет й шпурнув у натовп жменю дрібних монет.

Счинився неймовірний гармідер, що зник у поросі.

Коли юнак з капеляном обминали останній комедіантський намет, нагнали сумний провід: на марях, покритих золотом шитим прапором, несли забитого на турнірі лицаря. За ним вели бойового коня, далі йшли слуги, джури, пажі. За ними — гурток вболіваючих цікавих. Йшли без шапок, розмовляли стиха.

Комендант, що сурмив, закликаючи глядачів до свого театру, припинив музику й, спинивши якогось підлітка з походу, випитував, хто і як помер?

Константин вчув такі слова розмови:

— Чому ж ти не плачеш, хлопче? — немов іронічно питав комедіант.

І в тон запитанню була відповідь:

— Та що ж там плакати... за одним? Коли б так усіх...

І від цих фраз, котрі спочатку видавалися смішними й до тепними, чогось Константинову душу огорнув серпанок несмаку й погорди, яку відчував стихійно до юрби. Веселий день похмурнів, радість молодости, мов пилюкою, заволочило нудою. Хотів був заговорити до капеляна, так той, щоб не пропустити години призначених молитов, вже пустив поводи свого мула й, злегка коливаючись у сідлі, побожно вичитував з свого брев'яру...

Константин струснув головою й тяжко зідхнув. Без свідо-

мости пробіг очима по стінах своєї лябораторії, ледви вловив вухом все ще екзальований хорал соловіїв, й ніби знову пірнув у свою дрімоту-згадки. Неначе продовженням тієї білої дороги, що нею виїхав з ярмарку до замку, тікає в невідоме інший білий шлях.

На перехресті — три старі, дуплясті липи. А під ними побожна душа поставила кам'яний хрест. Під хрестом — проста кам'яна лава. На тій лаві сидить дівчина. І, хоч схилена на коліна її голова, та відразу впізнав її Конрад з Кельну. Підійшов до неї, що сплітала з волошок вінок, і приязно привітав:

— Поздоров Боже, колего. — Але враз перейшов на жарт: — В які ж це нові студії заглибилась? Чи теологічні, чи філософічні? Бо ж ні для математики, ні для ботаніки нема потреби вибирати середохрестя, де дороги, відходячи від хреста, біжать у різні боки й... ніколи ніде не зійдуться?

Колюмба зашарілась. Це буває здебільшого, коли Конрад зве її колегою. Це він говорить навмисне —, щоб підкреслити, що не бачить в ній дівчини, а лише товаришку по школі. Подумавши своїм звичаєм хвильку, однак відповідає лагідно:

— Що ж замислюватись над шляхами, яким доля не судила зійтись? Без філософії плету вінок на цей самотній круцифікс, немов забутий тими, хто лише без наміченої вперед цілі блудить дорогами життя.

— І ти так спочуваєш самотним?

Темно-фіялові очі широко поглянули на Константина:

— Всім самотним, — і додала, — а особливо тим, що йдуть незнаними їм дорогами не передбачаючи, куди дійти доведеться.

— То дай і мені квіточку твого милосердя, — простяг руку юнак, — й хотів був узяти вогненно червоний мак.

— Ні, ні, не цю! — немов аж схвилювалась Колюмба. — Це — недобра квітка: на вигляд вона дуже принадна, але віддих її — отруя. Та й обсипається вона вмиць. Це — образ пристрасти, — додала тихо, мов для себе й простягла дві темно-фіялові квіточки братків

— Бідна дівчина! — зідхнув брат Бертольд. — Не зазнала вона багато радості. Зауважив, що ліки, які приправляв, зіпсував: зовсім не слід було додавати сюди андродому, а потрібен був зензибер та аристолохія.

Мрійну ніжність до Колюмби ніби присипало попелом з горна. Рішучо нічим не була йому ця жінка, але й тепер ще псує вона йому його працю! Так, жінка — це відвічний ворог ченця, митця, творця, ворог, що вічно й безжально мстить їм за промінь, котрий кидає на них з своїх очей!

Достав пуделко з насінням білих водяних лілей — *Nymphaea alba* —, що були найліпшим ліком проти „спокуси жінками“. Розтер зерна в ступочці, долив наливкою з горобини й, випивши, пройшовся по келії. Біля горна мало не наступив на розкинені братки.

Щож — Колюмба? Хіба ж вона винна, що йому раз-у-раз ввижається?...

Схилився й обережно, одну по одній, позбирав квіточки,

обдмухав, розгладив примяті пелюсточки й поставив у свіжу воду. Знов помістив під круцифіксом. Тоді став перед ним на коліна й стиснув руками скроні. Боковим поглядом побачив, що вікно посвітлішало, а стіни потемніли. Ранок!...

Вп'явся очима в Спасителя й молився за себе, за Колумбу. За всіх, що терплять на світі цім. За всіх, що не вміють назвати своєї болісти й не знають, де шукати на неї ліків. Потім перейшов на устійнені побожні формули. Й швидко думка відокремилась від слів, збочила й прудко побігла стежками минулого, побігла, мов клубочок ниток, що впаде у пастушки на шпилі й котиться, підстрибуючи, все далі, додолу, в прірву...

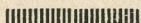
Отямився, почувши знову дзеленчання срібних дзвіночків, що закапотіли свіжими краплинами під вікном. Дзеленчання наближалось, але раптом замовкло.

— Са-а-рна! — важко поворушилось слово у втомленій голові, вплутуючись в слова молитов. — Са-а-а-рна блу-ка-а-є... *quaereps quem devoret* — додав несвідомо.

І раптом схопився на рівні ноги.

— Знов спокуса! Задрімав на молитві!

В прозорому повітрі, мов розгортаючи новий день, покотився круглий звук костельного дзвону. Кляштор прокидався.

Оксана Печеніг.

НА ОЛЬШАНАХ.

При церкві віщій Пскова,
в очах Пречистої Любови —
подільський хрест.
Під ним затерта націй риса.
Там міцно спить Кобизській.
О, знайте всі, що зна одна:
Його душа така ніжна,
Замріяних був жест;
Й що тут не поросте трава —
У споминах, у чорному вдова.

* * *

І знову день — не надаремне!
Відбивши три доземних,
вихожу світлим корридорм.
Мов білий плат лягла покора.
Не була ніч лиха, ні темна! —
В полях куски срібного лема.
То тут, то там рукою Джотта
— небесна синь, а не темнота.
Не вили голоси Валькірій,
Ніхто не зрадив своїй вірі.
В ночі повстанув світлий храм
чудно, відкритий сонцю і вітрам.

Волинь, ч. II: Війна.

Світлій пам'яті моєї Матері.

I.

Паринина Матвія цього року над Угорською долиною. Хома-ет-тоє і Кушка Іван, сусіди з обох боків, також тут мають своє пасвисько. Земля угорських селян широко й далеко розляглася. Долина, озеро, луги, пригірок, що луком вигнувся проти сонця, лісом темним, дубовим від північних вітрів заставився. Зруб під лісом на другому схилі і молодий березняк... Границя широка й твердо заросла морогом врізалася геть високо по цю сторону долини. На схилі кущі ліщини, молоді кучеряві дубочки. У кущах камінь здоровенний, ніби спина кита в океані, випнувся з землі, обріс мохом, порепався від вікових танців вітрів. З одного боку камінь зненацька урваний, ніби по ньому вдарили великанським молотом і відбили кусень, що вайлом скотився до долу та в непевності зупинився перед сіножаттю Михайла Турка.

Під урвищем скеля роздівалась і з її пащери виріс коронатий дуб — розпятий громом на дві половини. Звідсіль і озеро видно. Впало з небес й розбилось на кілька куснів великанське дзеркало, а соняшні проміни водоспадом зливають схили з житом і маком польовим та волошками синіми, і трави з кміном, що вигнались ростом у пояс людини. Та з трав тих мало толку. Рік-річно, як виростуть вони до покосу, літні спеки зливу наносять і тоді озеро води свої невпинно лавою розправляє здовж, як глянеш долиною.

Трави тоді никнуть під водяною навалою. Брудні хвилі свавільно і дико рвуть береги долини, наперають на кущі верболозу та вільхи. Мешканці трав — коники, комахи і все, що жило і раділо у джунглях долини — гибло нараз, неслося на хвилях у невідому безвість...

Страшна тоді ставала долина. Шуміли води, вільхи, шуміли дуби. Жито хилилося, колосся торкалось глинкаватої землі, а маки передчасно обсіпали свої барвисті шати.

Ні, ні!.. Не даремно бють громи і хмари наводять зливу. Коли води спадають, на поверхні притоптаних трав лишається риба. Нагальні хвилі масово виплюскують багацтво озера і, мов кусні срібла, лежать і тріпочуться на сонці безвладні тварини.

Тоді з Угорська й Тілявки баби, дівки, хлопці пастушки з кошами виходять і голими руками підбирають карасів та піскорів. При тому бої зводять за здобич угорщуків і тілявчани. Бере та сторона, яка подужає. Закон їх подібний законові хмари і бурею.

Але не тільки за це бились угорщуки з тілявчанами. Ні, ні... Не тільки за це...

Паринина Матвія, Івана Кушки та Хоми — ет-тоє межує

з угорськими полями. За межою поле покате до долу — тінь і мочар — власність Григорка, прізвища котрого ніхто не знає. Мужик багатий, ледачий і п'яничка. Поле дерном вросло і в осени, коли збирали мізерний овес, паші було, хоч косу підкладай. Хтоб не полакомився на таку пашу? І тиливчани випасали її. Угоршуки нераз силкувалися не допустити цих, але дарма... Знов бої. Ні одної рибики без бою. Ні одної стеблини паші... Так.

Але найважливіше (і це з покоління в покоління): Володько цього року запрясяжний пастух. Чорний, пружний, вивітряне конопляне волосся, репаті лапаті ножиська. Пасе шість корів дійних і четверо ялівнику. Це не Лебедщина і росходу тут — межа з межею сусідує — будь на сторожі!

Слава, що межує паринина не зі „шкодою“. Межує з парининою, а на Ет-тоє пасе своїх четверо хвостяк „німий“. Імя його Роман, але знають його, як „німий“. Дебелий хлопчисько, лоб твердий, барви паленої цегли, ніби щойно з огню.

Від Кущиного сусідують два білоголові „маміні“ лобурі: тонкі і ніжні Хведько та Ілько. Худоби дванадцятро, тому двох волочуться. Один не впасе, бо пас кожний на своєму — це моє, там твоє, а по середині, дивись, чітка межа, креслена в плянах, законом великої держави суворо хоронена!

— І добре! — казав Матвій. — Ненавиджу отого спільного, того „людського“... На своєму, хоч стань, хоч сядь, хоч покотом... Я пан тут. Так. Кожний має право кусник пана в собі мати...

Тому межу суворо берегли. Тому коло товару зіваків не корч і вуха май на двадцять п'ять... Паси на своєму.

„Ах, коли вже воно скінчиться“, — думає по соте чи тиссячне Володько. Поле, поле й поле. По середині паринини буда, соломною крита. Там міх, там якісь латухи, там палиці з ліски, цяцьковані ножиком-рачком з червоною колодочкою, купленим за три копійки. Буревій, дощ, чи злива — буда сховає. Володько сам ставив, крокви збивав, лати краденими з двірських штахетів цвяхами прибивав і пошивав старими з панської клуні сніпками. На випадок „війни“ з угорцанами дві схованки зручного каміння припасав.

Думи заважають Володькові, Кляті, дурні думи. — А куди, Рогата, щоб тобі очі злегенька, Бог дав, вилізли! —

Це саме тоді, коли думи вертілися разом з Тарасом Бульбою коло Дубенського форту, де славний батько нищив несланого сина за зраду.

— Хто то були такі запорізькі козаки? — питав Володько минулої неділі свою пані-вчительку, яку навідував і літом.

— Еє, то такі люди, що на Дніпрі січ свою мали і за землю руску та царя православного ляхів-ізуїтів, турків та інших невірних шаблями воювали...

— А що то є Україна? — питав він далі.

— Україна? То, кажеться, така область над Дніпром, там коло Києва, чи що...

Неясні це відповіді, і цікавість далеко ще невдоволена.

— Во-лодь-кууу! Володь-кууу! — чує зненацька хлопець.

Зривається, бо лежав черевом на землі і падав ногами. Мав саме за Рогатою бігти.

— Володь-кууу!...

— А чогооо?!

— Угорщукии!

— Це Хведько. Товар його у долині над границею. Хведька видно за горбом тільки по пояс. Приложив долоню до рота і кричить... Небезпека! Сполох! Ворог на овиді!

Володько зривається і мов стріла летить над границю. За Рогату зовсім забув. З долини швидко одну по другій жене Ілько свою худобу.

Корови попутані гицають, як тільки можуть, з останніх сил, а Ілько газдилить по їх клубах палюгою. З другого боку німий, також відганяє скоріш свої корови догори від границі.

— До купи! Ільку! Згонь до купи товар! — кричить на бігу Володько. — Ти! Ти! — вимахує руками на німого і показує, щоб згонив і свій товар до буди. Той помічає і вихором летить на вказане місце.

— Гей, гей! — кричить Володько, розмахує товстючою палюгою і пре до границі назустріч ворогові. За ним побіг Хведько, а далі німий.

Добігли до границі і зупинилися. Володько швидко дихає. На чолі піт. Перед ними Григоркове з нескошеним вівсом поле. З протилежного боку з гори від каміноломень пре в долину з десятків угорських пастушків. Вони пасуть на толоці, тому їх багато. В руках у кожного бук і торба каміння.

Побачили противників і зупинилися.

— Давай-давааай! Давай-давааай! — потрясаючи високо над головами буками, хриплими дикими голосами викрикують вони своє воєнне гасло.

„Приймати? Не приймати?“ — швидко працює Володькова думка, але німий уже белькоче і потрясає палицею.

— Давай-давааай! — викрикнув Володько і добавив лайку.

А дерманці клинці,
пекли жабу в ринці,
всіх дерманців запрягали,
з печі жабу витягали!

Затягнули хором угорщуки. Така образа! Боже, така непростима образа!

А вгорщани шмаркачі,
пекли жабу у печі,
батька й матір запрягали,
з печі жааабу витягали!..

Відчитали їм Володько й Хведько. Таке нечуване зухвальство трох бельбасів зовсім роздратувало ворогів. Німий лопотить безупинно, розмахує товстючою своєю палюгою і готовий з копита кинутися в бій. Але Володько ні.

— Каміння давай! — гукнув він. Хведько кинувся до схованки по каміння. Цього цінного військового знаряддя по цю сторону обмаль, тому треба обходитися з ним обережно. Під час бою треба по можливості підбирати те, що накидає ворог.

А той пер вже що духу в діл до сіножатів. Ось вже гицають високою травою, добігають до Григоркового вівса і зникають. За пригорком їх не видно, тому напруження, поки вони вигулькнуть на цьому боці, ще більше.

Скільки їх? Раз, два, три — п'ять, що бігли з-заду, а спереди також з п'ятеро. Нападу треба сподіватися з боків і з переду.

— Держіться, хлопці! — затискає зуби та кулаки Володько. Німому наказ дивитися на правий відтинок, Хведька ставить на лівий, а сам в середині.

— Не підпускати до себе. Камінюками! На палиці не підемо... Вони нас злуцять... Их у троє більше...

І тут блискавично приходять Володькові нова думка.

— Сховаємся! — сказав він. — За гноєм...

На полі поскидано купками гній і хлопці миттю залягають за ними. Вискакувати зненацька, несподівано. Володько подасть знак.

Залягли. Ожидання. Пражить сонце. Володько запер віддих і вслухується у кожний гамір, що доходить з долини. Серце нагально стукотить.

По небі нечуїно сховзають хмарки... Мертво, непорушно стоять дубки. Зелений їх лист відблискує промінем. У вівсі стрикотять коники.

Першими вигулькнули з-за горба ті, що бігли навпростець. Ліве крило пішло під гору яром, праве кущами, де розбитий камінь.

Просто через овес борсається трьох обвітрених чорнопиких з лишаями хлопчиськів. У руках буки. Вибігли на рівнину: — давай — давай! — крикнули майже нараз.

Ніхто їм не відповів. Тиша. Всі три зупинилися. Віддаль від границі — раз кинути камінем.

— Хлопці, вперед! — викрикує Володько і зривається, мов опарений. За ним зривається Хведько, за Хведьком німий. Всі три стрімголов летять проти напасників.

Це було так несподівано для угорщуків, що вони не встигли кинути ні одного каміння. З місця пустилися навітки. Стрібають вівсом, тільки постольці мигають та набиті камінням торбини гарцюють по задах. За ними навздогін летять камінці, а німий на цілу околицю реве своїм диким ревом.

— Стій! — гукнув Володько. З обох боків вигулькнуло ще кілька угорщуків, які, пригнувшись, пруть на допомогу своїм товаришам.

У віддалі сто кроків всі вони зупинилися. Володько і товариші вперлись у них гострим лютим поглядом.

Бац! — чіткий камінчик вирвався з руки угорського лівшуна, описав у повітрі криву струну і чвякнув у землю. Володько відступив лиш два кроки і піднявши, сховав його в кишеню.

— Кидай ще! Кидай, чортяча ратице! Рило твоє значно краще як у нашого кнура, — кричить Володько.

Німий жбурнув і собі камінчика. — Ти! Не кидай! — накинувся на нього Володько, показуючи на обмаль камінців. Хай вони, мовляв, перші кидають.

Це було гаслом наступу угорщан. Кілька камінів сипнулося на дерманців, які не встигали їх піднімати. Кожний мусів берегти себе від каміння...

— Гурааа! — крикнули угорщани і всі сипнулися вперед. Дерманці почали відбій. Камінці сипляться градом. Німий озвірів і готовий з буком кинутися на напасників. Але в той мент круга камяна галька бацнула його в суглоб правої руки. Хлопець закричав. Володько шворно шпурнув камінчика і попав угорщука в ногу. Той присів одразу.

Та не встиг Володько повернутися на крик німого, як в очах його сипнулись іскри. Над самим своїм оком відчув гострий дотик камінця. Хвилюк нічого не бачить. А коли відкрив очі, угорщани були під самим носом.

Дерманці рухнули навтьоки. Угорщани за ними. Крик, свисти. Каміння сиплеться за втікачами. Володькові тече з чола піт і кров. Нагнув наперед голову, щоб краплини спадали на землю, хоронив сорочку від плям — мати не мусять знати. Ніщо.

Аж на горі зупинилися. Угорщуки добігли до буди і там застрягли.

Володько нагнувся. — Ах, Боже! — вигукнув Ілько. — Володьку! У тебе ціле чоло розколоте...

— Ааа! То нічого. Але я й йому різнув. Бачив, як бебецнув... Як сніп. При по воду!..

Ілько пустився в Мозолянку по воду. Угорщуки гасали навколо буди і по хвилині з неї задиміло.

— Володьку, Володьку! — кричить Хведько. — Твою буду запалили!..

Володько глянув туди, тримаючи праву долоню над правим оком. Через пальці сочилася кров і маленькими пружками стікала і капала.

— От, зволочі! — з притиском вирвалось з його уст. — Василюю! Василюю! — почав гукати.

Дим над будою звівся, мов верблюд, двома горбами і все вище та вище відпихав блакить. Сонце смажило боки землі з найбільшою увагою. Навіть пільні коники цвіркуни і весь народ травняний середнього літа принишк.

А буда розпустила огненні крила і, здавалось, бажала під блакить за димом звестися. Василя тут ніде не було. Це Володько лиш так, щоб настрашити угорщуків, кричав.

— Чекай, чекай, стоболів тобі в ребра! — гукає Володько. — Ми ще вам покажемо!..

Але угорщуки виразно святкували свою перемогу і налюбувавшись видовищем огню, дико, різко викрикнули мерзенну лайку і побігли...

Бігли стрімко, сильно, як могли, ніби за ними хто гнався. Німий послав їм навздогін своє: — Та-та-ауааа! — та кілька камінчиків.

Ілько приніс у шапці воду. Гнався, мов навіжений, бо вода утікала. Володько мив чоло і ціле обличчя, але бракнуло води і він недовитий виглядав на недовимовлений образ. Ще раз погнав Ілька в Мозолянку.

А корови паслися разом. Небезпека ворожого нападу зеднала усіх. Підійшли до буди. Огонь, мов пес голодний, обглодував крокви та лати. Ні одної соломинки не лишилося.

У повітрі літали кусники ватри і чути запах згорених Володькових лахів, що були заховані в буді.

Разом з будою догоряв і день. Над лісом знялося сонце, бє боем промінняним на всі боки; тінь від дубів довшає, сягає спочатку паринини Кушки, далі розтяглася й до Матвієвої. На угорських полях хтось виспіває протяжну, голосну пісню.

І коли сонце запало за ліс і увінчало його короною велитенської пожежі, до Володька вийшла Катерина, щоб допомогти пригнати до дому товар.

— А це ж хто такий дурний спалив буду? — здивувалась Катерина.

— Угорщуки. Напали на нас чорти і геть усе розбили, — каже Володько.

— А ви ж де були? Не могли їм накласти?

— Добре не могли. Їх десять, а нас три... Спробувала б ти їм насипати...

— А над оком у тебе що? Господи! А сорочка. Дадуть тобі мати... Камінюкою дістав, що? А що, коли б у око вгаздилив?.. Такі дурні хлопчиська.

— Ну, що ж... Війна...

— Війна, війна. Шмаркачі такі і вже війна. Аби вам нарізав у сіданку... Та як би нарізав, знав би один з другим, як воювати.

— Ет, що ти тут тямаш... А що ж? По твоєму вони нападають на нас, а ми... Що ми? Маємо їх ласки просити, що?

Корови вели повязаними на ланцюгах. Дорожинка вузька, то треба обережно. Дома „зводини“. Зводили клуню і Матвій кликнув людей, щоб помогли звести стовп та платви. Сам перевіз половину панської клуні, сам додав матеріялу, сам потесав, подовбав, поскладав, тільки сам не потрапив звести. Кожна сила має свої межі.

На зводини зійшлося доста народу. Гармідер, жарти. По праці вечера і чарка. У хаті місця мало, тому зробили столи з дощок у клуні. Клуня велитенська, не дильована, одні стовпи, платви, бальки, та крокви. На крайній від сходу крокви тичку з великою китицею цвітів прибили.

Обсіли навколо столу. Настя спідницю підтикала, рукави позакачувала і носить мису за мисою. Матвій ще не висох від поту, з прилиплою до спини сорочкою розливає горілку.

— Щоб сто літ стояла, повно кіп мала, ні грому, ні огню не боялася! — пив дядько Стратон. Гуря!

— Гураа! Віват! Хай жиє! — підхопили хлопці.

Чарка за чаркою кружляла навколо столу. Побажання, жарти, а далі вдарили пісню.

Впала роса і туман спустився нечуїно та розклався вигідно над долиною.

Та туман яром котиться,
Гей! Краще жить нам хочеться!..

Зоря вирвалася з самої глибини неба і розтязвши синю дорожку, внизалася у сталеву лісову стіну. Туди ж добігають і вдаються і пінявою луною котять у глибіню хаші, яру розлогого парубоцькі підголосники. Стратонів Максим, Хомів Мирон, Василь, а за ними старші — збили вирзу шалену, широку, незрівняну ні з чим.

Ет-тоє звівся за столом на куці у порваних штанах ноги. Світло лампи бє в його заплилі маленькі очі і вони кліпають та горять, ніби сполохані, а шпакватий його чуб задерся назад. Правиця з тяжким залізним п'ястуком звелася до гори і твердо лягла на ляду столу.

— Слухайте! Ет-тоє, хочу сказати... Цитьте там! Гей! Замовкніть! Хочу сказати... ет-тоє — ми сьогодні звели клуню! Так. Ми звели клуню. Всі ми, всі що є ет-тоє за цим столом. Ми звели клуню Матвієві Антоновичу Довбенкові, котрий — всі знаємо — господар — дай Бог нам усім таким бути. Да! Ето верно. Господар він чесний, звєсно, порядошний і слово має тверде і важке. Скаже і руб'... Кожне слово — гроші... От все одно, що приміром, аблокат який, що перед самим судьїєю царським встає і ріже межиочі правду. Бо де правда, там Бог, а без Бога ні до порога. Так сказано у святих древніх книгах...

А тому встав я „сьодня“ отут, щоб якось, як то кажуть добрі люди, та й ет-тоє закон нашої землі хоче — встав, щоб випити ще одну чарку за здоров'я нашого товариша і господаря Матвія... Многая літа!

На підпитку всі grimнули: Многая лііта, многая лііта! — Стратон аж руку підняв, ніби регент і розмахував нею поволи за співом.

Матвій заскочений і зніяковілий. Його дебела постать завовтузилася по-за плечима гостей... — Ет, — помахував він незручно лівою рукою, бо у правій пляшка з горілкою... — Все то нідочого... Ет!... — і знизував вибитим плечем. — Чоловік, знаєте, — казав він — на те й родиться, щоб бути добрим і порядним господарем... А що ж, а як же-ж!... А я робив, скільки міг... Діти виростуть, хай далі роблять... Так.

А Володько, попривязував ланцюгами корови, жадобо накинусь на миску паруючих галушок з молоком.

— Господоньку, Господоньку! — загомоніла Настя, глянувши на його чоло. — І хто тебе отак позначив? Ти, вітрогоне!

Володько краще змовчить. Сидить на порозі, брудні коліна повилазили зі штанів, на колінах гаряча миса. Сьорбає її і наслухує гармідер в клуні.

І приємно йому бачити батька і його радість. Здається, Матвій святкує якийсь особливий урочистий день. На рожеватому тлі вечірнього неба чітко зарисовуються темні верзерунки кроків його будучої гордості — клуні.

О півночі люди розійшлися і рознесли по хуторах свої виспи. Ще довго собаки гавкали, ще довго то там, то інде знімався і падав невтомний уривок пісні, ніби борюкаючись з упертою тишою, освіченню тяжкими, мов мідь, відливими місяця.

Завтра буде знов день. Встане сонце і встануть люди. І Володько також встане після настирливого матірнього: — А вставайно... Вставай!... Чуєш, ти?

— Ах... Я ще трошки посплю... Ви вже подоїли корови? „І як їм хочеться так рано вставати“ — подумав він.

— Ну, ну... Ти но вставай. Он уже всі погнали... Сонце вже он куди вигналось...

Він підніме і розтратить тяжкий кам'яний сон і вмие холодною росою, зібраною з листя маку: руки, очі, побіжить по молодій конюшині, щоб освіжити набряклі за ніч ноги.

А поки що він спить так міцно і так невимовно солодко. Матвій спить також. Спить на дворі під недавно зложеною повіткою. Настелив на прісках соломи і логовисько готове. Спить, як і завжди, горілиць. Сіре пасмо місяця прорвалось через дірку повітки і всілось плямою, мов розбещений кіт, на твердій його бороді.

—о—

Довжелезна, широка тінь Жолобецького дубового лісу швидко коротшала. Над лісом спялося безліч невидимих жреців, які урочисто зносили на небесне склепіння велитенське огненне світило.

Земля тріпалась, мов піймана пташина, розгортала окраси, брєніла барвами. Нивки поля мов багатокольоровий прапор, маєстатно маяли своїми просторими полотнищами.

Володько бадьоро ступає босими ногами по сухій, холодноватій дорожині і веде на ланцюгу четверо — цугом худоби. За ним Катерина ще четверо тягне.

Йде близько коло корови Лисої. Праву руку положив їй на хребті. Це велика червоनावої масті з лисиною на голові, спокійна з добрими дурноватими очима тварина. Належить вона Катерині, бо дістала від діда Юхима, коли відходила від нього.

З Лисою зв'язана Манька. Вона дуже подібна на ту, яку колись продав Матвій на купівлю землі. Така саме на масть, та сама порода, навіть куцохвоста. Ці дві корови — гордість Матвієвого господарства. Решта — дрібніші, хіба ще Рогата.

Корови повільно і байдуже ступають. Їх широкі ратиці потріскують від великого тягару.

День буде жагучий, як і всі попередні. Гарячі проміни стрижуть прудко по рештках роси, яка цієї ночі надто неврожайно випала. Лиш червінь сонця і загар місця, на котрому воно прийняте, підкреслено голосять непевність дня, якусь зміну, якусь ворохобню...

— Ах, коли б дощ... Так його, людоньки, треба... Так, чуєте, тошніла Настя.

— Дощу треба! — казав Матвій, при зустрічі з сусідом. — Земля, як гніт, тверда.

— Ну-да, ну-да! Дощику брак, — відповідає сусід. — День по-дню пражить, як у пеклі.

Володько це чує зі всіх боків впродовж тижня. Пашня завчасно поспіє, не наллється й засохне зерно. А цеж відомо...

І коли пасе товар він, час від часу позирає на небо, на хмарки, що викочуються з-за лісу. Дійшовши до півнеба, вони розпливаються. Хлопець схвилюваний. Він має досить цікавих особистих справ, які безперечно його захоплюють, але „брак дощу“ турбує його навіть тоді, коли про це не думає. Ціла його істота відчуває „брак дощу“, бо це відчуває земля, жито, пшениця, корови і все живе. А хіба ж він не одно, не цілість з тим усім, що його оточує?

На згарищі своєї буди, свого, як він назвав, куріння, стояв довго і з болем у серці міркував над тим, як помститися над нахабними напасниками. — Чекайте! Прийде лиш осінь... Тоді побачимо...

Пригнав „з роси“ ранним, бо сонце смажило, як у кітлі. Задумав обсадити садок дубочками, але для того треба їх виплекати. У одному куті саду завів шкілку і зносив туди з лісу молоденькі дубочки. Обережно з землею викопував малюсінські деревця, приносив у шапці додому, садив рядочками і поливав. Та не дивлячись на удачність, з якою він пильнував свої шкілки, дубочки в більшості одразу вянули, жовкли і курчилися листочки, а після майже всихали. З жалем і болем дивився хлопець на вміраючі деревця, які він любив і плекав. Треба було йти знов у ліс і приносити нові на місце замерлих.

— Що то ти там ото вичвораєш? Ти!? Камлуку ти! Думаєш, що тут ліс виросте? — журила його мати... — Краще он пішов би та ряднисько зілляччя коровам припер. Пригнав з паші, як дошки... Не бачиш?

— Я думаю, — розважав Володько, — що дубочки в господарстві пригодяться. Хіба ні? Виростуть, а ліса тоді не буде, вирубають.

Мати всміхається і відходить. А батько взагалі не мав часу до таких справ втручатися. Дяка Богу, має досить клопотів, аби тільки голова та руки витримали.

„На день“ погнав Володько, коли над лісом від заходу купчились потужні кусні вайлуватих хмар. „Ах, коли б вони не розійшлися... коли б не розійшлися? — думав.

Ступав бадьоро, радісніше. Сонце оточене зі всіх боків. Воно вперто змагається з велитенськими, сірими хмарами, що бажають наповзти на нього і задушити...

Іди, іди, дощику,
Наварю я борщику...

Поставлю на вербі,
будуть їсти гороб'ї.

Щей останеться тобі... — виспіває Володько. Він задирає високо голову і впирає погляд у хмари. І вони його, здається, слухають. Повільно, мов отара летючих мамутів, зсовуються кострубаті велитні і зливаються в одну сталеву барви масу... Знизу висуюються ще й ще хмарини. Барва неба темніє. Повітря застигає, лиш час від часу, ледь помітно, гусне то знов рідне, ніби там вгорі хто по ньому топчеться і душить.

І коли небо приймає барву старої бронзи, коли починає вирувати, вибухають перші упередливі громові рокоти. Сонце згасло нараз. Шарпнувся вітер. Знов і знов на чорноті неба хтось блискавично креслив і стерав огненні знаки.

Фііі! Фіііі! — Бразнув вітер. По дорогах піднялася курява. Верхи дубів розпатлались. По житах і пшеницях заплигали зграї лютих тигрів. Володько не стоїть, не сидить. Він бігає, стрібає, голосно виспіває якусь пісню, яку щойно видумав і яку зараз забуде. Голос його бореться з вітром. Волосся, сорочка рвуться з намагом зірватись і відлетіти під хмари. Корови злазяться до купи...

Крап-крап, крап... Одна, друга, десять... На відкриту голову луплять хльосткі краплини. Тріснув грім — гуррур! — покотилося горою... Хтось відкрив там заставу і дощ прудкий, скісний, змішаний з градом сипнув на землю...

Володько нижиться... Міцніше, міцніше! По чуприні, на чоло, щоки і бороду течуть потьоки. Сорочину промочило одразу. Тіло чує холодні струми води, яка стікає по ногах до долу. Небо рішуче розбурилось і громи вигравали свою велику музику, що так підходила до сіро-бронзових дубів, розбурханих тигрів.

І Володько не відчуває прикrostі. Навпаки. Йому здається, що це ще мало. Йому далі співати хочеться і коли б дощ не так плюскав у рот, він заспівав би щось подібного до того, що діється навколо.

Буревій так само зник, як і навалився. Остання черевата хмарина відкрила сонце і воно бризнуло на світ свою горіючу міць. Бризнуло світлом, теплом, розсипалось барвами коштовних камінів по всьому, що росте. Бризнуло, щоб підняти з долини і з-над Жолобецьких та Угорських лісів тяжчі валуни туману.

Озеро вже вилилось і вода свавільно толочить трави. А навкруги свіжо, невинно, так ніби волошки, маки і все, все зненацька відчуло молодість і засміялось дзвінким радісним сміхом.

Другого дня ранком Матвій квапиться обійти поле і поглянути на те, що полишили вчорашні веремії неба. Гей, гей! Усмішка широка сама напинає уста. Роса дзвенить... А пшениця, різал'ма, таки вилягла. Казав не давати гною... Кілька кіп полеглиці буде... — міркує. А жито муром стоїть, лиш дещо вклонилось сходів, по котрому вже гарцює свавільне сонце ранку.

Зідає широко, легко. Мязі курчаться, мов у молодого. Ноги

несуть самі довгою, росяною межею — вздовж, впоперек і назад вздовж.

Чудесно! Рости, рости! Ключу клав не для грашків. Вміститься живого золота досить. Ось тільки стріху пошиє, та дещо нових делів з осичини наколе та подилює, бодай від „фронту“... Хай хоч від дороги вигляд пристойний прийме... А збіжжя увійде до неї... То, що увійде, то увійде...

II

Прийшла цього гарного літа війна.

Шлях від Кремянця до Шумська не битий, але широкий. Від Матвієвого хутора пішов він просто полями на схід і врізався в саму гущу жолобецького лісу.

Одного ранку виїхав звідти козацький полк. Коні гиржать, списи відблескують у сонці, шаблі брязчать. Курява від комонників товстою ковдрою криє стерні і півкопи на ліво. Люди там, жінки з пишними грудьми, підтиканими спідницями, позакачуваними рукавами, діти-пастушки, старе й мале збіглося до шляху.

Коні ритмічно помахують головами, прихають... Спітнілі їх сперса виграють вальками випятих мязів. Копита м'яко топчуть шлях і збивають куряву.

Вершники бадьорі й веселі. Гору кучерів над лівим ухом криє напнутим дашком круглий кашкет, який дивом-дивним тримається потилиці. Через груди навхрест кріс, шабля і „патрон-таш“. Ширісні штани з червоними лампасами.

— Далеко єщо австрієц?

— О, далеко! Там, — махали люди рукою...

— Ей, красотка!.. Пайдьом с нами!.. На немца!..

Дівчина закриває хвартушком очі. — Йдіть самі... Хіба вас мало?..

О, не мало. Ідуть — лава за лавою — міцногруді, усміхнені. І де ті коні плекалися, яка земля їх викормила? Боже, яка та, мабуть, велична земля!

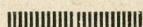
До дому верталися дівчата поспіхом. Хтось засапаний, без кашкета, пробіг полями. — На сходку! Всі на сходку! Війнааа!

Війна, війна! — Пробігло полями. На магазинському чорному зрубі приліплена широка „бамага об'явлення“. Така саме „бамага“ на церковних воротах і коло Гершка на перехресті до паркана старого Соловія тістом приліплена.

Дядьки збивають коси, кладуть серпи. У кожного вираз непевности. Вулицями, якими проїхали комонники, пішли селяни. Пішли поважні дядьки, пішли їх жінки, їх діти. Коло „шкальні“ збори. Старшина читає в голос царський наказ. Дехто кашкета стягнув і цупко тримає його в задубілій від напруження долоні.

— Так значить „перший разряд — червоно-білетчика“ завтра раненько, з харчами на три дні, виїхати до воїнського начальника — закінчив своїми словами старшина.

(Продовження буде).

Н. Н.

Про літературну критику й критиків.

(Думки читача).

Зовсім добре сказав Юра Шкрумеляк („Назустріч“ ч. 3): „Праця журі (я сказав би: критиків узагалі, *Н. Н.*)... суггерує громадянству, що йому, тому читаючому громадянству, повинно в літературі „смакувати“. Неменше також присуд журі (критики *Н. Н.*) орієнтує й письменників (головно пересічних, бо непересічні орієнтації не потребують)..."

Так, правда. Роля критики дуже важна й відповідальна. Письменникам подає дружню допомогу, подає дорогівкази, помагає відшукати себе, свій шлях, веде на вищі щаблі творчости. А що, на жаль, в нашій добі ми не маємо письменників-геніїв, що творили б, без огляду на критику, свій власний світ (як Шевченко, Франко, Леся Українка) — бо ж хоч Кобилянська й Стефаник живі, але вже віддавна „не чинні“ — то виходить, що всі сучасні наші „робітники пера“ не відцуралися б такої творчої співпраці з шановними критиками.

А вже щодо читацької маси, то тут критики не тільки що прищеплюють чи там виховують якийсь літературний смак, але (разом із протегованими ними письменниками) формують світогляд, викохують етичні цінності, виховують характери, зміцнюють корисні національні риси, виполюють негативні — взагалі формують душу нації.

Так у людей. А як же справа з критикою стоїть у нас?

Багато галасу — а мало критики.

Критики в нас є. Ось згадати б хоч Др. О. Грицяя, п. І. Федорович-Малицьку, С. Лишкевича, гарно заповідається теж М. Г. Шкода, що критичних студій пишуть вони мало, — а було б з чого повчитися. Є ще один чоловік, що міг би бути творчим критиком, але, на жаль, не є і мабуть не буде. Бо прибрав собі невластиву штучну позу, розмінявся на „дрібні“ й потонув у часописній претенсійній писанині. Це Др. Михайло Рудницький.

Критик — лікар діагностик. Оглядаючи хоч би й найбільш хорі організми, лікар (об'єктивний обсерватор) завжди, крім хорих, знаходить і здорові частини тіла; бере в рахубу їх відпорну силу, їх значіння при лікуванні хорих частин. Життя — багатогранне; в нім завжди повно всіляких сполук додатнього й від'ємного.

А в наших рецензіях збільша можна помітити: відсутність аналізу, відсутність об'єктивности, і навпаки, дуже виразну тенденцію (залежно від наміру автора рецензії) — похвалити або зганьбити твір. І товчки, що входять тут у гру, дуже часто бувають необ'єктивної і не завжди шляхетної натури.

Дзвони

Або „гепають“, або „кадять“. Життєвої правди, що складається з плюсів і мінусів, наші рецензенти не вважають потрібним придержуватися, а з рецензованих творів витягають штучно тільки те, що їм потрібне для їхньої ціли.

Та краще дамо голос самому рецензентові („Назустріч“ ч. 2., С. Гординський: „Чотири реторти лірики“):

„Спочатку, соромно признатись, майнула в моїй голові геніяльна ідея, написати про „Земну Мадонну“ Евгена Маланюка — методом самого Маланюка. Себто: *витягнути кілька мені потрібних цитат, витолкувати їх по-своєму, хоча б найближчі рядки це й заперечували, все решта промовчати і так виставити викривлений образ тієї збірки*“ (підкреслення мої — *N. N.*).

Чи такою є метода критики Е. Маланюка, чи ні, я того не перевірявав. Але не про те йде. Річ в тому, що підкреслені слова можна віднести до багатьох наших критиків і критик. А легковірний читач бере їх до серця і, „заохочений“ нашими „критиками“ читає книжки... в чужій мові. А знову це дає приливу М. Рудницькому покепковувати і з нашого читацького загалу.

Естетизм.

На Заході вже від сотні років змагаються в мистецтві принципи: 1) естетичний, принцип чистого мистецтва (*L'art pour l'art*) і 2) так би мовити — утилітарний, принцип корисності, практичності мистецтва чи то для всього людства (щодо піднесення моральних вартостей), чи то для даного народу (плекання цінностей національних). У нас М. Р., надягнувши на себе плащик естета, узброївшись безпардонною іронією, сарказмом, чи просто сказати глумом („критик мусить (чому? *N. N.*) кусати“ — слова М. Р.) — „торощить“ всіх і вся, за виїмком кількох вибраних.

Добра річ естетика: це ж краса, гармонія! І в літературному творі ця естетика рішає про його вартість, але... не на всі 100%. Вона є щоправда konieczною умовою літературності твору, але ще не вистарчальною.

В нашій практиці з тим „естетизмом“ не зовсім добре. Наші деякі „естети“, на чолі з М. Р., прибрали собі цікаву методу: іронія, глум над нашою провінціональністю, над убогим нашим етнографізмом (в суті речі: над українським духом нашої творчості!) — і навпаки: вихвалювання мистецького космополітизму.

„Естетика понад усе“ — моральну чи національну шкідливість ідей, колізій, образів — виправдується й підпорядковується тій дуже хиткій у своїх засадах естетиці.

„Патріотично-популярні писання“ — це для тих критиків „необхідне лихо“ (гл. „Назустріч“ ч. 2 с. р. „Чотири реторти...“). А от описи еротичних нагод чи пригод, паризьких бульварів вуличниць — це поезія, справжнє мистецтво!

Нема в наших „естетів“ гостро розвиненого почуття національної гідності й солідарності; або ще краще сказати: нема

любови, пієтизму до свого рідного, до своєї, хоч і вбогої „хати“.

Коли „М. Р.“ скаже, що йому „любов“ диктує саркастично глумитися над українською літературою, над українською читацькою масою, взагалі над нашим народом — то це буде дуже дивна любов. Бо любов — не в негациї, запереченні, глумі, висміванні, але хоч би і в критиці, однак конструктивній, творчій, плідній. Дуже побоюємося за таку „діяльність“ (літературну, журналістичну) м. р-а, за таку любов до свого народу й літератури.

Наші „естети“ дуже „уболювають“ над нашим бідним мистецтвом і літературою. Сердечно бажають, щоб вона якнайскорше стала такою багатою, модерною і „високовартісною“, як, скажім, французька, англійська, скандинавська. Гарне, корисне бажання! Та тільки одна біда: український народ не в силі (з огляду на відомі причини в минулому і теперішньому) так скоро наздігнати ті народи, що вільно розвивалися впродовж багатьох століть. І наша „літературна хата“ — не такого вигляду й не така багата, як хотілося б.

А це дає нашому „естетові“ підставу для ось таких „надиханих любовю“ слів на адресу нашої творчості („Діло“ ч. 20, 1935):

„Літературна продукція“, „твори“, „творчість“ — які претенсіонально надуті слова! З найбільшим зусиллям авторів, видавництв і приватних жертводавців появилось у нас на світ божий кільканадцять книжок, які можна прочитати без *терпіння* й *терпіння*. Яке щастя, що видавці та критики ні з Берліна, ні з Парижа, ні з Лондону не пишуть до нас, щоб прислати їм нагороджені твори, щоб могли їх читати, а може й перекласти. Коли саме вчора один із наймолодших польських письменників гострив собі апетит на нагороджені у нас твори, треба було його дуже обережно підготовляти, що це — зовсім не така лектура, як він собі уявляє. Наші книжки, як і наші нагороди: більше оскоми, ніж страви“.

Уявляємо собі, як „обережно підготовляв“ м. р. свого молодого польського кумпана: — мабуть, дісталось бідній, українській „літературній продукції“!

— „Ахъ, Боже мой! Что станеть говорить княгиня Марья Алексѣвна!“ (Грибоедов). — Безсмертна сатира на рабську психіку, що не має своєї гідності, свого хотіння, своєї волі.

Мимохіть пригадується відомий „Антошка“, що свого часу так само покепковував з української мови. Та, на щастя, знайшлися люди, з І. Франком на чолі, що своєю любовю таки надихали той „діалект“ настільки, що він став справжньою літературною мовою.

Чи „популярне“ не може бути мистецьким?

Читаю рецензію: з легкою іронією „критик“ кваліфікує твір, як „популярну“ річ, що надається для сільських читалень...

Що надається для читалень — добре: хай люди читають на здоровля! Але біда в тім, що багато наших критиків цьому по-

няттю („популярний“) надають викривлене значіння. По їхньому, популярний твір — це значить: позбавлений всякої мистецької вартости.

Багато можна навести прикладів на те, що твори великих письменників — якраз популярні, бо їх читає увесь народ, їх студіює молодь у школах, і ці письменники називаються клясиками.

На мою думку: і „популярні“ (загально приступні), і твори „для 12-х вибраних“ можуть бути і мистецькі, гарні, високовартісні — і також позбавлені цих прикмет. Залежить від таланту письменника. Але ставити з гори „популярні“ твори поза скобки літературної мистецької творчости — це, на мій погляд, великий гріх наших критиків.

Чужа і своя скарбниця.

Читав у „Кіні“ й „Назустрічі“ згадки про нашого славного земляка — кінорежисера Євгена Деслава, що десь там накручує фільми, і що на його прем'єри ходять вископсствлені особи.

Маємо (під цю хвилю в Америці) другого славного земляка — геніяльного різьбяря О. Архипенка, що творить скульптурні чуда... чужі й для чужих.

Мали й маємо славних співаків і співачок (Сальомея Крушельницька, М. Менцинський, Носалевич, Руснак), що співають у чужих операх.

Добре, що маємо славних земляків. Добре, що вони розносять славу українського імені (хоч це питання щодо деяких із згаданих мистців не зовсім ясне!). Але ця заслуга наших земляків — чисто формальна й пасивна. До світової мистецької скарбниці вони вносять перли своєї творчости, в той час як наша власна скарбниця порожня.

І як же відбивається від згаданої групи друга категорія наших земляків — що так само славні й так само роблять пропаганду... але яку?! Пропаганду української культури, українського творчого духа.

Авраменко, Кошиць...

Над працю Деслава воліємо працю Стадника, що 40 літ товчеться на рідних бідних підмостках, а таки витовк хоч трохи дечого цінного для свого українського театрального мистецтва, бо таки посунув його на крок далі вперед.

Маємо малярів, славних малярів, талановитих, модерних і... з інтернаціональною душею. Наша природа, наші народні типи, наш побут, наше життя, історія, змагання — вся наша українська стихія рідко надхне їх*). Шкода...

Правду написала п. І. Федорович-Малицька, (в „Ділі“), що ми повинні творити наше питоме українське мистецтво, органічно звязане з нашим ґрунтом, але щодо форми підтягаючи

*) З радістю прочитав я останніми часами, що в Парижі Василь Дядинюк працює над картинами із давньої й недавньої нашої історії, де зеднує український зміст і наймодернішу техніку.

й права так необхідне, як для лікаря знання фізіології. „Кожен з нас, каже Ключевський, повинен бути хоч трохи істориком“. Умови часу зробили цю вимогу для українців річчю особливо необхідною. Розгубивши традиції і не знавши історії, українські діячі наробили Батьківщині дуже багато шкід.

Праця Дорошенка (далі писатимемо Д.) появилася наче відповідь на заклик. Молодь совісно призналася, що вона української історії не знає і що в тім вигляді, в яким вона її вчиться, нею вона не цікавиться. Тому молодь через пресу звернулася до істориків з проханням написати підручник, який відповідав би вимогам науки і сучасности, наповненої всякими баламуцтвами, зверненими проти української нації, починаючи з імени. Написати такий підручник не легко. Тема це велика, багата, складна, але ще й штучно ускладнена противниками існування українського народу і всякими тенденціями. Від автора вона вимагає великої ерудиції, совісної реєстрації фактів, глибокої критики, аналізу, синтези, самостійного думання і любови до істини та до рідного. З XVIII в., особливо від Шлеґера, історію українського народу перестали трактувати як окрему історію, топили її в московським „морі“, нишили, перекручували, фальшували ради протиукраїнських завдань політики. Це завдає совісному українському історикові багато клопоту. Історик мусить дати наукове знання й для допомоги в боротьбі з напасниками. Безкритичний компілятор чужих думок сам робить себе жертвою неправди, тенденцій і політики, а українцям несе отруту українською мовою і підкопує довіря.

Виданий Українським Наук. Інст. у Варшаві підручник Д-ка стане в допомозі не українцям, а противникам, які будуть покликуватися на нього як на наче то українську науку й думку, щоб підкріпити свої позиції. В дійсності ж підручник Д-ка — це книжка хаосу в термінології, в думках, поняттях, поглядах, твердженнях, викладі і наслідування в головному школи московських унітаристів. Часто не можна зрозуміти, що саме думає чи хоче сказати автор. Писати на його працю її критичний огляд — це дуже часто наражуватися на спростовання: „не так!“ і вислухувати з другої-третьої сторінки тієї ж книжки нове цілком інше твердження. Вже це одно каже, що твір Д-ка з історії України не годиться в підручники.

Візьмемо таку надзвичайно важливу річ для української історії і для сучасности, як Переяславський договір 1654 р. між Українською Республікою — з одного боку — і московським царем Олексієм — з другого боку — про мілітарний союз і персональну протекцію царя. В підручнику не знайдемо ні правдивого означення сторін, без чого стає неможливим правдиве розуміння договору, ні правдивої кваліфікації договору, без чого неможлива його правдива інтерпретація. Це виключає правдиве знання і розуміння української історії, звязаної з цим договором, правного становища України і трактування українського визвольного руху. Д-ко називає контрагентом України Москву,

яка ним не була і з якою Україна договору не творила. Так відразу ж вносить автор підміну сторони, царя — Москвою, перенесення прав на штучно вставлену ніби то сторону, яка участі не брала і по договору не має прав. Очевидно, що для кваліфікації договору 1654 р. треба знати на зубок термінологію державного і міжнародного права: що таке союз, інкорпорація, об'єднання, федерація, унія, вассалітет, протекторат і т. ін. В підручнику Д-ка читаємо, що договір 1654 р. утворив: „сполучення України з Москвою“ (I, 11), „Унію України з Москвою“ (I, 17), „політичну унію з Москвою“ (I, 20), „Зверхність Московського царя“ (II, 79, 85), „Московську владу над Україною“ (II, 80), „Московську протекцію“ (II, 81), „Українсько-Московський союз“ (II, 59), „Українсько-Московську унію“ (69), „гетманство під протекторатом Москви“ (73), „Буття при московським монарху“ (II, 79), „для України ... становище вассалія Москви“ (151), „союз із Москвою“ (27), „цар мав ... над Україною протекторат“ (36—7), ... — це повний хаос і повне заперечення одного другим. Тому автор не може науково, правдиво висвітлити ні договору, ні взаємовідносин з договором (II, 35 і сл.). Тому автор рекомендує в поміч Мякотина, який дозволив собі аргументувати свої протиправні твердження сфальшованою цитатою і вступив у члени т-ва „Єдинство“, що має за завдання знищити навіть ім'я українського народу, або Яковлева, який в науковій розвідці про договір 1654 р. не зумів правильно назвати сторони договору, як і Дорошенко.

В питанні про назву Русь Д-ко на с. 38 пише що „Русь — це племінна назва того скандинавського племені, що виселилося з своїми князями до східної слов'янщини“, це варяги, нормани, шведи (с. 37—8). Автор так і пише, що варяги — Русь були зайди і батьківщина їх „Скандинавія, ближче кажучи — Швеція“ і що це „не підлягає ніякому сумніву“ (37—8). Він так в цім переконаний, що виступив проти антинорманістів з винуваченням в несовісності шукання ними Руси в інших місцях і назвав між цими несовісними також українську школу істориків Костомарова, В. Антоновича, Грушевського, Багалія (с. 38—9). Але там же на ст. 40 автор уже заявляє, що варяги, скандинави, шведи тільки „правдоподібно носили імення Русів“, а попереду на стор. 37 написав: „Варяги або нормани, як можна думати, надали отій державі й збитий у ній масі східно-слов. племен одне спільне ім'я, яке залишилося на віки. Це ім'я — Русь“. Виходить, що на с. 37 — „як можна думати“, на ст. 40 — „правдоподібно“, а між цими двома заявами на стор. 37—39 рішуча заява: „не підлягає ніякому сумніву“ і винувачення українських учених в несовісності за їх сумнів, негативне відношення до походження Руси з Шведів і шукання Руси не в Скандинавії! Там же на 37. ст. запевнення, що ім'я Руси для українців „залишилося на віки“!!

Руський і русский в підручнику це те саме. В однім місці руські — це українці, в другім — москвини, великороси, а „руська історія“ — це великоруська історія, тому пише: „основна сила

руської історії... в общині", а „община в великоруських селах“ (с. 50). Руські — це кияни, москвини, росіяни, великороси. Новгородський — це великоруський, російський — це московський, а також словянський. Південна Русь, Північна Русь, а Велика Русь — це „Нова Русь на Півночі“. У Андрія Суждальського в 1169 р. „великоруські повки“, хоч тоді Суждаль Руссю не звався і в 1176 р. в Сужд., Ростов., Володимирській землях населення бунтувало проти князя і Руських, щоб не брати їх на службу і обходитися без них: руськими вважалися дружинники з Київської землі (Лавр. л.). Назва Великої Руси появилася взагалі тільки з XIV століття, а в підручнику вже у кн. Андрія Боголюбського з Суждальської землі в 1169 р. „великоруські повки“. Новгородці були непримиримі вороги з суждальцями й володимирцями і повні чужинці, тому, коли суждальці в 1178 р. пішли походом на Торжок (Новгородський) і князь не хотів нищити міста, то суждальці заявили йому: „ми не целовать их пріехали“, вдарили по конях, взяли Торжок, чоловіків повязали, щоб продати в рабство, а „жон, дітей і товари взяли на щит і город спалили“ (Лавр. 1178). Цю історичну дійсність автор підручника затирає і замовчує, щоб не виявилася плутанина з термінологією. Тому нічого не має й про те, що назву москвинів Руссю, руськими, росіянами поширив Меншиков з наказу царя Петра I в 1713 р. (Соловьев). Руське плем'я у Д-ка — це Великоруське плем'я, яке є словянським народом, хоч в нім по підручнику 80% фінської крові (с. 19, 24, 34—37, 49—53, 55, 58, 59, 66—68 і ін.).

На цім плутанина з терміном „руський“ у Д-ка не кінчається. В літопису маємо основне свідчення: „Се бо токмо словінск язык (плем'я, нарід) в Русі: Поляне, Древляне, Новгородці, Полочане, Дреговичі, Север, Бужане,... Велиняне. А се суть інії язиці, іже дань дають Русі: Чудь, Меря, Весь, Мурома, Черемис“... — фінські й ін. племена. Тут суждальці, володимерці, ростовці й ін., яких з XIII в. князі стали сполучати коло Москви, не слов'яни, а фіни. Руссю, а тому й руськими вони не звалися, а в 1176 р. бунтували проти Руси, яку князі приводили до них з Київщини, з України. Це різні племена і по літопису вони платили Русі дань. Так свідчить літопис.

Половці перший напад на Руську землю (Переяславщину) зробили в 1061 р. і побідили Всеволода Переяславського. З цього часу почалася велика боротьба проти половців.

В зв'язку з цим у підручнику Д-ка читаємо, що фінські племена мали велике значіння в формуванні великоруського народу і що це сталося в наслідок половецької навали на Україну. Українське населення нинішньої Полтавщини, Харківщини, Курщини, каже Д., повтікало від половців на далеку північ „між Верхною Волгою та Окою“, куди вже раніш пішла кольонізація з землі новгородців та вятчів. Тут українські збігці „розселилися серед місцевого фінського населення“, злилися з ним кровно і „ассімілювали з собою“. Так з мішанини слов'ян „з фінами сформува-

лася під владою князів Рурикового дому народність великоруська“ (с. 36 і 63).

Спосіб творення нової народности дуже простий. Пояснення Погодина й Соболевського во ім'я „єдиної русскої народности“ розумніше: у них через татар з України на північ виселилися москвини, а у Дорошенка раніш татар через половців з України на північ виселилися туди на північ українці. Твердження про переселення москвинів з України повалила наукова критика, а Д-ко відшукав новий аргумент для „єдиної неділимої“ і для „єдиної русскої народности“! Таким чином, по підручнику великороси — це новгородці слов'яни і також мішанина фінських племен з українським слов'янським народом, як наводить Д-ко в кількості 80 % фінів і 20 % українців!

Це не все. По підручнику Д-ка слов'яни утворили „єдиную русскую народность“, а вона розпалася на три руські народності, між якими великороси є найбільшою народністю руською і їй він на 67 ст. написав панегірик, а далі йдуть українці, як „галузь“ руської єдиної народности. І тут виходить, що, замість влади князів Рюрикового дому, влада дому Сталіна, Когоновича, Постишева, Мілюкова, Лубнова і К-о повинна присушити слов'янську галузь українців і стане тільки єдина руська народність. Але разом з тим на стор. 65 читаємо, що розпад слов'янських племен „припадає ще на VII-VIII віки“, хоч тоді половців ще не було в Європі і втікачів від них з України не могло бути. Мало того: тоді ще не тільки не було, а і не могло бути великоросів, бо, як каже літопис, там були фінські й ін. не слов'янські племена, „іже дань дають Русі“.

Образливий термін в підручнику для назви українців „галузю східного слов'янства“ (с. 35,45 і ін.) психологічно провокує думку про несамостійність української нації і про її смерть на випадок відірвання від москвинів та білорусинів, бо галузь свого коріння не має, не може жити самостійно і всихає. Чи такий хаос і такі речі допустимі в підручнику, про це й не треба говорити.

Не все в порядку і з іншою термінологією. Підручник називає „холопів“ рабами і поясняє, що „холопа можна було купити, як якусь річ, (с. 72). Але холопи не раби і продавати чи купувати їх, як річ, не можна було. Тут термін Рус. Правди „купити“, „продати“ автор пояснив невірно. (Див. мою працю „До вивчення Рус. Правди“, зшит. I і II.) Так само неправдиво пояснив і назву „челядь“, наче це напівсвобідні. (ст. 119). Навпаки, це раби, невільники, якими торгували, як речами. (Див. 111 ст. Рус. П. Кар. сп., 9 і 12 ст. дог. з греками 911 р., 3 ст. дог. 945 р., слова кн. Святослава в 969 р. в Переяславці на Дунаї: „из Руси же скоро и воск, мед и челядь“ доставляються, як товар на вивіз і продаж). Таке пояснення і назви „гривня“. На ст. 76 читаємо: „Гривна мала в собі 20 ногат і 50 різан“. Це не одна, а дві гривни, бо гривна одна мала в собі 20 ногат або (а не і !) 50 різан. Треба було подати з розвідки Прозоров-

ського таке пояснення: найдавніша гривна мала 20 ногат, або 50 різан, — це коло 8 руб. 29 коп., далі мала 90 кун — це коло 6 руб., а після Ярослава — 50 кун або 50 різан — це коло 3 руб. 32 коп. Ці відомості дуже потрібні, щоб уявити собі тодішні ціни й обрахунки.

По підручнику Д-ка „сепаратизм“ політичний — це децентралізація режиму (с. 49), розклад держави (с. 55), розділ в 1054 р. кн. Ярославом своєї держави між своєю родиною і взагалі роздача уділів (с. 49), це взагалі те, що розбиває єдність держави (с. 55). Інтерпретація терміну „сепаратизм“ цілком невірна.

Так і з терміном „легальний“. Не один князь присвятив себе обороні України від половців, народу „дикого“ (назва в Іпат. л. під 1146 р.), розбійників, грабіжників, жорстокого, від якого безмірно страдала Україна, бо вони плундрували й нищили її, а населення убивали і забирали в неволю. Але траплялися й такі князі, що в своїх усобицях закликали собі в поміч половців на Україну. Дорошенко пише, що „це давало половцям легальний привід... спустошити руські землі, забираючи людей у неволю“ (с. 55). Такі приводи ніколи і ніяк не можуть вважатися легальними, законними.

Щоб було ясніше, якими істинами підручник Д-ка хоче виховувати українську свідомість, мусимо на децім задержатися. Німець. учений Шлецер, в ролі виписного „інструктора“ по рус. історії, наробив такого, що акад. Ломоносов написав: „каких гнусных пакостей не наколобродит в рос. древностях такая допущенная в них скотина“. (Васильев, „О. древ. ист. север. славян“, СПб., 1858, III). По Шлецеру слов'яни напів звірі і без германцев такими й zostалися б. Противні йому літописи Шлецер назвав „глупыми сказками“. Наука Шлецера стала офіційною. Вона була вигідною для кар'єристів, бо служила династії, піддержувала панування німців, фальшувала для політики уряду вигадку про „єдність русскаго племені і народу“. До цієї вигадки нагнули і схему історії, звернену проти української нації. Карамзин всі „пакости“ канонізував, Полевой популяризував, офіційна рос. школа істориків спрепарувала єдину московсько-київську історію з 862 р. з легендарним основником її наче б то германцем Руриком з Скандинавії і так це бивалося всім в голову з малку. Тут зображено все так, що до Рурика у слов'ян, окрім звіринного життя, наче б то нічого не було, тому й цікавитися часами до 862 р. річ зайва. Противна цьому історія українського народу непотрібна — її треба нагинати під московську, а що не піддається — те просто викинути з пам'яті.

Навіть серед москвинів були противники цього і у них читаємо, що „Шлецер уживав усіх зусиль, щоб задушити розшуки в давнішій історії до Рурика“ і „ніхто не відважувався писати про доруриківські часи“. (Васильев, с. 58, 98, 116). Українська школа вчених відкинула вигадки московської школи, а Дорошенко наслідує її й для неї зганьбив у підручнику українських учених.

Петербурзький уряд старався взагалі ширити всюди про український нарід понижуючі вигадки, щоб цим вивищувати москвинів. Він намагався підкупити франц. історика Вольтера і німец. Енгеля, щоб вони не писали добре про українців, щоб затерли ріжницю від москвинів та писали згідно з вказівками з Петербургу. Їх підкупити не могли, але знайшлися інші і понаписували такі нісенітниця, що й по цей день Захід Європи не визволився від них. Як правдиво висловився проф. Попов, живучість вигадок потверджує, „с каким трудом оставляют головы людей идеи, когда то им навязаныя“. Ясно, що україн. історик має особливий обов'язок дати знання, яке помогло б визволитись від „навязаных идей“, ворожих українській нації, а не піддержувати їх і не ширити, як це робить в підручнику проф. Д. Дорошенко, та ще й з обвинуваченням совісних українських учених у фальшованню й несовісності.

В 1847 р. рос. уряд видав таємний наказ фальшувати науку про Україну й понижати українське, а вивищати та славославити московське. Навівши на це документи, акад. Багалій пише: „Професори мусіли в своїх наукових розвідках шукати не правди якої тільки й мусить дошукуватися всякий чесний науковий діяч, а проводити ті думки, яких бажало правительство — це було вже знищенням і попсуванням науки“. (Т. Г. Шевченко і Кир. Мет. Брат., 1925, с. 49). В тім же 1925 р. проф. Бодуен де Куртене виступив з прямим винуванням уже не уряду, а московських учених, що вони для протиукраїнських цілей фальшують історичну й фільольогічну науку. („Зап. Н. Т. ім. Шев., 1925, т. 141—143, с. 15). В 1917 р. у Полтавс. губернатора (Україна) Богговута знайшли папір з 4/II 1914 р., ч. 201, з програмою поліційної боротьби з проявом якогонебудь українства із вжитком назви Україна й українці. Тут існування „Єдиной русской народности“ проголошується догмою, а для пропаганди цього наказується підкуповувати учених, письменників, пресу та ширити з їх допомогою, що „Україна“ є означенням „окраїни“, пограниччя Польщі, потім Московії. Цю науку проф. Д. Д-ко вніс в підручник „Історії України“.

На еміграції в Празі московські учені утворили для тих же цілей, які вказані в папері Богговута ч. 201, тов. „Єдинство“ з участю жидів. Т-во видало брошури Волконського, Мякотина, Лаппо й ін. для пропаганди ідей паперу ч. 201 на Підкарпатті, в Галичині, Буковині й ін. місцях. Член його проф. Шмурло в своїй праці вказав „естественныя территор. границы России“ аж в Чехословаччині й каже, що Росія „довершит племенное объединение“ прилученням всього з іменем Русь до Московії і що це „завет будущим поколениям“. (Е. Шмурло, „Введ. в Рус. ист.“, Прага, 1924, с. 174). В 1914—5 р. ширилися з Москви проклямації, що Росія має сягати до Андрійського моря і що Чехія повинна стати частиною Росії та зректися змагань до самостійності на користь Росії. Цю заборчу мрію Мошин уже хоче підперти норманством Руси, щоб це звернулось проти чехів, як

звернулось воно проти українців. У москвинів, де нормани, там і їх племінна єдність, хоч би з норманами були хоч чимсь зв'язані й жиди, татари, вірмени, грузини, араби, бо в московській уяві норманство навіть формально перетворює всіх в „єдиную русскую народность“. Це очевидний хаос політичних, династичних, етнічних, географічних і т. ін. елементів, а про те й за кордоном є не мало людей, що приймають це за плід здорового розуму! Вказавши на думку про норманське походження польської держави, Мошин пише: „Не польскія ли реки привели Варягов — Русь к Карпатам, где живет Угорская Русь, а м. б. і дальше на запад“? (Bizantinoslavica, т. III, в. 2, Прага 1931, с. 285—306, „Начало Руси. Норманы в Вост. Евр.“). Норманство у москвинів живе в спілці з мегальоманією і препароване для політичних цілей, щоб тягти на північ у московську пашу. Зо всім цим український історик повинен рахуватися. Д-ко проти московських інтриг не виступає, а Мошина рекомендує в підручнику.

Не сміє він поминути й історичної ролі жидів. Візьмемо ближчі часи. Від 1860-х р., коли в Росії наступила епоха вивольних реформ, то проти прав українського народу гаряче виступив з погромницькою програмою жидівський гурт в Одеськім „Сіоні“. Жиди заявили, що вони хочать перетворитися в москвинів і вимагають, щоб і українці стали москвинами. Для того вимагають заборони української мови, культури, школи, преси і т. д. Свого вони тоді досягли. Їм треба було розвинути жидівську експльоатацію поневоленого політично, економічно і національно українського народу. Цей виступ знайшов відповідь українських істориків Костомарова й Куліша в „Основи“, 1861 р. Однак погромницький рух серед жидів виріс, прикриваючись обłudно вигадками, наклепами, радикальними й революційними фразами. Вони і на еміграції з москвинами ширять всякі ганебні наклепи на українську націю, стараючись осоружити проти неї світ. Голоси справжніх жидівських патріотів, як нпр., Арнольда Марголина, належать до виїмків. Натомість процвітає пропаганда наклепів, ширена нпр. Альбертом Льондром (по франц. й по чеськи „Вічний Жид. перед ціллю“, Прага, 1931, с. 73—79), або вигадки про погроми українців і наклепи, які напр. ширить жидівський історик Дубнов. „Посл. Новости“ Мілюкова рекламують Дубнова, а тим самим і наклепи та ширять вістки про погромництво. Дубнов має відвагу твердити, що українська нація є „звірем“, що її місія — погроми, що місія українського народу — істребленіє жидовства“ і т. ін. Українські козаки у Дубнова розбійники, грабіжники, жидівські погромники. Дубнов фальшує історію, він мовчить про факти, які кажуть, що ніхто не робив таких погромів життю, свободі й добробутові українського народу, як жиди, особливо в ролі прислужників порабителів і гнобителів народу. Розуміється, він мовчить, чому ж це жиди з Західньої Європи заповнили Україну, коли їм на Україні так погано, а на Заході добре. Він мовчить про свідоцтва

нпр. Левассера де Бопляна про стан українського населення в XVI—XVII ст., який прирівнювали до чистилища й каторги, і що спричинювали той стан магнатий жида. Мовчить про арендні контракти польських магнатів з жидами в XVI—XVII ст., внесені в судові книги. Мовчить, бо йому потрібно виставити погромники жидів українських козаків і гетьмана Б. Хмельницького, борця за визволення й свободу українського народу від гнобителів, з якими в однім гурті працювали жида, та кликати жидів з 1923 року до помсти пропагандою в світі, що український нарід є розбійником, звірем, погромником жидів! (Черіковер, „Антисемитизм и погр. на Украине“, 1923, вступ. стаття Дубнова). Бор. Мирський в Парижській „Єврейській Трибуні“ загрожує Українській нації „гневным и непримиримым протестом“ та непримиримым противодействием єврейства“, коли українці відкидатимуть у себе на Україні переведення москвізації. Жида хочуть з москвинами панувати над українським народом, як панували в XVI—XVII ст. і далі з магнатами, тому стають поперек шляху народові до розвитку, культури й свободи і ширять по світу низькі наклепи, аби ворожо настроїти Європу, щоб помогла їм в погромництві української нації та поневоленні її жидами і москвинами. Тому, не вважаючи на те, що жида в Укр. Цен. Раді виступали рівноправно з українцями, а Рада видала закон про нац. персон. автономію, по якій жида мали на Україні права, яких, по їх же признанню, не мали нігде в світі, все таки, як дійшло до поіменного голосовання, ні один жид не подав свого голосу за державність, незалежність і самостійність України! Жидам вигідніше жити на уярмленій Україні серед поневоленого народу і панувати разом з гнобителями, прислужуючись їм проти народу, серед якого живуть і працю якого експлуатують. І ні один москвин при тім голосованні не подав свого голосу за свободу українського народу.

Ясно, що такі справи історик повинен висвітлити науково-об'єктивно, історично і дати в підручнику матеріал для правдивого самостійного вирішення. Тільки в цих умовах українська історія зробиться самостійним предметом, коли автори визволяться від чужих політик та орієнтацій. Такий виклад зацікавить не тільки українців, а й чужинців. Але Дорошенко безкритично компілює і не дає читачам безстороннього наукового знання та матеріалу для самостійного думання. Він так перейнявся баламутствами Волконського, Боговута, Лаппо, Шмурло, Мякотина, Мошина, „Єдинства“, що дозволив собі в українському підручнику зробити понижуючі й образливі закиди українській школі істориків і учених, наче вони в науці несовісні й фальшують історію, а українському народові, наче він жидівський погромник! Це вже забагато для підручника, як і панегірик москвинам. Д-ко не знає української правди, тому не боронить її історичною правдою. Для Д-ка навіть ім'я України, як і назва українцями, „р і ч у м о в н а“, „конвенціональна“ (1, 20). А „умовна“, то вже й не важлива, її можна хоч би й з чужого наказу замі-

нити якоюсь іншою. Морального значіння це у Д-ка не має. Так хоче виховувати і повчає підручник, тоді як українські патріоти з цим ім'ям в душі й на устах, як з святинею, умірали в боротьбі за права й свободу української нації, вважаючи ім'я України своїм іменем до самої смерті своєї й іменем своєї національної Матері, тому найдорожчим. Таке поставлення справи, як у Д-а, може причинитись до національного індивідуалізму та виховання дрібних егоїстів, що можуть покинути і національне ім'я, і приналежність до своєї нації, і українське громадянство та перемінити все на чуже, коли своє ім'я стане невідомим, бо своє національне ім'я — то „річ-умовна“, „конвенціональна“.

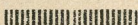
Написати українську історію може тільки справді учений і цього легковажити не треба. Бокль, щоб написати „Іст. цивіліз. в Англії“ студював 19 мов, джерела, літературу, право, релігійні рухи, зміни й розвиток ідей, політич. екон., фінанси, статистику, природничі науки, соціальні питання і т. д. Він глузував з тих істориків, що, перечитавши кілька книжок, як каже він, уже вважають себе здатними написати історію великого народу. Така праця ні наукової, ні педагогічної вартости не може мати, впливає на інтелект читача відємно, виховує поверховність, ширить під фірмою науки баламуцтва і шкодить правдивому вихованню логічного думання, самостійному шуканню істини, розвитку науки й інтересові до неї.

В підручнику Д-ка кидається в вічі московська рутинна, незнайомство з грецькими й латинськими джерелами, а також з наукою про докази та поцінування їх, плутанина в термінології, суперечності в твердженнях, парламент чужих думок, безкритично накопичених навіть без механічного зв'язку, недоцінювання національних традицій і відсутність самостійности та вияснення причинних зв'язків, як і взагалі зв'язків. Автор наче забув, що це підручник, і в бібліографії подав і такі праці, які очевидно негативні. Мода на передачу чужих думок і накопиченої бібліографії вже набила оскому і викликала реакцію. Напр., проф. Н. Дурново в початку розвідки заявив: „Мнение тех критиков, которые считают главным достоинством научной работы библиографическую осведомленность и обстоятельность в передаче чужих мнений, для меня не интересно“. (Бізантінославіка, Прага, 1929 р. I, с. 48). І те, й друге нині легко списати. В Д-ковій бібліогр. фігурують і праці з фальшуванням, і автори, які пишуть про договір, не вміючи розібратися, хто сторони в договорі, і правдиво назвати їх.

Д-ко ніяк не хоче розлучитися з уже давно скритикованим його відношенням до наукових речей, і це відбилося на підручнику дуже негативно. Уже в 1907 р. Ів. Франко вказав Д-ві на необхідність власних думок, систематичности в думанні, сміливої критики, свіжого розуміння справ, синтези; на повторювання чужого, утерті шаблони у нього, непродуманість і на механічне зведення фактів та цитатів. (ЛНВ. 1907, кн. 6, с. 506—512). Такий же закид, з указівкою завдань критики, зро-

била йому і стаття „Літературні Герострати Українства“ („Укр. Хата“, 1909, ч. 3—4, с. 166—191). Але найгостріше скритикував знання й відношення Д-ка до науки проф. Г. Афанасьєв. Передрукувавши частину з „Голоса Києва“, „Нова Рада“ в ч. 218, з 17 лист. 1918 р., прилучилася до Афанасьєва. На Д-ка це не вплинуло і він старі дефекти вніс і в підручник.

(Продовження буде).

Др. Константин Чехович.

До проблеми народніх ритмів у Шевченка.

I.

На перший погляд може здаватися, що такі народні вірші, як „І шуміть і гуде — Дрібний дощик іде“ (а в Шевченка: „Понад полем іде — Не покосі кладє...“) зложені анапестом, або що вірші: „Там за горою там дзвін дзвонить“, чи „По горі буйний вітер віє“¹⁾ (а в Шевченка н. пр. „Реве та стогне Дніпр широкий“) це чотиристоповий ямб. І такий народній колядковий вірш як „Чи спиш, чи чуєш, пан господарю?“ — можна би при читанню нагнути до тонічної схеми п'ятистопового ямба. Можна би повишувати в народніх віршах і правильні хореї і різні комбінації стіп, і пеони і піріхії і ритмічні „неправильності“ з ямбічними чи хореїчними „домінантами“ чи „інерціями“ — та все те ані трохи не зясовує дійсної віршової ритміки народньої поетичної творчости.

Вже Потебня в протилежність до поглядів Неймана доказував, що в данім випадку „рутинний спосіб означувати розмір псевдо-ямбами, хорейми, дактилями, псує дійсність“²⁾. І сучасний дослідник ритмічної структури українських народніх віршів Філярет Колесса дійшов до висновку, що в пісенному тексті, відірваному від мелодії, не можна говорити про консеквентне уживання тонічних стіп, а такі стопи, як н. пр. анапести у віршах „І шуміть, і гуде...“ це „поява припадкова, бо в основі української ритміки не лежить тонічна, лише музикально-синтактична стопа, що допускає значну свободу в розміщенню граматичних акцентів серед стиха“³⁾. „За консеквентно переведеними стопами, що не вносили б до стиха фіктивних наголосів, надармо шукали б ми навіть у найновіших коломийках“⁴⁾.

Такі вірші треба читати не на основі тонічних, лише на

¹⁾ Етнографічний Збірник XXXVI. Колядки і щедрівки. (Львів 1914), стор. 130 і 145.

²⁾ А. Потебня: Объясненія малорусских и сродных народных пѣсень. II. стор. 32.

³⁾ Філярет Колесса: Ритміка українських народних пісень. Львів 1907. (Відбитка з 69—72 тт. Зап. Наук. Т-ва ім. Шевч.) стор. 241.

⁴⁾ Ibidem, стор. 21.

основі музично-ритмічних схем; бо ритмічність це спільний елемент і мелодії і словесного тексту. Цю ритмічність можна на письмі зазначити лише нотними значками, зазначаючи часову вартість поодиноких складів і павз і групуєючи їх у більші часові одиниці т. зв. такти. Внутрі тактів (за винятком деяких кінцевих) місце наголосу і число складів може змінюватися. — При тім граматичні наголоси дуже часто не згоджуються з ритмічними іктами, що їх вимагає теорія музики. „Тактова система — як каже Ф. Колесса — виплекана головно на інструментальній музиці в пристосованню до української пісенної мелодії мусить підлягати певним модифікаціям“²⁾. „В українських народніх піснях іктиритмічні нівелює часто сама мелодія, визначаючи граматичні, особливо римові наголоси протяжністю або відносною висотою відповідних тонів“³⁾. При допомозі синкоповання або підвищення тону треба і при читанню пісенних текстів, відірваних від мелодії, зберігати природні граматичні наголоси, коли вони суперечать порядкові ритмічних іктів.

Мелодія пісні помагає нам відшукати ритмічну структуру пісенного тексту, і н. пр. „І шумить і гуде“ треба читати у згоді з музичною ритмікою по схемі козацького ритму:

І шумить і гуде,	$\frac{2}{4}$ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩
Дрібний дощик іде,	♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩
А хтож мене молодую	♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩
До домоньку поведе?	♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩

Кожний із тих віршів складається з двох тактів однакової часової стійности, але число складів у них не всюди однакове. Такти вирівнюються при читанню в той спосіб, що склад означений чверткою, протягається у двоє довшє ніж склад означений вісімкою, або коли це не вигідно, то і його вимовляється так само коротко як і ті, що означені вісімкою, але тоді такт треба виповнити ще відповідною павзою. Тоді ритмічна схема напр.

першого рядка була би: $\frac{2}{4}$ ♩ ♩ ♩ ♩ || ♩ ♩ ♩ ♩

При ритмічнім відчитуванню природні наголоси слів легко зберігаються хоч би і всупереч схемі ритмічних іктів. Напр. перший такт третього рядка будемо читати: „А хтож менє...“ т. зн. з наголосом на другій і четвертій вісімці, що при відчитуванню найлегше досягти синкопованням, т. зн. розтягненням другої і четвертої вісімки коштом першої і третьої. Тоді схема цього такту буде: ♩ ♩ ♩ ♩

²⁾ Ibidem, стор. 78.

³⁾ Ibidem, стор. 101.

¹⁾ Порівн. Ф. Колесса, оп. cit. стор. 83. і ін. а також того ж автора „На-

Вже з того прикладу бачимо, що така козачкова ритмічність не вимагає ані однакової кількості складів в такті, ані постійного чергування наголосів. — Але і наголос і число складів часом правильно зберігаються, даючи в той спосіб цілій ритмічній схемі особливу закраску. Так напр. у пісні „Ой дівчино, дівчино, куди йдеш?“ — бачимо, що число складів ($4 + 3 + 3$) і наголос (в першій такті на другім складі, в другій такті на першій, а в третій такті на третім складі) правильно повторяється:

Ой дівчино, дівчино, куди йдеш?	$\frac{2}{4}$ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪
Скажи ж мені, сёрденько, де живёш?	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪

Постійний наголос зустрічаємо також в кінцевому такті коломицького і колядкового вірша та у приспівих. Все ж таки народньої поезії ніяк не можна нагинати у схеми метрично-тонічної системи. Не можна уважати її і силябічною (складочисловою), бо число складів може змінитися без шкоди для ритмічної структури вірша.

Українське народнє словесне мистецтво уживає різних видів та комбінацій віршового музичного ритму і таких ритмічних засобів як продовжжування складів або часових павз для досягнення відповідних ефектів, для змалювання своєрідного настрою та для плястичного підкреслення якоїсь подробиці малюнку чи якогось нюансу думки. Все те мусить нинішний читач відгадувати і використовуючи правильну ритмічність віршової мови, мусить виловити кожний такт такими елементами і такими модуляціями голосу, які найкраще відповідають тому змістові, що його в даний поетичний твір вкладав сам мистець. Коли читаємо напр. колядковий вірш:

Ой там же військо, аж землі ва́жко...	$\frac{3}{8}$ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪
---------------------------------------	---

то мусимо склади, зазначені чверткою, відповідно продовжувати і вкладати у ті продовження таку модуляцію голосу, яка найкраще відповідає змістові вірша, т. зн. цілому словесному малюнку такої великої маси війська, що „аж землі важко“. В інших випадках часом краще оминати продовження, заповнюючи такт відповідною павзою, так як це часто бачимо в народніх піснях. Напр. козачкові вірші

А що тебе принесло ?	$\frac{2}{4}$ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪
Ци човенчик, ци весло ?	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪
Приніс мене сивий кінь	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪
До дівчини на поклін.	♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪ ♪

родні пісні з південного Підкарпаття“. — Науковий Збірник т-ва „Просвіта“ в Ужгороді. 1923. II. стор. 129. (Правильні ритмічні ікти падають в козачковім такті на перший і третій склад!).

1) Порівн. Ол. Потебня, *op. cit.* II. стор. 10.

будемо читати, не продовжуючи останнього складу кожного рядка, лише вирівнюючи часову стійність тих тактів, де є лише три склади, з тими тактами, де є чотири склади, відповідними павзами.

Те, що колись Потебня сказав про відношення між пісним текстом і мелодією, а саме, „що пісня, головню лірична, без співу тратить половину життя і вартості, та що слова на погляд нічим незаметні дістають від мелодії часом цілком несподіваний зміст“¹⁾, те саме треба сказати і про ритмічність віршів, відірваних від мелодії. Дуже часто щойно ритмічність, збережена як слід при читанні віршів, розкриває перед нами усю їх первісну красу та всі відтінки їх дійсного змісту.

Усі ті завваження про віршову ритміку української народної поезії відносяться також і до поезії Шевченка.

II.

Історія дослідів над поетичною творчістю Шевченка це добрий приклад на те, якого довгого часу і скільки складаної часткової конгеніяльності треба, щоби розгадати і другим з'ясувати усі скарби поетичної творчості нашого генія. Такою конгеніяльною студією в ділянці дослідів над формально-ритмічною структурою Шевченкової поезії є праця Степана Смаль-Стоцького „Ритміка Шевченкової поезії“²⁾. Це тривалий вклад у скарбницю української науки і щойно на тій основі можна вести дальші студії в тій ділянці. Ця праця дає нам той ключ, що з ним можна і треба входити у храм музикально-ритмічної краси Шевченкової поезії, що з ним можна наблизитися до формально-естетичних скарбів Кобзаря та глибше заглянути у його зміст.

Шевченкова поезія це вияв українського національного Генія не лише своїм ідейним змістом, але також своїми формально-естетичними цінностями. Науковий дослід поетичної творчості Шевченка, як творчості мистецької, мусів відшукати і з'ясувати цей органічний зв'язок мистецьких засобів Шевченкової поезії з елементами українського народного словесного мистецтва, щоби і з цього боку дати належну оцінку нашого найбільшого поета. — Давніше у нас досить загально поширилося переконання, що форма Шевченкової поезії недосконала, недбала і бідна³⁾. Але нині треба сказати, що таке переконання було лише вислідом фальшивого підходу до поезії Шевченка, а саме підходу з міркою метротонічної системи, де основою ритмізації є правильне чергування наголосу і точно означене число складів. — Здавалось, що після фундаментальної праці С. Смаль-Стоцького вже не повинно бути таких непорозумінь і що всі

¹⁾ Ол. Потебня. Рецензія на збірник укр. нар. пісень Я. Головацького. „Отчетъ о 22. присужденіи наградъ гр. Уварова“. (37. т. Зап. Им. А. Н. 1880.) стор, 106.

²⁾ „Праці Українського Історично-Фільологічного Товариства“, том I. Прага 1926. стор. 64—108.

³⁾ Порівн. Б. Якубський: Форма поезій Шевченка. („Тарас Шевченко“ — Збірник.) Київ 1921.

пізніші дослідники використовують усі здобутки цієї праці та приймуть принцип народньої ритміки, як щось samozрозуміле і для Шевченкової музи якраз характеристичне. Тимчасом деякі наші учені не тільки Шевченка, але і українських народніх віршів не вміють чи не хочуть читати музикально-ритмічно, себто хоч приблизно так, як вони справді складалися. Все ще доводиться читати і про число складів, і про число наголосів, або таки прямо про ямби, хорей і т. п., так неначе б то в той спосіб можна було розгадати справжню ритмічну структуру чи то народніх віршів, чи віршів Шевченка.

А. Багрій („Т. Г. Шевченко в літературній обстановке“. — Баку, 1925.) іде ще старими шляхами і, як каже Ол. Дорошкевич, „намагається втиснути Шевченка в метричні контури російської поезії, мимоволі модернізуючи стару схему проф. Петрова в його „Очерках истории украинской литературы XIX. столетия“¹⁾. — Через те не диво, що він в поемах Шевченка бачить чотири-стоповий ямб як „пануючу метричну форму“ (стор. 139.).

Досить неясно висказав свою думку М. Зеров „Розмір — каже Зеров — яким Руданський перевірявав Гомерівську епопею — народній дванадцятискладовий, — той, що з нього виходив і Шевченко в таких от приміром уступах:

Давно те минуло, як мала дитина,
Сирота в ряднині, я колись блукав
Без свити, без хліба, по тій Україні,
Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв.

Тільки Шевченко — каже далі Зеров — запровадив чоловічі рими і наслідком того скоротив деякі рядки до 11 складів; Руданський же лишився в цьому розумінні на ґрунті народнього віршу“²⁾.

Можливо, що Зеров не відчуває коломийкової ритміки цих віршів і тому може не здогадується, що не число складів творить його суть. Бо про ці вірші Шевченка замало сказати, що їх розмір „народній дванадцятискладовий“. Треба ще додати, що це вірш коломийковий, т. зн. зложений із чотирьох тактів, а склади у них розміщені так, що в першій і третій такті їх по чотири, в другій два, а в кінцевій два або один. Ритмічна схема цих віршів така:

$\frac{2}{4}$

Для доброго відчитування віршів можна цю схему ще краще пристосувати, модифікуючи її при помочі павз і синкоповання, так як це робить народ зі словесним матеріалом своїх пісень, у ритмічних фразях, виголошуваних без мільодії при танцю чи при інших обрядах та у віршованих приказках. — Зберігаючи

¹⁾ Ол. Дорошкевич: Сучасний стан Шевченкознавства. — „Шевченко“ річник другий. Збірник Інституту Т. Шевченка. 1930. стор. 361.

²⁾ Гл. С. Руданський: Поезії. Київ 1927. (Книгоспілка). Додатки, стор. IV.

в основі ту саму коломийкову схему, можна модифікувати її для читання вище наведених 4 віршів Шевченка в той спосіб :

2	♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩	Давно те минуло, як мала дитина,
	♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩	Сирота в ряднині, я колись блукав
	♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩	Без свити, без хліба, по тій Україні,
	♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩	Де Залізник, Гонта з свяченим гуляв.

Ясно, що лише нотними значками можемо схопити на папір усю своєрідність ритмічної структури цих віршів. А коли деякі дослідники заперечують потребу таких значків у даній ділянці Шевченкознавства, то це хіба доказ на те, як неглибоко заглянули вони у саму суть ритмічності народньої і Шевченкової поезії.

Дуже далеко від правди відбігають деякі погляди Б. Якубського і про народні вірші і про вірші Шевченка¹⁾. По старому звичаю він знаходить у Шевченка і „чотирьохстопові ямби російського походження“, і „силябічні вірші польського походження“, і чотиристопові акаталектичні хореї, і химерні комбінації хореїчних і ямбічних рядків. Аж дивно, що все те має доказувати геніяльність і високу мистецьку вартість Шевченкової поезії. — Після появи знаменитої праці С. Смаль-Стоцького Якубський вже дуже свої погляди змінив. Він вже більше не говорить про „силябічні вірші“ у Шевченка і признає, що його „хореїчні вірші“ мають в своїй основі козацький ритм. Все ж таки він все ще дуже завзято боронить деяких своїх давніших позицій. При тім він з таким патосом і так часто вказує на цілком самозрозумілу ріжницю „умов музичного виконання та умов словесного промовляння“²⁾, що справді може видаватися, що той, з ким Б. Якубський полемізує, цього не знав і через те помилявся. Сугестивна сила таких полемічних виступів настільки велика, що й інші дослідники досить некритично погоджуються з поглядами Якубського, не звертаючи уваги на протилежні висновки одного з найкращих знавців Шевченкової поезії, С. Смаль-Стоцького. — Ол. Дорошкевич думає, що „Б. Якубський у своїй другій статті „До проблеми ритму Шевченкової поезії“ досить влучно заперечує тези Смаль-Стоцького“. Він думає також, що „стара формула Перетца: „чем старше он (т. зн. Шевченко) становился и входил в круг интересов тогдашней общерусской литературы, — тем чаще он бросал народный стих и обращался к ямбу“ — набула собі авторитетної мотивації в згаданих статтях Б. Якубського“.³⁾

¹⁾ Гл. Б. Якубський: „Форма поезій Шевченка“. („Тарас Шевченко“, збірник. Київ, 1921.). — Того ж автора „Наука віршування“, Київ, 1922. — Вкінці його ж відповідь акад. С. Смаль-Стоцькому під назвою „До проблеми ритму Шевченкової поезії“ („Шевченко та його доба“, збірник II. 1926. стор. 70—82).

²⁾ Б. Якубський: До проблеми ритму Шевченкової поезії. Оп. cit. стор. 79. і ін.

³⁾ Ол. Дорошкевич: Сучасний стан Шевченкознавства. Оп. cit. стор. 360.

сумнів, чи супроти такого розрізу може він бути віруючим, чи може посвятитися науці, чи не попаде він в затяжний душевний конфлікт через те, що може християнська релігія заборонить йому назвати правдою те, до чого дійшла наука. Чи не наразиться він на глум і компромітацію?

Та щоби зрозуміти, в чім саме згодна розбіжність, ба навіть непримиримість віри й науки, пригляньмося їм ближче та зясуємо вперід їх поняття.

2. Основні поняття про віру й науку.

Коли інтелігент чує слово християнська віра, католицька віра, здебільша думає, що йде тут про якісь релігійні тези, проголошувані папою, єпископами і священниками, які треба приймати безкритично за правду, без доказу, лише на слово, тому що так кажуть. Ані досвідною дорогою при допомозі змислів, ані розумованням не дадуться вони доказати, а рішальним є тільки авторитет духовників. Якщо би так справді було, то був би це жалюгідний стан віруючого католика і загалом християнина.

Тож зачнім від аналізу поняття. Вірити значить в загально людським розумінню прийняти за правду те, що спирається на чужім свідостві. Коли розповідає мені мій знайомий про Америку, її будівлі і т. і., то вважаю його оповідання правдивим, і то тому, що саме він мені розповідає. Впрочім і другі люди, що вертають звідтіль потверджують це. Я не бачив хмародерів — skyscrapers, але всі, що вертають з Нью-Йорку, розповідають про них і привозять їх світлини. Я знаю з досвіду, що мій знайомий заслуговує на довіря і тому говорить правду. Моє переконання спирається остаточно на знання. Я вірю йому, бо знаю з досвіду, що він є достовірним свідком. Для розуму не є наглядним, що оповідання відповідає дійсності, бо остаточно міг він з малюнків світлити і видумати оповідання, але воля спонукує розум до згоди — піддаючи питання, якжеж можна тут розумно сумніватися і не прийняти за правду. Це є людська віра і з нею стрічаємося на кожному кроці. Вона є головним джерелом людського знання, ба навіть кожна наука спирається на вірі, бо одні приймають висліди других за правдиві, не провіряючи їх. Коли я дивлюся на доокружний світ, переконуюся, що кожна річ має причину свого буття, нічого не діється в нім без достаточної рації; з того вношу, що і цілий світ мусить мати якусь причину. Я бачу, що існує рух, а матерія сама з себе змагає до безвладности, отже хтось мусів її рушити. Ця причина мусить бути розумна, бо в світі царює великий лад, краса, доцільність і гармонія. Всі люди є переконані, що існує таке надземське єство і звать його Богом. Отже існує Бог і також переконуюся з історії, що Бог об'являвся Мойсеєві й пророкам і викладав їм нові правди, щоби вони передали їх людям. А для повнішого обучення обіцяв післати Мессію — Христа, який справді народився в Вифліємі, жив, учив нарід і вмер. Свою науку засвідчив чудами і смертю та домага-

ється від кожного чоловіка, щоби він прийняв це за правду. Це все може ствердити розумовими й історичними свідцтвами.

Супроти цього не залишається мені нічого іншого, як прийняти обявлення й уважати його за правдиве. Але ж в нім говориться, що є один Бог і три особи, що Христос в одній особі має природу людську і Божу, що є сім тайн, первородний гріх і т. д., чого розумом остаточно не може ясно зрозуміти. Та тут відзивається воля: Признай це за правдиве, бо це ж говорить всемогучий і непомильний Бог. Він жеж сама правда і не схоче вводити тебе в блуд та на манівці. Отже розум приймає за правдиве ціле обявлення. Католицька віра, так каже Ватиканський Собор, спирається на приманні за певну правду того, що Бог објавив і тільки тому, що саме Він објавив, а не задля того, що я розумом цю правду поняв (Євр. 11, 7. 6—17). Отже віра не є безкритичним і бездушним припущенням, але глибоким переконанням розуму про правду того, що є предложене до вірування і то на основі непомильного свідцтва Бога. Воля спонукує розум, щоби признав це за правду.

Одначе слід же раз підкреслити, що акт віри супонує розумове пізнання Бога, його існування, обявлення і вимогу вірити в обявлення. Та проте цей розумовий акт не становить віри. Це є т. зв. в теології *praeambula fidei*, передумовини віри. В різних людей вступні переконання є різні, більше або менше дитинні, основні і наукові. І так в дитини вони спираються на авторитет батьків, бо так батько і мама кажуть. В дозрілих вони є розумовими раціями, а в освічених науковими обоснуваннями. Та сам акт віри є однаковий у всіх, в неосвічених і освічених. Його сутніми прикметами є найперше:

1) неевідентність (таємничість), бо Бог не објавив внутрішньої правди віри (чому є можливе існування трьох осіб в одній природі, присутність Христа під видами хліба і вина ітд.), але тільки сам предмет віри. Вправді можна деякі обявлені правди пізнати природним розумом (існування Бога, Боже Провидіння, заплату за добро і зло ітд.), але тоді це вже буде акт розуму, а не віри. Одначе не можна тим самим актом розуму і під тим самим оглядом і вірити і знати, нпр. і вірити і бути переконаним, що Бог існує.

2) Акт віри є свободним актом. Розум не є свободний, коли наглядно бачить правду предмету. З тією хвилиною, як пізнає, що річ мається (два рази два є чотири), конечно видає осуд і дає свою згоду на правду. В акті віри немає евідентности, тому розум не є приневолений прийняти за правду обявлений предмет, лише воля склонює добровільно розум, щоби зробив це і то тому, що це говорить непомильний Бог. Одначе воля може не хотіти спонукувати розум і відкинути предложення. І в цім саме заслуга віри: блаженні не видівші і вірувавші. Крім цього, щоб збудити акт віри, є конечно добра воля, значить, щоб вона не впливала на розум упередженнями, але склонювала до признання обявлення. Можна ще тут спитати, чи взагалі є можливе, щоби воля

впливала на видання осуду? Та це potwierджує досвід. Пристрасті, любов, ненависть можуть впливати на наше думання і то в доброму і злому напрямі. Тому воля може спонукувати до глибшої застанови або відтягати розум від праці. Це й є також причиною, чому від упередженого годі очікувати безстороннього рішення і від упередженого недовірка збудження акту віри.

3) Предметом віри є непомильна правда, ціле об'явлення, це є все, що Бог об'явив. В об'явленню не може бути і тіні неправди, бо Бог є наймудріший і всевідучий. Отже не можна приймати одної правди, нпр. що існує Бог, що Христос був Богом, але відкидати чуда, тайни й і. Хто відкидає лиш одну правду, тим самим доказує, що авторитет Божий не є непомильний.

Зі сказаного не слідує, що кожний християнин має знати всі об'явлені правди віри, щоби був спасеним. Конечним є вірити, що Бог є і нагороджує за добре, а карає за зле. В інших правди віри треба вірити включно (*implicite*). Більше освічений в справах віри знає більше правд. Також умовини часу вимагають глибшого знання деяких правд віри. Хто більше читає противних вірі книжок, мусить теж основніше пізнати правди віри, бо інакше не вдержить рівноваги духа і попаде в невірство.

4) Дальшою прикметою акту віри є певність (Гал. 1, 8. Лук. 21, 33). Коли я приймаю за певне це, що довідався від правдомовного свідка, то без порівняння більшою є певність, коли за правду ручить Божий авторитет. Та одначе і цю певність можна стратити, якщо воля відвернеться.

5) Врешті віра є актом розуму і волі, довершеним при помочі Божої благодати. Актом віри ми звертаємося до Бога, як до вічної нагороди, а до цього є потрібна надприродна поміч.

Тому що об'явлення є дане Богом для всіх народів і поколінь і вони мають одержувати об'явлення ненарушене і несхиблене своєсвідними поясненнями, установив Христос Церкву, що при помочі Св. Духа має берегти ціле *depositum fidei*. Та Церква не береже віри як мертвого скарбу, але як життєвий принцип вищого світа правд і моральних законів. Як учителька народів має Вона бачне око на їх потреби, на поступ науки, культури і надприродними засадами віри кермує їх життям і поступом.

Нових правд віри не може Церква видумувати або проголошувати нині таку правду, а завтра протилежну, бо за нею стоїть Божий непомильний авторитет, який не може подавати неправди за правду.

Інша річ, коли йде про пізнавання даного вже Богом об'явлення. В тім Церква може і *de facto* робить поступ. Не всі правди є однаково ясно об'явлені. І тому до пізнання деяких правд віри, що містяться вже в об'явленню, доходить Церква з часом і то по довгих теологічних дослідях, як напр. непомильність папи, непорочне Зачаття ітд.

Компетенція Церкви розтягається виключно на об'явлення. Тому Церква має право заборонити книжки, що перечать віру і порушують мораль, осудити блуди, єреси і т. п. На полі при-

родних правд, які не торкають віри, Церква не може рішати і тому смішним було б побоюватись, щоб Церква колись проголосила, що геометричне твердження Пітагора є неправдиве, що $2 + 2 \neq 5$, що сума кутів в трикутнику не виносить 180° або що нові фізичні досліди фізики не відповідають дійсності. Це вже належить до компетенції науки, про яку саме хочемо говорити.

Наше пізнання починається від вражінь. Я приймаю їх при помочі змислів, але й перевірю їх особною снагою — розумом. Коли гляджу на прут, що вистає з води, то бачу, що він в воді заломлюється. Витягаю його і переконуюсь, що це була злуда. Пізнання не є нічого іншого як відтворення дійсності, яка є поза чоловіком. Наука йде далше, вона доходить до певного, вільного від сумнівів знання, себто до осуду про предмет і явища з пізнанням їх причин. Притім сума знання мусить бути упорядкована. Щойно систематично уложені, певні, однородні відомості про якусь річ з пізнанням причин звемо наукою. І так сума пізнань і дослідів з обсягу природи з углядненням причин, звемо природничими науками. Збір відомостей і дослідів з громадського життя людини на основі джерел і прагматично, генетично і хронологічно схоплений становить науку історії ітд. Саме ствердження й описання факту не є ще науковим знанням. Щойно прослідження звязків, причин і наслідків діяння є науковим пізнанням. Щоби був хліб, треба до муки додати дріжджя — це знає кожна селянка. Відповідь, чому і як перетворює грибок скріб — є щойно науковим пізнанням. Що трутина вбиває чоловіка, це відомий факт, але чому, дає відповідь наука ітд.

Пізнані наукові правди мусять мати, і то конечно, загальне значіння, а не справджуватися тільки в одному випадкові. Кути в трикутнику мусять завжди і всюди виносити 180° і все $2+2=4$. І тому наука, хоч виходить від досвіду й одиничного, конкретного випадку, творить загальні поняття і ними орудує. Та в який спосіб розум творить загальні поняття, нема ще ясної відповіді. Сутньою природною властивістю розуму є здібність абстрагувати прикмети і лучити їх та доходити до поняття. Аналогічно можна спитати, чому маленьке курятко берегється само до дзюбання круп. Це є гін в його природі.

Впрочім квестія творення понять є звязана з другим питанням, на яке також нема вдоволяючої відповіді, а саме, в який спосіб розум переймає вражіння змислів, слуху, зору, смаку, нюху ітд. Християнська філософія каже, що як всі річі є відбиткою Божих ідей, так і розум є відблиском Божого ума. Тому всі люди мають такі самі способності, творять собі менше більше такі самі поняття і засади, які стають спільним добром цілого людства. На основі того можуть між собою порозуміватися і найстарші генерації з наймолодшими.

Дальше наукове знання мусить бути також правдиве, зн. відповідати дійсності. Згідність між предметом і пізнанням називаємо правдою: Напр. Св. Володимир охрестив Русь. Вчений не створює собі предмету, астроном звід, геолог землі, фізик

матерії ітд., але має його перед собою. Одна наука різниться від другої іншим предметом (історія, фізика) і оглядом, під яким розслідує предмет (історія, антропология і психология). Наука обнімає всі ділянки досвіду (обсервації, експерименту), історії і філософії, все, що розум може пізнати.

Крім певного і правдивого знання наука обнімає також гіпотези, правдоподібні припущення і помічні засоби, якими доходять до певного пізнання і до правди. Наука не є тотожна з правдою, але правда є її ціллю. Вона не є чимсь самостійним для себе, надлюдським генієм, що отворив книгу правди — як її персоніфікують, але діянням обмеженого і залежного від умовин, пристрастей і способностей людського розуму і разом з ним підлягає хибам і незвершенностям. Саме найбільші генії відчували це найкраще. Аристотель казав, що наш розум мається так до Божого пізнання, як око сови до сонішного світла. Ньютон на склоні свого життя порівнював свої наукові здобутки з хлопчиною, що над берегом моря знайшов кращу черепашку від других, але цілий безмежний океан моря лишився йому невідомий. Коли з таким трудом поступає наука на досвідних ділянках, то ще тяжче йде на позамислових.

Накінєць треба додати, що як підлягає наука правді, так підлягає вона і Богові, своєму творцеві. І як залежить цілий чоловік від Бога, так підлягає Йому в усім своїм діянню, в науковім і культурнім життю. Тому чоловік не може ігнорувати Бога і в наукових дослідах і якщо існує Бог і якщо Він дав обявлення, то і муж науки мусить Його признати. Цим останнім висновком ми вдираємося в саме ядро питання, про яке ми натякнули на вступі та стаємо перед труднощами, а саме, чи таке становище дається погодити зі серйозним науковим дослідом. Іншими словами, чи можна бути і глибоко віруючим християнином-католиком і поважним вченим. Чи може заходить таки між наукою і вірою суперечність, якої навіть за поміччю найліпшої волі не дається усунути?

3. Чи може бути суперечність між вірою і наукою?

Цих, що спішать з відповіддю, можна поділити на три групи. Представники першої групи відповідають потверджуючо, другі дають виминаючу відповідь, а треті накінєць рішуче заперечують можливість справжнього конфлікту.

Атеїсти і матеріялісти, які перечать існування Бога і поза матерією, чи енергією не хочуть нічого бачити, консеквентно не признають ніякої релігії або дивляться на неї як на перестарілий забобон. На їх думку віра, як здогадно виказує історія, була все противником досліду, свободи науки й її поступу. Навпаки наука має обовязок розглядати всі питання, отже доторкувати також справи віри і не може глядіти поблажливо оком на її догми й подавані факти, які очевидячки противляться науці. Коли взяти під увагу ще й це, що віра перечила наукові висліди і вязала свободу науки, то про якусь гармонію, не кажучи вже про спів-

працю, не може бути й мови: „Віра є по своїй внутрішній суті незмінною і непорушною, а наука є знова по своїй суті поступовою; отже мусіли остаточно задля того, що не можна було цього укрити, розійтись. Боже обявлення не може знести жадного спротиву, воно мусить відкинути принципіально всякий поступ“.¹⁾

Отже і віруючого і мужа науки годі погодити в одній особі.

Інакше вивязуються з цього положення Кант і численні протестанти разом з модерністами, яких попереджали в середніх віках авероїсти. Вони твердять, що віра й наука, це дві різні речі. Їх обсяг діяння інший і тому не може бути між ними ніякої суперечности. До віри належить почування, внутрішні вимоги і побажання серця, туга за чимсь невлотвимим і це, чого розум не може обняти, зн. ірраціональна ділянка. Чоловік відчуває свої слабощі і залежність. Це почування родить в нім бажання звернутися до якогось всемогучого єства і така думка його скріпляє. Отже існування Бога є конечним. Наука знова обнимає поле діяння розуму²⁾. Віра й наука йдуть у зовсім протилежних напрямках і тому собі не перечать. Це два зовсім осібні, як каже Павльзен, газдівства: *Scheidung in zwei verschiedene Haushaltungen*. А якщо входить та сама річ в обсяг одної і другої ділянки, тоді ніщо не стоїть на перешкоді, щоби наука по своїм вимогам її заперечила, а віра знова по своїм її прийняла: Існує Бог, нема Бога, матерія сотворена і матерія вічна.

Та один і другий погляд не може нас вдоволити, перший своєю поверховністю, а другий прямо своїм цинізмом. Існування Бога не є науково відкинене, отже не можна й відкидати віри або уважати її пережитим забобоном. Навпаки, на наших очах вона росте і до неї горнуться і найбільше освічені уми. А далше, коли хтось признає, що та сама річ може бути і правдива і ложна, то що тоді діється зі засадою противорічності. Як може здорово думаючий припускати, що та сама річ і під тим самим оглядом одночасно і є, і її нема. Віра не є лише почуванням, але розумовим переконанням.

Третю розвязку дає католицька наука. Вона твердить, що між вірою і наукою не може бути противорічності. Наука і віра — це в дійсності два роди пізнання. В науці є чинний розум, в вірі діє також розум, але просвічений надприродним обявленням. В науці доходить розум до посередньої або безпосередньої наглядности — евіденції, в вірі знова до тої точки, де розум переконується, що Бог це обявив, зн. до авторітету Бога. Предметом науки є природні правди, а віри — обявлені тайни. Супроти того не має між вірою й наукою ані тотожности, ані змішання одної з другою. Противорічність могла би повстати, якщо би

¹⁾ J. W. Draper — *Geschichte der Konflikte zwischen Religion u. Wissenschaft*, deutsch von Rosenthal 1875, VII sq. (Існує український переклад М. Павлика).

²⁾ „Religion ist keine Wissenschaft, man kann sie daher niemand andemonstrieren; aber eben darum ist Religion auch kein Irrtum, man kann sie niemand weg-demonstrieren“. Paulsen — Immanuel Kant (1898) 384.

віра заперечувала розумові права дошукання правди, відкинення блуду, справлення похибки, припиняти принцип достаточної рації ітп. Але віра стоїть саме на тій становищі, послуговується розумом і береже цих засад.

Противорічність могла би ще заходити зі сторони розуму, якщо би він силою своєї природи мусів заперечити віру. Та такої конечности нема. Віра домагається, щоби розум підчинився Богові, і це зовсім зрозуміле, як навпаки, гордість і зарозумілість є недорічні. Як не є понижуючим вірити чоловікові, так хіба не порушує людської гідности вірити Богові, коли є докази Його існування.

Пригляньмося поодиноким точкам повищої аргументації дещо ближче й основніше.

а) Найперше, чи можливе є противенство між вірою і розумом з огляду на Бога, як їх спільного джерела. Бог дав чоловікові розум, щоби доходив до пізнання правди. Та з огляду на обмежені сили розуму, той самий Бог об'явив ще надприродні правди, до яких пізнання чоловік залишений своїм власним силам, не міг би ніколи дійти. Оба об'явлення, природне пізнання розумом і надприродне доповнення природних правд, які приймає чоловік вірою, походять від Бога. Він не може собі противорічити ані себе заперечувати. Якщо би Він даючи змогу пізнати якусь правду розумом, одночасно в об'явленню її заперечував, то очевидно було би між вірою й наукою противенство, але дивний і зловбий був би такий бог.

Дальше Бог є наймудріше єство і для Нього нема різниці між природним і надприродним. Двородість правд є лише в розумінні чоловіка і то тільки з огляду на його скінчену обмежену природу й умову спроможність. Об'єктивно беручи, в розумінні Божім нема природних і надприродних правд, а за цим ні природного ні надприродного пізнання, лише одна правда й один акт знання. Справу пояснить дещо приклад.

З підвищеного місця на землі може людина бачити якусь частину земської площини. З літака він побачить куди більшу. Обі частини об'єктивно беручи творять одну цілість. Різниця заходить тільки з огляду на підвищення. Консеквентно і в їх пізнанню не може бути суперечности. Подібно мається справа, коли дивлюся на небозвід вночі. Голим оком бачу мільйони зізд. Та коли візьму сильний далековид, то побачу, що їх є куди більше. Друге пізнання не заперечує першого. Дивлячись зі становища Бога, то Він однаково пізнає і бачить всі правди і тому, ще раз кажу, не може бути в Його акті пізнання суперечности, а також не може бути противенства, коли Він відкриває цю правду чоловікові. Аналогічно і двоєке пізнання не може викликати противенства, бо з віри пізнає розум більше і ліпше, а не противне, як доходить розумованням і тому не може мати причини твердити, що те, що певно пізнає розумом, заперечує тим самим Об'явлення.

б) Переходимо вже до предмету пізнання і метафізич-

ного доказу. Щоби пізнати правду, можна послуговуватися різними засобами і доходити до неї різними шляхами. Правда є злучена з буттям і є його невідлучною прикметою. Все, що існує, є правдивим і як під тим самим оглядом щось не може одночасно і бути і не бути, так водночас не може воно бути під тим самим оглядом і правдивим і ложним. Напр. цей чоловік жиє. Одночасно не може це бути і правдивим і неправдивим, як водночас не може він бути і живим і мертвим. Тому що онтологічна правда є одна, також і логічна правда, зн. згідність між нашим пізнанням і предметом, може бути тільки одна. Бо або відповідає наше пізнання дійсності або ні і тим самим наш осуд буде тільки правдивий, а противорічний ложний¹⁾.

в) Що справді такі висновки є правдиві, свідчить і життєвий досвід. Скільки то було і є віруючих учених і то між найвизначнішими й основниками нових наук. В попередніх століттях майже всі були віруючі, приймали існування Бога і безсмертність душі. Пригадаймо тільки найвизначніші прізвиська старших учених, як Коперник, Кеплер, Нютон, Галілей, Ляйбніц, Лінне, Гальвані й ін., щоби переконатися про правду твердження. З математики загально відомі є Гавс, Ойлер, Коші, Герміт, Бонкомпані, Людовізі (Gauss, Euler, Cauchy, Hermite, Boncompagni, Ludovisi) й ін. В астрономії вславилися Leverrier, Herchell, Schiaparelli, А. Secchi й ін., в фізиці Volta, Ampère, Faraday, Maxwell, Foucault, Kelvin, в хемії Dalton, Dumas, Chevreul, в геології Cuvier, в біології Пастер і ін. З еволюціоністів Лямарк приймав існування Бога, а Дарвін сам признавався, що ніколи цього не перечив.

Релігійністю природників займався Деннерт (E. Dennert) і написав твір: *Die Religion der Naturforscher* (1901). В нім виказав, що на 283 вчених природників в XIX ст. було 220 віруючих. Інші були або індиферентні (8), або не признавали релігії (48), або виразні атеїсти (7). До подібних висновків дійшов К. А. Кнеллер в творі: *„Das Christentum und die Vertreter der neuen Naturwissenschaft. Freiburg 1904*. Третім, що займався цим питанням, є Єзуїт А. Еумієу, що написав двотомову працю; *„La part des croyants dans les progrès de la science au XIX siècle. 2 Vol. Paris* і зібрав в нім життєписи 432 вчених з XIX ст., яке загально уважають за атеїстичне в науці. Та одначе його статистика показала, що на 432 вчених, 34 не признавалося до релігії, 15 було індиферентних, 16 крайних атеїстів, як Tyndall, Häckel, Büchner, Moleschott, Vogt, Charcot, Huxley й ін., а 367 віруючих християн, католиків і не католиків. Цікаве також його дальше зіставлення. Між 150 найвизначнішими вченими було 9 індиферентних, 13 неясних під релігійним оглядом, а 128 віруючих.

Це ж хіба наглядний доказ, що наука не була і не є атеїстичною і що віра й наука дадуться погодити. Коли один грецький софіст доказував, що нема руху, його противник зачав йти. Так

¹⁾ Поп. Cathrein — Glauben und Wissen, 181.

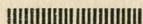
і тут *contra factum non datur argumentum*, коли стільки вчених заявляється за релігією. Притім неможна думати, що вчені практикували релігію от так з при звичаєння. Згаданий математик Коші писав: „Я є християнином, це значить вірю в божество Ісуса Христа враз із Тихоном Браге, Коперником, Декартом, Ньютоном, Ферматом, Ляйбніцом, Паскалем, Грімальдім, Ойлером, з усіма великими астрономами, зі всіма великими фізиками, зі всіма великими математиками минулих століть. Я є також католиком з більшістю з-поміж них, а коли би хто запитав, на яких підставах, дуже радо я висказав би їх. Тоді виявилось б, що мої переконання не є вислідом одідичених пересудів, але глибоко сягаючих дослідів“¹⁾.

Таксамо писав фізик Лорд Келвін в 1903 р.: „Наука твердить позитивно, що є творча сила — сила, яка всім проводить, особний вплив від фізичних динамічних і хемічних сил. Ви не боїтеся бути вільнодумцями. Коли пригадуєтеся глибше, то наука змусить вас вірити в Бога, який є основою всякої релігії. Ви зобачите, що наука не є противником, але помічником релігії“²⁾.

Зворот до віри дається завважити в нинішніх часах ще більше, як в минулих. Французький хемік André каже: „Ми відчуваємо, що вища воля приказує нашій волі“. А геолог Lacroix твердиль: „Геологія не осягнула нині нічого, хіба модернізувала класичні докази на існування Бога“. Августинець O. Bagreio, зоолог і ботанік на Філіпінах став членом еспанської Академії наук, а французький професор медицини Арлазан, якого іменем назвали соціалісти вулицю в Бордо, отворив лікарське бюро в Люрд для розсліду чуд, які по його переконанню не противляться науці³⁾.

г) Накінець, неможливість суперечности між наукою і вірою слідує зі схожости між науковим пізнанням і актом віри. Це є також рацією, що вченим не справляло труднощів вірити. Віра супонує пізнання Бога і факт обявлення. Отже і до акту віри належить акт філософічно-історичного пізнання. Дальше сам акт віри має аналогію в науці, яка приймає правду на основі чужого свідоцтва. Скільки то в науці береться за правду, що оповідають другі, ба навіть спеціалісти спирають на вірі більшу частину свого знання, приймають чужі спостереження, висліди й висновки. Крім того, як віра має містерії і таємниці, так і наука не вільна від численних загадок, перед якими стоїть безрадна. Так отже між процесом акту віри і наукового пізнання є велика подібність.

(Докінчення буде).

¹⁾ Правда I серія ч. 1. Математика і релігія. Львів 1924, 22/3. (з Valson — *La vie et les travaux du Baron Cauchy*). I. Paris 1868. 175.

²⁾ Vide P. A. Garagnani S. J., *Quaderni di cultura religiosa*. Anno 1933—34 quaderno IV. Febbraio 1934, 60.

³⁾ Поп. „*Schönere Zukunft*“ № 2 (1928) 7. Oktober.

о. Др. Г. Костельник.

Спражнє джерело атеїзму.

(Продовження)

4. Атеїсти не дуже скрупулятні в доказуванні своєї віри. Кажемо виразно „віри“, бо атеїзм також є тільки вірою. Чи хтось твердить, що Бог є, чи що Бога нема, то це і одно і друге є вірою.

Атеїзм не є релігією, бо релігія (від латин. religare, зн. зв'язати) це віра, з котрої випливають обов'язки для людини, а атеїзм не накладає на людину ніяких обов'язків. Однак він є вірою у повноту й точному значінні слова. Про це легко переконатися, коли порівняємо атеїзм до дефініції віри. В моїй розвідці „Психологія віри“ (в „Ниві“ з 1926 і 1927 рр.) я критично устійнив, що найкраща є ось така дефініція віри: Вірити значить: признавати щось за правду в матерії, в якій повна наглядність для нас недоступна, антиципуючи наглядність на підставі рішального аргументу, що в'яже не тільки наш розум, але й совість та чуття.

Атеїзм є ще в більшому ступні вірою, ніж релігія. Віра там більша, де слабші аргументи, а противенства більші. Це власне здійснюється на атеїзмі.

Є повно книжок, у котрих віруючі автори всесторонньо й скрупулятно доказують правдивість релігії. Не тільки позитивно доказують, а й опрокидують атеїстичні концепції та закиди.

Та нема ні одної аналогічної атеїстичної книжки, де атеїзм був би доказаний всесторонньо й скрупулятно, посередньо й безпосередньо, словом: вичерпуючо. Атеїсти вдоволяються гльобальними й дуже марними доказами.

Атеїзм найлекше тріюмфує на півінтелігентному ступні (от як у більшовиків). Це „гура-атеїзм“. Замість розуму тут властиво говорить чуття. Також з того видно, що атеїзм є вірою, бо кожний тип віри так само найлекше тріюмфує на півінтелігентному ступні, де замість розуму властиво говорить чуття.

Людська психіка дуже скомплікована, тому мусимо докладніше означити, що треба розуміти під „півінтелігентним ступнем“. Очевидно в першому значінні ці слова означають людину, що не має вищої освіти. Однак може бути й дуже освічена людина, але з такою релігійною вразливістю, що вона ніколи не є всилі дійсно критично поглянути на святощі своєї віри. Значить, що така людина в справах своєї віри буде засліплена своїм святим чуттям, отже й вона в тій сфері повинна бути зачислена до „півінтелігентного ступня“. Власне цей тип між людьми найчастіший. Інші типи бувають демагогічно чавлені, й це почуття (почуття, в якому переплітаються: надто велика самопевність, зарозумілість, охота панування і т. ін.) відбирає їм критич-

ність. Так нпр. соціаліст Kautsky пише: „Другу протилежність між буржуазною й пролетарською, або коли хочете, між консервативною й революційною наукою, находимо в критиці пізнання. Революційна кляса, що почуває в собі силу опанувати суспільство, охоче відкидає й усякі межі своїх наукових здобутків, почувавши себе всилі розв'язати всі сучасні проблеми (!). Навпаки, консервативна кляса інстинктивно побоюється кроку наперед ступити, і не тільки в політичній та соціальній, а й науковій царині, прочуваючи, що глибше пізнання вже не дасть їй користи, а пошкодити може безмежно. Через те вона зневірюється в силі науки“.

„Правда, найзавзятіший революціонер не може вже поділяти тої наївної самопевности, що давала надхнення революційним мислителям XVIII віку, ніби то вони вже мали в кишені розв'язку всіх світових загадок, і говорили в імени абсолютного розуму“.¹⁾

Чого ж варті твердження таких демагогів „мислителів“ про релігію й атеїзм, коли вже те, що вони говорять про науку взагалі, є тільки трубленням на партійній трубі?

Вкінці є й такі некомпетентні людські типи в справах релігії та атеїзму, котрі, хоч на інших полях є визначними геніями, то у сфері теології, психології, метафізики є недостатньо обучені. Свого часу донесли були часописи про славного Edison-a, що йому поставили квестію: чи він вірить у друге життя, а він мав відповісти, що не може дати на це відповіді, бо ще не мав часу займатися тою квестією.

Але ж дуже рідкі є такі одиниці, котрі в релігійних проблемах признали би себе за некомпетентних. Звичайно всі люди вважають себе за компетентних у найвищих релігійних проблемах. Виглядає це на іронію, а все таки не є воно іронією, бо сама природа кожду людину силує, щоб у релігійних проблемах рішилася або сюди, або туди: або Бог є, або Бога нема; або є друге життя, або його нема; і т. ін.

Хто будує хату, той шокоріше поспішається накрити її, щоб її охоронити перед дощем та снігом. Подібно й душа поспішається, щоб звести своє пізнання в найвищу синтезу, а її творить релігійна, або атеїстична віра. Тому й не диво, що фізики, хеміки, техніки, хоч вони може й ніколи не займалися теологією, психологією та метафізикою, все таки почувуються компетентними в релігійних квестіях і висказують свої, навіть дуже рішучі, осуди. Але чим більше всесторонно освічений якийсь фізик-атеїст і чим глибший його ум, а темперамент спокійніший, тим смирніший буде його атеїзм. Так нпр. славний у наших часах фізик Einstein пише: „Хто перенятий причиновою закономірністю всього, що діється, для цього ідея якогось єства, що вдирається в хід світових явищ, цілком неможлива, особливо тоді, коли

¹⁾ Цит. Проф. Семковський: Марксистська Хрестоматія. Держ. вид. України 1929. Т. I, стор. 21.

гіпотезу причиновості дійсно трактується поважно. Релігія страху в такої людини неможлива, як і релігія соціальна чи моральна. Бога, що нагороджує й карає, така особа вже тому не всилі собі уявити, що людина поступає згідно з внутрішньою й зовнішньою закономірною конечністю, і не могла би зі становища Бога бути відповідальною за свої виконані рухи, як і неживий предмет¹⁾.

Ці слова так висказані, що вони можуть бути в цілості правдиві і в цілості неправдиві, та вони мають тенденцію, щоб читачі зрозуміли їх саме в неправдивому їхньому значінні, але, очевидно, щоб це значіння взяли за правдиве. Формально ці свої слова Einstein висказав гіпотетично й тільки з психологічного становища. „Хто перенятий причиновою закономірністю всього, що діється“ — це рівноважиться з виразним гіпотетичним висказом: „Якщо хтось перенятий.“ Саме в цьому гіпотетичному значінні слова Einstein-а вповні правдиві, бо далші тези є тільки розвиненням гіпотези: хто перенятий переконанням про причинову (механічну) закономірність усього, що діється, той уже цєю своєю гіпотезою виключає Бога, різницю між живим і неживим, свободу волі і т. д.

Але-ж слова Einstein-а мають також категоричне значіння — і власне в цій цілі вони висказані. Einstein недвозначно каже нам догадуватися, що не тільки він сам належить до числа тих людей, котрих психіку перед нами розкриває, але що також усі тямущі фізики є такими, або бодай повинні би бути такими. А тим значіння його слів перекидується з психологічного становища на метафізичне, і виходить, що ніби фізика має якість докази на заперечення Бога, свободи волі, різниці між живим і мертвим і т. д. Та в дійсності це вексель, виставлений Einstein-ом на conto фізики, якого фізика ніяк не всилі сплатити.

Це тільки штучне перекинення гіпотези в тезу.

Чому саме такою гіпотезою перенята душа Einstein-а й інших фізиків, що „не всилі собі уявити Бога“, ми власне за тим (себто за справжнім джерелом атеїзму) шукаємо.

Але вже тут бачимо, що атеїзм виступає наче самозрозуміла гіпотеза, котра ніби враз є тезою, як самозрозуміле переконання, котре ніби впливає з нинішньої фізики, як безпосередня річ, що ніби не потребує ніяких доказів. Тому атеїсти й не відчують потреби систематичного обоснування свого атеїзму (своєї віри).

Ми вже тут зрадімо читачеві, що атеїзм у дійсності ґрунтується на своєрідному почутті; це воно атеїстам заступає докази й дає їм ту самопевність, з якою нераз виступають.

5. Наскрізь марні є докази атеїстів, котрими вони ніби „повалили“ релігію. Півінтелігент атеїст відважно скаже (очевидно на conto тої науки, котрої не знає), що ніби „наука повалила

¹⁾ А. Einstein: Релігія і наука, в „Ділі“ (Львів) з 17 XII 1930.

релігію". Але філософ чи професор, що знає науку, не пустить цих слів у світ так просто. Ми не надармо висказали признання словам Séailles-a, що ми їх цитували. Тут кожний вираз і кожне речення продумані. „Догм не повалила негативна критика“ (каже Séailles).

Дійсно так є, бо нема таких атеїстичних творів, котрі своєю критикою знищили би релігію. Та і якжеж опрокинути основну релігійну думку, що перша причина доцільності в природі мусить бути розумна, бо завдяки припадку ця доцільність ніяк не могла би повстати?! Як опрокинути те, що людський розум (як дар природи), процес людської свідомости могла створити тільки така перша причина, котра й сама має розум та свідомість?!

„Догми зникли перед позитивними правдами“ (каже Séailles) — ніби самі „зникли“, одначе не в кожної освіченої людини, тільки в той, котра ніби глибше зрозуміла позитивні правди через те, що „усунула догми зі своєї душі“... Ось і тут виходить атеїзм як гіпотеза, котра ніби враз є тезою. І коли така операція в душі вже dokonана, коли душа „перенята причиновою закономірністю всього, що діється“ (Einstein), тоді „догми вже не погоджуються з поняттями, що їх маємо про всесвіт та його закони“ (Séailles). А тоді вже атеїсти осягнули таку диспозицію душі, що „не заперечують догм, але їх ігнорують“ (Séailles).

Заперечувати, критично поборювати релігійні догми — це тяжка, довга й безнадійна справа. Найлекше: ігнорувати догми. Та на якій основі це можна робити, коли догми не є критично поборені? На основі чуття, ворожого релігії.

Підемо далі за тим атеїстом професором, що визначається метким умом, але чуття в нього розвинене односторонньо. Він каже: „Ум відкидає старі догми, виключає їх уже тим самим, що не може їх засимілювати. Є ідеї протиположені до себе, як є ідеї, що взаємно викликають себе. Колись пристрасно займалися теологічними проблемами, тепер ми смертельно байдужі, і не без причини, в kwestії Трійці, транссубстанціяції; давно все було з тим звязане, тепер про це взагалі не думається. Не обжаловуймо в тому ані злоби ума, ані зісущтя серця; нові думки витворюють нового духа; невірство тільки сповидно є запереченням, адже воно заперечує тільки те, чого не може погодити з правдами, котрі сама Церква, по даремному упорі, була змушена признати. Коротко кажучи, догми були в звязку з наукою й філософією, котрі мусіли уступити місце новій науці і новій філософії“¹⁾.

Як то? Невже атеїсти знають якісь такі позитивні правди науки, котрих ми не знаємо? Ні, справа не так стоїть. Щодо позитивних правд науки, то нема ніякої різниці між теїстами і атеїстами. Обидві сторони однаково їх приймають. Різниця виступає щойно в перспективі на позитивні правди і в дальшій їх інтерпретації.

(Продовження буде).

¹⁾ Тамже, стор. 7.

Рецензії.

Евген Маланюк: *Земна мадонна*¹ IV. кн. лірики. МСМXXXIV. В-во „Київ“. Стор. 104. мал. 8^о.

Офіційна вивіска цієї збірки:

Ще сяє день. Ще високо блакить,
Далеко ще до вечера, єдина.
Мої обійми сильні і палкі,
І прийде час — ти подаруєш сина.
Я знаю — гуркотить лиха година,
Грядуть заліза й пурпуру роки.
Він буде воїн. Ждуть його — полки,
Ночами — чвал, а в спеці — трудна днина.
Та памятай, що ще ударить грім,
Що з тишею душа не помирилась,
І руки ці зламають марний стилос,
Щоб знов творити розпочатий Рим.
Тоді очима, сповненими жаху,
Не повтори немудру Андромаху. (стр. 5).

Сплетені два мотиви: особистий і громадський, інтимний і публічний, — любовний і патріотичний. Одя сполука згаданих протилежних мотивів — це хіба одинока характеристична риса нової книжки Маланюка як одної цілості. Бо зрештою остання його збірка дивно неоднорідна, розгублена. Тому приходить зрезигнувати з розгляду цієї книжки як суцільної системи думок і почувань.

Збір 52 поезій, генетично дуже далеких від себе (1925—1933), змістово мало скоординованих. Після прочитання книжки залишається враження якоїсь розпливчатої сірої мряковини, в котрій мерехтять сталеві відблиски патосу та пролітають хоробливо-фосфоризуючі комашки, що вигодувалися на трясині пристрастей. Серед цього невеселого краєвиду — лише декілька виразних, чітких поетичних образів, які роблять справжнє враження. Решта — здебільша поезія слів і понять, яка все і всюди залишиться напів-поезією.

До таких віршів, що дають високо-талановиті образи та через те роблять незабутнє враження, належать у першу чергу циклі „Моравська весна“, „Квітень“, „Кармен і Беатриче“. Особливо ж у циклю „Моравська весна“ є зразки глибоко відчуті та по мистецьки збудованої, дійсно новочасної поезії, такої напр. як ось цей вірш:

Ми летіли до тебе, Мораво,
П'ять годин аж до сизого Брна.
Наш літак плинув прудко і жваво,
А мотор наш брєнів, як зурна.
І, здавалось, дитинство приснилось,
І не був це літак, а килим.
Тільки серце прискорено билось,
Тільки серце шаліло: летим.
І тому, що замість мінаретів
Знизу коміни фабрик росли, —
Розум кпив собі з казки поетів,
З їх пророчо-ритмованих слів,
І нагадував літери формул,
І казав про пілота й мотор — — —
Як не вірить в закони і норму,
І в той Вищий, в той Перший Мотор!
Пропливали фреґатами хмари
І стелилась їх тінь по землі...
Ні, не казка, не мрії, не чари
В цім манометрі, шрубі, крилі, —
Все створив Ти — і світле, і чорне,
Чи билину, чи птах, чи літак...

І машина свій лет рукотворний
По землі стеле тінню хреста. (стр. 69).

Але поруч отаких настроїв, наближених до того, що німці називають „das Erhabene“, — є у Маланюка також багато високо-талановитих віршів, у яких панує тьма земної пристрасти; найсильніше це виявляється у, так сказати б, відомському комплексі, який вже дехто починає наслідувати. Своїми естетичними засобами й силою тим небезпечніші ці нездорові вірші для непідготованого читача. Земна пристрасть виявляється нераз у хворобливо-привабливих, а іншим разом знова аж у гротескових формах, що входять в конфлікт з мистецьким смаком, як напр. 3-тій вірш на 29. стр. від слів: „І все згадуеш...“

Але при всіх вище наведених недостахах і промахах — у віршах цієї книжки відчувається львиний пакур дійсного поета, — відчувається глибоко-мистецька душа, а ще більше реміснична рутинна старого бувальця на Парнасі. Вірші ці, при всіх своїх хобах, — залишаються все таки віршами Маланюка — а це вже само собою має свою вартість. Розуміється, поетичність Маланюка не кожному до вподоби. Згадана вгорі вербальність і поняттєвість його поезії стає нераз осоружна для аматора барвистої поезії образів. Ця вербальність і поняттєвість окутує часом поезію Маланюка холодною, наче бездушною атмосферою, яка не кожному до вподоби. Але, все таки — є люди, яким більше промовляє до серця холодна мармурова різба, ніж повна теплих красок картина; є люди, яких більше зворушує рев життя, ніж Моцартова симфонія. І для таких людей пише Маланюк.

Цей неоформлений крик життя починає, здається, перемагати класичність різьбарської лінії в творчості Маланюка. На це вказує формально-стилістична невикінченість, а то й недбальство в деяких останніх його віршах. А це дуже небезпечно для поетів того типу, що Маланюк. Бо коли душевне тепло остигає, а крицева кованість слова теж пропадає, — то що залишиться? Сам лише стихійний заклик, зазив, крик — це вже прояв життя, який з поезією не має нічого спільного.

На прикінці ще кілька слів про патріотизм останньої збірки — про нотку, таку характеристичну для цілої творчості Маланюка. Багато нового тут не знайдемо. Ідеологія, спосіб вислову, стиль, поетичні образи — все це вже знає з попередніх збірок поета. У всьому цьому багато дійсної сили, імпульсивності, навіть брутальної життєвості — але мало жару, мало тепла, мало вогню. І щонайменше дивне, а то й нездорове у цього „барда національного патосу“ замилювання до опльовання свого божища. Включно до названня України розпустницею, повією, яка „неплодну плоть давала кожному сама“; ба що гірше, включно до таких дешевих і образливих тривіалізмів, як заставлювання України „стрибати в гречку“. Читаючи те, питаємо: що це? патологія?, недостаха почуття міри й смаку?, поза на „оригінальність“? чи все разом? Приходять на думку слова І. Франка: „Яж не люблю її з надмірної любови“. Але все має свої межі. І ті межі мусять респектувати навіть загально признані поети, — якщо хочуть затримати й далі розвинути свою добру славу.

М. 2.

Улас Самчук. **Марія** (хроніка одного життя, „Українська Бібліотека“ ч. 24. Львів 1934. Стор. 144, 160).

Перш за все насувається цікавість: порівняти „Марію“ з „Волинню“. Розглядаємо й бачимо, що в „Марії“ автор наслідує — а радше „обкрадає“ дещо — „Волинь“. Ось і постаті-типи подібні, ба навіть ідентичні герої з „Волині“ (тітка Катерина, ст. 13 „Марії“). Дальше те саме замилювання до опису диточої душі, подекуди ті самі навіть вислови („ліси горіли незгораємо“) чи думки („Марія горда таким татом, другого такого немає на цілому світі“, ст. 10, 11) — зовсім як у „Волині“. Та всіх тих повторень так не багато, що вони зовсім не разять; навпаки розвинення дальшого життя знаних нам героїв з „Волині“ вражає нас якось приємно: маємо наче до діла зі старими знайомими.

Вище від „Волині“ стоїть „Марія“ своєю мовною сторінкою: немає вже тут деяких провінціалізмів та газетних висловів, що місцями в „Волині“, а по-

рівняння — хоч і не такі свіжі й часті — дібрані більш ощадно — а це виходить тільки на користь письменника. Наскільки можна рецензентові дозволити собі на здогади, то здається мені, що автор більш стилістично „ощліфував“ „Марію“, аніж монументальну „Волинь“. Зате композиційно „Марія“ дуже недобре поставлена і проф. Сімович має велику рацію, коли каже, що в „Марії“ тільки перші 80 сторінок насолода для читача. Решта „хроніки“ писана справді наоспіх. Подати ж на 64 сторінках опис війни, революції, більшовицьких знущань і голодової смерті, тоді коли звичайне спокійне життя ледви вмістилося на 80 стор., це справді неможливе для такого дужого епічно спокійного талану Самчука. Композиція, архітектоніка це найслабше місце Самчука. Грішив він нею в „Волині“, але при величині того твору ця недостача не брала так за очі, як діється це в „Марії“. Піднаголовок „хроніка одного життя“ може бути хіба параваном для автора „Волині“. Інша річ — можливе, що редакція „Української Бібліотеки“ скоротила рукопис автора — а вона любить таке робити: Г. Журба й С. Даушків ехемпла; та перешить тому „надзвичайний“ додаток аж цілого аркуша до „Марії“ поза норму 128 сторінок „У. Б.“.

Поділена „хроніка“ на три частини: „Молодість Марії“ (9—68 ст.), „Нове життя“ (69—117), „Хліба!“ (118—144). У волинському селі виростає вродлива сирота Марія. Любить вона Корнія, та що його взяли на 7 літ у матроси, виходить з милосердя за Гната. Доки є діти — а ті їм скоро вмирають — Марія держиться Гната. Та по смерті дітей Гнат не може заповнити порожнечі серця Марії. Вона дочка землі, людина пасивних гонів, іде жити на віру до Корнія. Гнат — людина наскрізь ірреальна, тип „біблейця“ — годиться врешті дати їй розвід (православе), сам іде в монастир, Марія стає жінкою Корнія. Біда в них велика; але за добрим приміром Марії Корній вибуваєється поганим матроських звичок, береться щиро до праці й помалу починають дороблятися. Діти ростуть їм здорово, та не вдалися в роботящих батьків, особливо ледачий Максим; висварившись з батьком, іде Максим в місто на службу. Прийшла війна, революція. Максим вертається домів більшовиком, викидає батьків з хати, брата віддає в руки ГПУ. Страшний голод доводить Марію дочку Надю до вбивства рідної дитини. Не видержує Корній: він, що не мав серця вбити Сірка, щоб вирятуватися від голодової смерті, зарубе сокирою клятого вирока Максима, а сам іде з вірним Сірком в світ за очі. Несчасна Марія спокутувала хіба своїм стражданням усі свої давні гріхи. Вмирає з голоду сама в чужій хаті. „Гасла Марія. Всі забули й кинули її й потоптали. А сонце таки не забуло. Западало за землю й гори, гарячим сміхом вдарило вікно, найшло Марію, обняло й довго, довго цілувало її сухе довге чоло. Вона розплющила великі очі й усміхнулася“.

„На дворі вітер повійнував, похилив дерева, струснув цвіт вишні. Далеку гору вінчало сонце так довго, поки треба було. Марія очі замкнула, але усмішка не встигла злетіти з її уст“. Так кінчиться „Марія“.

Хоч нова книжка Самчука — на нашу гадку — це для її автора змарновані можливості (чому давати лепти, коли можна дати капітал), хоч поминув він в ній чи не розвинув безлічі надійних для автора моментів (прим. тільки зарисована душевна перемена Корнія, зовсім неоправданий психологічно вчинок підпау Гната, мало виправдане вбивство Максима і багато под.), моментів, що з них Самчук міг би був зробити монументальну річ — то проте — зі становища читача — годі назвати „Марію“ книжкою маловартною. „Матерям, що вмерли голодовою смертю на Україні“ — така присвята автора має свою вартість тенденції і мабуть для потреби моменту написав Самчук книжку. Прекрасно зображені — хоч не раз тільки начерком — типи, звичаї, психологія волинського села та герої хроніки. Для приміру опис Маріної розпуки: „Марія зупинилася на місці, де стежки розходяться. Стоїть і дивиться. В очах у неї неясно. Напливають плінки і закривають небо, дерева. Земля піднімається й опускається. Он берези стоять, гойдають косами. Марії видаються вони відбитками у хвилюючій воді. Гнутьсь і розтягаються. Постояла, ноги якось рушили і повнесли Марію звичайною стежкою, туди, де носили її вже пару років. Нема тобі, Маріє, звороту. Йди до кінця“ (ст. 53).

Порівняння й описи зраджують справжнього поета: „Похилені лани пшениці зводять спини, ніби ченці по довгій молитві“ (ст. 10). Або такий, просто Шевченківський малюнок („За сонцем хмаронька пливе“): „Вітер теплий і м'який пливе і топче по ланах; білі хмаринки, ніби лілеї блакитнього, велитенського стаю, підбарвлені легко сонцем, плывуть і десть там западаються за чорну стіну далекого дубового лісу“ (ст. 99). Характеристика людини чи дії нераз коротесенька, а проте багатомістима й динамічна: „Відслужив свою службу і повернувся до дому, живий і здоровий, матрос Корній Перепутька, Дужий, кров з молоком, „что да как“, носа в хустину сякає“ (ст. 63, підкреслення моє, Т. Р.).

Всі ті мистецькі прикмети „Марії“, а теж і її тяжкий вагою зміст ворущають читача справді до сліз над долею Марії, символу України.

„Вістник“ закидає Самчукові неактивну поставу його героїки. Та коли автор „Марії“ реаліст — а вільно нам це прийняти — то здо тут не в авторів, а в реальних відносинах України, що він їх описує. Так герої „Марії“ справжні придніпрянські українці-селяни. Православна релігія не навчила їх активної постави до життя; все в ній пішло на зверхнє, обрядове. Властива релігія тих героїв це пасивна постава до життя, сприймання його як чогось призначеного, детерміністичного. Це діти природи: „Земля втягає у своє нутро і наповняє жили, розум і ціле єство твердими звичками“ (ст. 73). Люди гонів, а не свідомої совісті. Щастя їх — щастя пасиву: „щастя наше у повноті істнування“ (ст. 76) — каже автор за Марію. Спитаймо ж себе, чи такий опис українців-селян на Вел. Україні не реальний? Він може ще навіть і стушований в дечім...

Гріхи (супружа зрада, життя на віру, скинення плоду, вбивство сина і т. п. описані автором так, що до гріха не заохочують, отже з того приводу годі робити закид моралі книжки. Навіть подекуди зазначені докори совісті в Марії. Хіба в слабім слова ми осуді гріхів автором можна би добачати його надто великий лібералізм-виrozumіння. Зате образи й цілий твір кажуть нам, що автор не похвалює такого гоголівського „ситого“ життя України-Марії. Адже хіба на це зобразив він нещастя (кару?) Марії, щоб викликати в читачах спротив, реакцію. А така реакція мусить хіба викликати активізм. Певно, повна милости постава автора до Марії, може викликати в декого тільки пасивний жаль і тому „Марія“ не є книжкою для всіх, тільки для зрілих читачів*). Та хто кине каменем в автора за це, що „милосердився над народом“?

Релігія автора, позначена декуди між рядками книжки (прим. ст. 134), для нас не вповні ясна; нагадує дещо афектуїзм методистів і завелику виrozumіість православ'я. І саме та непевність автора — на мою гадку — не дала ідеології „Марії“ тривкого кістяка, рішучого так або ні. Тут саме, здається, можна би приложити закид „Вістника“. Трагізм „Марії“ міг би найти позитивну відповідь, якби автор пошукав був на нього відповіді в науці правдивої Церкви. А так, як є в Самчука, малозрілий читач може справді подумати, що в автора постава до моралі пасивна й не знайти відповіді на страшний запит: що буде з Україною? Годі втікати перед Богом; куди не втечеш перед Ним, скрізь наткнешся на Нього: чи то в будові держави, чи то навіть в будові белетристичного твору. Хто ж прийме його правдиву науку, поширить і прояснить не лише свою власну душу, але й розбудує свій поетичний талан. „Скільки Бога, стільки душі; скільки душі, стільки поезії“; — велико-правдиві слова. Т. Р.

Іван Садовий: *Безіменні плугаторі*. Повість. І. частина. З передмовою М. Лівицького. „Українська Бібліотека“ ч. 25. Львів 1935. Видавець Іван Тиктор. Стор. 128, 16^о.

Повість із життя народного вчителства. Розвинена в ній картина виховної й суспільної праці українського народного вчителя в галицькому селі передвоєнних років. Головним представником цієї „плугаторської“ праці є в І. томі не герой повісти Луговий, лише його старший свояк

*) Книжка видана популярним видавництвом „Українською Бібліотекою“, отже призначена якраз для широких мас — селян, себто незрілих читачів. — *Ред.*

Несторович. Сам же герой щойно розвивається: том закінчений його семінарійною матурою.

Повість ця належить до творів, писаних з великою любов'ю й привязанням до справи — але з далеко меншим уже письменницьким хистом. Та все таки, на тлі нашої популярної літератури того роду вона відбиває своєю свідістю та почуттям міри в композиції. Нема в ній основної хибки подібних інших творів, а саме нема непотрібної розтягlosti описів та міркувань. Хто знає, чи не добре сталося, що автор був зв'язаний скромним розміром стандартних 128-и сторінок „Української Бібліотеки“.

Особливу вартість має ця повість, як документ української учительської й семінарської недолі в умовах галицької адміністративної й шкільної політики. До найцікавіших, а одночасно й до найбільш удатних під літературним оглядом належать ці партії книжки, в яких подані сцени зі шкільного життя в учительських семінаріях. Простенько, без великих письменницьких аспірацій, автор відтворює в тих місяцях життя йому найкраще знає. Зате до рівня третрорядної писанини сходить повість майже всюди там, де автор силується на поетичність; найфатальніше під цим оглядом вийшли в повісті любовні переживання.

Приписую цьому творі першорядну популяризаційно-освідомлюючу вартість для села. Так і відчувається при лектурі цієї книжки, що наше село таких творів, з різних ділянок національного життя, потребує якнайбільше. І лише одно, покищо у нас не все здійснене побажання ворупитись в душі: щоби мистецька вартість таких книжок дорівнювала їхньому виховному значінню.

М. 2.

Ростислав Єндик: Проклін крови. Львів 1934. Видавництво „Батьківщина“. Стор. 101, 16⁰. Вінета В. Ласовського.

Книжка-оповідання про Довбуша. Розуміння життя славного опришка автор спер не на історичній правді, але на „правді“ гуцульських пісень. А й з них узняв не загальний мотив, тільки саме ті різниці, що заходять між поодинокими піснями. „Ці різниці є не тільки висловом творчої туги гуцулів, постулатом нашого часу, але і загальноукраїнським народним віруванням, якщо можна заключати з тих дрібних даних, що їх я маю тепер у своїх вухах“. (Слово від автора; підкреслення моє, Т. Р.).

Хоч з того „Слова“ заповідається наче якась річ поважнішої літературної вартости, то проте „Проклін крови“ не виходить поза жанр т. зв. популярної літератури того рода як прим. „Без праці“ Івана Франка. Отже: оповідання цікаве, основане на народніх мотивах, має за ціль повернути його народові, обогачене темпераментом творця й його ідеями, часто тенденційними.

В „Проклоні крови“ Довбуш виступає раз як князь-півбог, другий раз як звичайний чоловік. Те противенство викликає зудар, що стає причиною упадку Довбуша. Згордів Довбуш дуже й убив брата з Вел. України за те, що той вказав йому на обовязки супроти народу. Те вбивство наложило на Довбуша проклін пролиття братньої крови: Довбуш стратив ціль у життю й упав від кулі трусливого Штефана. Такий зміст оповідання Єндика.

Які ж ідеали-тенденції хоче автор впоїти в своїх читачів? Найважливіша ідея всього оповідання і добра і зла в собі. Добра — бо справді „Братня кровля не водиця, проливати не годиться“ (101 ст.). Зла — бо символ сили Довбуша, громову бартку, можна безкарно звертати на інших людей, тільки не на своїх братів: „Витягнути бартку — це значить сповнитися ненавистю і люттю до ворогів і нею безнастанно горіти“... (натомість), „віколи не смієш піднести громової бартки на свого брата“ (ст. 19—20). Отже маємо тут виразно тальмудистичну етику: ближнім є тільки брат й етика обовязує тільки супроти нього. Такі „ідеали“ автора — ніщо інше, тільки ідеали поганських націоналізмів, особливо расизму-гітлеризму, в якого суті лягла жидівська етика, хоч сам він ніби антисемітський. Ще кілька примірів. „Тяжка є племінна ненависть... Ця ненависть не розлучує, але лучить і вони (противники) шукають себе, щоби один знищив другого“ (ст. 8). „Тільки ненависть, кров і сльози відзначають непростих людей та роблять

з них земних богів" (ст. 16). „Аж тепер вчувся Олекса перероджений. Запах проллятої вражої крові освідомив, просвітив, переродив Олексу. Не тільки божа бартка і слова діда, але і проллята кров перехрестила й охрестила Олексу (ст. 24). „Все, що робить чоловік за своєю волею, є новим, вищим порядком або не порядком. Порядком для нього, безпорядком для його ворогів" (ст. 79). Здається, досить тих цитатів, щоби переконатися, який поганський дух віє з „Проклону крові". Цей поганський дух обожнення пристрасти в описах Гуцульщини вже просто традиційний („Камяна душа" Хоткевича, „Тіні забутих предків" Коцюбинського й б. і. творів нашого письменства). Не перечу, що дух поганського двоєвіря в народній етиці й догматиці чи не найсильніший саме на Гуцульщині. Але, щоби робити з того зла якесь національне табу, це непростимий гріх якраз супроти Нації! Особливо ж грізний той дух, коли його поширюється в популярних книжках, тай то ще популярного видавництва („Батьківщина"!).

Не кращі й інші „ідеали", що їх проголошує Єндик устами своїх героїв: проміскуїтизм, пиячання, гайдамацтво. Описує їх автор з насолодою кілька разів (ст. 46, 57, 53, й і.), не зазначаючи проте ні словом, що їх осуджує. Quis tacet, consentire videtur.

„Ой любив я дівок сорок,

А молодиць триста,

Та шви в Бога є надія,

Шьо душечка чіста" (ст. 47). — гадав собі хіба за

Іванчіком Рахівським і сам автор..

Я вже згадав про сумну „традицію", за котрою пішов Єндик. Але — розглядаючи далше його „ідеали" — доходимо до висновку, гумористичного на перший погляд: майже всі „ідеали" неначе взяв Єндик з деяких творів „Української Бібліотеки"... Отже приміром герой Єндика придніпрянець Михайло Український і його ідеали це немов проста копія придніпрянця-різюна з Голубцевої книжки „Вчорашня легенда" (вид. „Укр. Бібл."); Михайло Український топором двері виважив з ржавих завіс і кинув їх на жидівське сміття, щоби побідна свобода широко як степ розпаношилася та не спинювалася в одвірках ні на одну мить, тільки вливалася, переливалася" (ст. 45). Або придніпрянські звичаї: „— Звачаї? — два закони панують у нас". — каже Український — „Один підчас спокою, другий підчас війни". Перший — роби, що хочеш, другий — повинуйся безоглядно старшині" (ст. 82). Чи не є це немов копія Голубцевого придніпрянця, що на першому місці ставить „степову натуру, яка не мірить нічого, ані не важить, нічого не жалує й нічого не передбачує, а так просто і щиро кидається з обіймів життя в обійми смерті" („Вчорашня легенда", ст. 103). Знов же ненависть до панів, яку Єндик проповідає, це теж „традиційна" позичка з ідеології „Української Бібліотеки". Є вона там і в згаданій книжці Голубця, а ще більше її в О. Турянського „Син Землі". З того останнього автора до Єндика в „Проклоні крові" нема й пів кроку, особливо в ідеї обожання природної вродженої доброти „Сина Землі" й Довбуша („раса не може бути зла") і навіть атмосфери тай самого стилю. Характеристичне для манери Турянського помішання інтелектуального з істеричним: патос і тривіальність, накопичення порівнянь або знов їх відсутність, погана асоціація, часом недостача мовного інстинкту (газетні вислови, чужа складня, варваризми) й под. все те зустрінемо і в Єндика. Характеристичний для творчості Турянського почин оповідання від дедукції (зрештою прикмета кожної „робленої", силуваної і при тім істеричної творчості) моралу до індукції акції й порівнянь, найдемо скрізь і в Єндика (прим. оповідь про племінну ненависть, ст. 8—10). Тривіальний гумор Турянського (nota bene зовсім подібний до газетного тривіалізму Будзиновського) найдемо і в Єндика: „Запалена олія в ровах бухнула до неба й огненним перстеном схопила за горла обляжених, але необхіджених по засадах команданта та тактиці і стратегії пана полковника фон Курцгерца з року 1600 і якогось там" (ст. 41). Зовсім з духа Турянського й такі абстракційно-часописні, псевдопоетичні фрази як прим.: „Відразу фалш зігнувся в трое за своїм прилавоком" (ст. 45); уявіть собі: фалш має прилавок!

Щось садистичного й чужого расово — монгольського чи жидів-

ського — мають для нас „флейтухівсько-кишкові“ описи різунств та любовій. „Нехай їм насіння в жіночих черевах каменем стане“ (ст. 19). „Одною рукою як кліщами вхопив за сорочку, другою за ремінь, підхопив ватага в гору, хвилинку подержав, а там товкнув ним до сiereки. Стертий на гамуз лежав ватаг у ногах. Ні, не ватаг лежав, лежала купа кривавого мяса, що парувала, маковими платками розсипалася та роздувала (sic!) ніздрю Олексі“ (ст. 24). „Марічка омліваючими перегинами смаглого тіла довкола себе розхлюпує пестоці“ (ст. 49). „Схопивши себе за вуха, поть їх (поцілунки) як з двошних збанків“ (ст. 56). „Місяць, що товстими кроплями розпливався по небі“ (ст. 48). Так і чується в тих усіх описах не українську, а чужу й то зовсім чужу кров.

Часто зустрічаємо у автора і оригінальні порівняння, „розгойдуються і колишуться наче осіння отава під вечірнім вітерцем“ (ст. 25 й і.), які вказують на це, що з автора міг би бути справжній поет. Але зараз же псує те добре вражіння публіцист, і то нераз в тім самим описі: „А взніси сталеві бартки“ (ст. 25). „Стужило око молодняка як риг, очманіло ненавистю і встеклісто, ноги зірвалися в бажанні перемоги до блакитної бинди“ (ст. 14). Псують те добре вражіння й нарваризми: овади, встеклість, взніси, пукала, танечна гармонія, знечулів, габіт, окрики й под. Вряди-годи і складня буває наче в перекладних новинках якогось щоденника: „Втрутив Цвібельдуп іронічно, найбагатший жид, переходячи мимоходом“ (ст. 37).

Збираючи сказане, мушу ствердити, що хоч в Р. Єндика є проблески талану, то все ж його „Проклін крови“ злий, і формально як твір мистецтва, і морально задля своєї поганської ідеології.

С. Л.

О. Др. Йосиф Слітий: Паломництво до Святої Землі. Аскетична Бібліотека Гр.-кат. Духов. Семінарії у Львові т. VI. Львів, 1935 р. Стор. 200, 16^о, орієнтаційна карта Палестини і 33 ілюстрації.

Останніми часами дуже змінилися літературні уподобання читацького загалу. Перестали бути модними твори з ліричною закраскою, читачі стали розхоплювати твори епічні, твори, що змальовують життя. Таких творів у нас було і є небагато. Тому їх місце заняли спомини й описи подорожей.

Глибшими причинами тієї зміни стали з одного боку історичні події, що так основно переіменили політично-національні відносини, а з другого — раз то більше і більше зростаюча нудьга, породжена механізацією нинішнього життя. З одного боку люди, заінтересовані подіями, що відбулися на долі країв і народів, радо читають присвячені їм спомини, з другого боку бажають утечі від щоденної одноманітності і коли самі не можуть подорожувати, то намагаються відпочинок бодай в описах подорожей і в зв'язаних з ними вражіннях.

Цьому наставленні уваги нинішнього громадянства не до одиниці, але до збірноти завдячує український читач цілу літературу про воєнні події з 1917—1921 рр. І коли спомини з війни на загал безупинно ростуть, то подорожничих описів, що так легко визволюють нас із дужих обійм буденщини, все ще обмаль.

Тому український читач дуже радо витеє кожну книжку, що веде його в інші краї — Америку чи Китай, Патагонію чи Сагару. Бо головне не в цьому, який край описується, але в цьому, щоби перенестися думками і почуваннями понад нинішні кордони і злободенні, дуже часто майже нерозв'язні „проблеми“. Одним словом, коли неможлива дійсна утеча від труднощів життя, то люди намагаються робити це бодай в думках, бодай на хвилю. І коли воєнні спомини про недавнє минуле нераз хвилюють читача, то подорожні описи наче успокоюють.

Тому з зацікавленням бере читач у руки книжку о. ректора Й. Сліпого про Паломництво до Святої Землі, з зацікавленням далеко відміннішим від того, з яким звичайно стрічаємо всякі подорожні описи. Бо тут говориться про Палестину, про край, що через біблію, особу Христа, розвиток християнства нам такий близький, про край, в якому жив Авраам і Яків, в якому володів Давид і Соломон, про край, на якого горах і долинах лунало слово пророків, в якому на світ прийшов Христос — Спаситель світу, що своєю наукою так основно переіменив душу людини і лице Землі.

Книжку о. Сліпого беремо з бажанням наблизитися до тих давніх часів і відтворити собі образ Христового життя.

З такими самими почуваннями нетерпеливої цікавості і наче задумливої тривоги перед чимось нам невідомим, що і в автора, супроводжаємо його в подорожі через Румунію до Констанци, через Чорне море до Константинополя і Єгейське море до Палестинського порту Яффи. Як мери за кораблем, так історичні спогади линуць за автором на вид Чорного моря, Константинополя і грецьких островів.

Нарешті Яффа — хвилеве успокоєння. Але тут же зараз починається паломничий шлях до Єрусалиму, повний щораз нових вражіннь і глибоких зворушень. Бо кожне сільце зв'язане тут з якоюсь подією зі Св. Письма і кожний камінь вміє би розповісти чимало цікавого. Одна біблійна подія пригадується за другою, вони виринають наче хвилі озера. Тисячі споминів і сцен. Все це мінється наче в калейдоскопі: Ариатея, родинне село благообразного Йосифа, Каряттіярім, де був Кивот Завіта, заки переніс його Давид до Єрусалиму, Аїнкарім, родинне місце св. Івана Хрестителя та врешті Єрусалим з Гетсеманським Садам, Голгофтою і Божим Гробом, Вифлеєм, місце народження Христа, Ерихон, Йордан, Мертве море, Тавор, Генезаретське Озеро, Кафарнаум та інші. На вид тих місцевостей, так тісно зв'язаних з життям Христа, автор повторяє за св. Петром: „Господи, нам добре тут!“

Та найбільше вражіння робить на автора Божий гріб і Вифлеєм. Божий Гріб наповнює паломника екстазом, що наче підносить душу у світ з євангельської дійсності, у Вифлеємі всі дійсні переживання Різдва стають мрією, а колишня мрія перемінюється у дійсність. Здається, наче все те було вчора, хоч від того часу пройшло вже 1900 літ... Там, де колись кипіло життя, сумно шумлять пальми й евкаліпти. Людину огортає почуття глибокого безсилля, бо що ж тих кілька десятків людського існування супроти тієї вічності, що тут так проречисто промовляє з кожного місця, з кожного каменя? Противенство між нужденністю людського існування і вічністю, що так сильно накидається при читанні книжки о. Й. Сліпого, заставляє читача відірватися від дочасності, перенестися думками і почуваннями у інший світ, тужити за вищим і кращим життям, за життям, якого всі дні оцінюється під знаком тієї вічності. І головна вартість тих подорожних споминів в тім, що вони описують такі місцевості, святині, руїни і події, що здібні зворушити почування людини, вихованої в християнському світогляді, здібні викликати голод Бога у людському серці.

І коли першою і найціннішою рисою книжки о. Дра Й. Сліпого є те, що вона своїм змістом будить тугу за шляхетнішим життям, то другою її рисою, гідною уваги українців греко-католиків є те, що греко-католицьке духовенство, повне свідомості як колишніх заслуг Сходу для християнства, так і нинішнього його занепаду, розуміє велику і відповідальну роль греко-католицької Церкви на цьому Сході та має амбіцію причинюватися до його католицького розвитку. „Ми українці католики — слова автора — становимо на Сході найчисленнішу вітку католицької Церкви і хоч не хоч спочиває також і на нас відповідальність за майбутній напрям і майбутній розвиток християнського, католицького Сходу“.

Таке становище автора до Сходу, висловлене у „Паломництві до Святої Землі“, пригадує подібні його слова, висловлені колись, ще в 1928 р. на сторінках книжки п. з. „Шляхом Обнови“, коли при нагоді обговорювання, яку вагу Рим прив'язує до зєднання християнського Сходу, о. Др. Й. Сліпий писав: „...великодушні слова обох немирущих папів (Урбана VIII. і Венедикта XV., X.) мусять підносити в нас завжди свідомість сили нашої Церкви на катол. Сході і перти нас до зміцнення і поширення католицької ідеї не лиш в нашій народі, але на незєдінених і поганських далекім орієнті“.

Як відомо, ширші овиди відкрилися перед греко-католицькою Церквою з хвилею, коли галицьким митрополитом став ґр. А. Шептицький, що звернув велику увагу між іншим також на ближче пізнання Сходу і на власну, греко-католицьку богословську наукову творчість. Дотогочасне становище Греко-католицької Церкви, становище, подібне до ролі

реконвалесцента, що поволі приходить до сил і тим тільки тішитися та не бажає вийти поза межі своєї хати, довело до того, що світ признавав і навіть сьогодні ще признає тільки римо-католиків і православних, що найшло свій вислів в події, що ані українське паломництво під проводом Митрополита А. Шептицького в 1906 р., ані о. Др. Й. Сліпий в 1934 р. не мали змоги відправити Службу Божу при Божому Гробі, тому що договір між латинниками і неєдиненими православними передбачує тільки католиків латинського обряду і православних. Та сама доля, що стрінула українців греко-католиків як в 1906 так і 1934 р., вказує, що ми залишилися поза скобками, або інакше, що ми не стали ще таким чинником, що завдяки своїй позитивній творчості придбав би відповідний авторитет серед загалу інших католиків, авторитет, що поклав би край таким аномаліям.

Та подія показує також, що правильніє зусилля нашої єпархії поглибити релігійне життя, відповідно виховати духовенство, створити вогнища наукового богословського руху, що — як кожна теорія — є передумовою кожного практичного ділання й успіху і що тільки шляхом внутрішнього скріплення може прийти зріст значіння на зовні.

На щастя, люди, що мають зрозуміння можливостей Греко-католицької Церкви на Сході, витривало прагнуть над її відповідною підготовкою. Почин Митрополита А. Шептицького заснувати Богословську Академію та його ідейний провід, організаційно-наукова і педагогічна діяльність її ректора о. Дра Йосифа Сліпого, наукова праця її професорів — все це може послужити доказом, що оправдані були надії Урбана VIII і Венедикта XV., що українці можуть прислужитися справі Церковного єдинення.

„Паломництво до Святої Землі“ дозволяє надіятися, що та перша поїздка о. рек. Й. Сліпого на Схід буде тільки початком його зв'язків з тим Сходом, що вона причиниться як до основнішого пізнання цього Сходу у нас, так і до зросту авторитету української Греко-католицької Церкви на тому ж Сході.

Коли перша частина споминів о. Й. Сліпого — це опис дороги до Палестини на кораблі морем, друга — найбільша — це опис Святої Землі та її релігійних і мистецьких памяток, то третя, — що закінчує книжку, — це спомини і вражіння з побути в Атехах і Константинополі, спомини, повні роздумування над тим, що довелося авторові побачити і пережити впродовж 14 днів — від 1—15. травня 1934 р. Вони зв'язують в одну цілість Палестину — колыску християнства, Грецію, що дала свою зовнішню культурну форму християнству і Візантію, в якій християнство стало державно творчим елементом.

Книжка має цілу низку влучних літературних порівнянь, що зраджують в авторі людину вражливу на вимову красок: „на північ рудіють гори, грають в проміннях сонця червоні збіччя і красється білий Назарет“. Або опис гір: „Трясе своїм білим волоссям могутній Герман...“ і багато ін.

Хоч як багато місця автор присвятив описові самої Палестини, її історії і памяткам, то проте не знехтував нинішнього її стану, а особливо сіоністичного колонізаційного руху та жидівсько-арабської ворожнечі.

Книжка о. Дра Й. Сліпого свідчить, що втопаний шлях українського народу до Господнього Гробу не заріс, що ігумен Данило Монах, Мелетій Смотрицький і паломники з 1906 р., без огляду на всі перепони, мають своїх наслідників.

X.

о. Др. М. Конрад: **Націоналізм і католицизм.** (Відбитка з час., „Мета“). Бібл. Укр. Кат. Союзу ч. 2. Накл. Вид. Кооп. „Мета“. Львів, 1934, 45 ст. 16^о.

Є ми добрими католиками, але є ми і добрими українцями. Любимо Божу Правду і працюємо для закріплення Царства Божого на землі, але любимо й Українську Націю і змагаємо до її росту й сили. Керуємося в своїх змаганнях Божими заповідями, але маємо на увазі теж добро й інтерес Українського Народу. Чи не заходять між обома напрямками конфлікти й сутички, чи не суперечать вони собі? — ось таке питання сильно загострилося серед української молоді, коли українські націоналісти кинули гасло: „Україна понад усе“. І хоч помірковані носії того гасла в теорії ви-

ясняли, що Україна тільки понад усе земське, то в практиці скрайні елементи густо-часто ставили добро України, і то зле понятє, і понад усе Боже, понад Декальог, уважаючи його у націоналістичних змаганнях навіть перепоною, що обмежує вибір засобів до цілі. А інтереси нації, на їх думку, жадних обмежень мати не повинні, через що дехто й вважився ставити великий знак запиту, чи практикуючи католик може бути справжнім націоналістом. І у деяких молодих ширих католиків заворушилась в серці грижа: Чи сповняючи як слід Твої Заповіді, Боже, перестаето бути справжніми українськими патріотами? Чи насправду стоячи на сторожі Кивота, нехтуємо вимоги добра нації. І чи та вища і свята Любов противиться любові земській? — З ясною і річевою відповіддю на такі питання поспішив студентській молоді о. Др. М. Конрад, як її добрий душпастир, а одночасно професор соціології і філософії в Богословській Академії.

Зрівноважено, хоч не без темпераменту, обговорює автор коротенько важніші проблеми, звязані з тією відповіддю, як націоналізм і патріотизм, початки націй, добро людства, національні держави, передвоєнний націоналізм, модерний націоналізм і його обоснування в противній християнству філософії Ніцша, волюнтаризм, аморальність, український націоналізм в оформленні Донцова і т. п., щоби по з'ясуванню тих проблем перейти врешті до самої відповіді. — Католицька релігія не спливає націй в їх природнім рості й розвою — звучить відповідь автора. — Вона подібно як сонце присвічує всім народам і дає їм силу й життя. Як кожна рослина, черпаючи життєдайні соки з сонця, росте згідно зі своєю природою і вимогами, подібно і націям католицька релігія не перешкоджає розвиватися згідно зі своїми традиціями і вимогами і т. д. Однак модерний націоналізм тільки тоді буде корисний для націй, коли він себе обмежить Божим законом. Автор порівнює модерний націоналізм з тягарцем на шнурку, що його довкруги обертаємо по колі. В теорії він має відосередню силу погубну, ворожу католицизмові, — але в практиці дляє доосередня сила, що не допускає тягарця вийти поза коло, по яким обертається. І саме католицизм змагає до того, щоби той тягарець не перейшов поза межі, визначені католицизмом, щоби той шнурок не урвався, щоби відосередня сила не перемогла доосередньої і того кола не розірвала. Чи модерний націоналізм поведе людство до щастя, чи до руїни, це залежатиме від того, чи він залишиться в межах того закресленого католицизмом кола і тим колом споїть нації, як міцним обручем, чи той обруч розірве і пхне всі нації в обійми розпаду, анархії, взаємної різни і руїни. Замітний зворот сучасних націоналізмів до католицизму (заключування конкордатів і заяви державних змужів) дають авторові надію, що сучасні націоналізми ставатимуть щораз то більше помірковані і згаданого обруча не розірвуть. Автор кінчить свою книжечку побажанням, щоби у нас ті два ідеалізми: релігійний і національний: католицьке „вірую“ і націоналістичне „хочу“ гармонійно злучилися як два чисті тони української душі в один акорд, щоби розбудили наші зівялі серця — а повстане нова ера віри, любови й сили, національної могутньої єдності й одного непоборного фронту.

Можна би мати хіба лиш деякі заміти щодо окреслення поняття нації й її генези, на що, як відомо, існують не все збіжні погляди, але такі окреслення не мають очевидно для вирішення головної теми: відношення націоналізму до католицизму найменшого значіння.

Обговорювану книжечку кожний прочитає з вдячністю для автора, що кинув жмут світла в мряковину й хаос думок, — що витворився у нас довкруг взаємовідносин католицизму й націоналізму, — усунув багато необоснованих упереджень та спрямував погляди на ті проблеми в правильне русло.

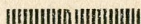
П. Б.

Др. Володимир Залозецький: Церковне Мистецтво І. Огляд історії старохристиянського мистецтва Львів 1934. Накладом Гр.-кат. Богословської Академії. 169 сторін тексту + 73 ілюстрації на ХІІ таблицях т. IV^о.

Оце черговий ХІІІ-ий том „Праць Гр.-кат. Богословської Академії у Львові, що виходить під проводом о. ректора др. Йосифа Сліпого. Як

підручник історії мистецтва є тим цінніший, що з цієї ділянки немає в нас багато праць. Старохристиянське мистецтво діждалось вже у інших народів величезної наукової літератури. Вона містить в собі багато вирішених фактів, але також чимало гіпотез, спірних kwestій та й односторонніх поглядів. З цим усім розправляється автор зовсім об'єктивно і дає дуже ясний погляд на старохристиянське мистецтво, беручи під увагу найновіші здобутки науки. В першій розділі (Найстарші пам'ятки старохристиянського малярства) віддає автор голос „підземному Римові“, катакомбовому мистецтву, що серед моря антично-римського мистецтва вдержується самостійно завдяки новим християнським ідеям. Очевидно, що при допомозі 16-ти ілюстрацій важко необізаному з матеріалом читачеві добре зрозуміти суть катакомб та їх малярства, однак скромність ілюстрацій заступають тут ясні та приступні пояснення. Автор стоїть на становищі, що римські катакомби та їх малярство з II—IV ст. є самостійним твором християнських громад Риму, що не повстали вони ані під впливом римського ані під впливом східного мистецтва (пор. ст. 24 і слід.). Подібно й старохристиянська різьба (другий розділ) II—VI ст., головним чином саркофаги, підкреслюють передовсім нові християнські проблеми. Вони отрасаються скоро з впливів римського мистецтва, з „об'єктивної-тілесної античної краси“ та дають декорацію, що промовляє до видця, прийнятого глибокою вірою. Таксамо в ділянці архітектури (третій розділ) автор вміло доказує, що домінуючим чинником в повстанні цієї архітектури не був Схід, але римська християнська базиліка, що повстала можливо під деяким впливом римської архітектури, однак застосувала запозичену форму до нового культу (ст. 52—53). Старохристиянська архітектура приймає деякі мотиви з поганської архітектури, але йде всеціло по лінії нових християнських потреб до трансцендентальних цілей від примітивної прямокутної форми, закінченої абсидою, до трьохнавної і т. д. Розвій базиліки залежав згідно з гіпотезою Віттинга („Die Anfänge christlicher Architektur“) від різних фаз участі християн у приготуванні матерії Пресвятої Тайни Евхаристії (ст. 62—63). В монументальнім старохристиянським мистецтві (четвертий розділ) відіграла головну роль мозаїка. Мозаїкову техніку та декорацію переняли напевно по античній мистецтві, однак як усе старохристиянське мистецтво застосували її до нових цілей. В IV-тім ст. в цім старохристиянським малярстві є ще слідний вплив стилю, що існував в катакомбах, від половини цього ст. і в V-ім ст. слідний вплив античного малярства, а згодом йдуть шораз більші абстрактні тенденції в старохристиянським малярстві аж до раннього візантійського малярства. Головні течії монументального малярства обговорює автор на добре дібраних прикладах, ілюстраціях базилік Заходу. Схід, подібно як і в інших ділянках старохристиянського мистецтва, кидає тут мало світла. Приступно та цікаво зображує автор справу старохристиянського мініатюрного та книжкового малярства, а вкінці (пятий розділ) характеризує коротко старохристиянський промисл. В шостім розділі обговорює автор всесвітнє значіння старохристиянського мистецтва, що не лише приготує новий світ мистецьких форм, але перенимає і передає світ старих форм. Чим більше зближується старохристиянське мистецтво до середньовічної доби, тим більше зникають античні здобутки в римській частині держави, підчас коли зберігається там, де ще зберіглися живі залишки античного світа, а це в візантійській імперії. Українська наука повинна бути вдячна авторові, що своєю книжкою дає методично добру синтезу старохристиянського мистецтва. Спеціалісти-дослідники знайдуть в ній збір пребатові літератури, що відноситься до кожної ділянки обговореного мистецтва і частинне насвітлення цієї літератури. Книжка є необхідна також як підготовка до зрозуміння так близького нам візантійського церковного мистецтва, про яке, сподіємось, буде трактувати один з слідуючих томів „Праць Богословської Академії“. —

Ів. Старчук.

З преси і журналів.

В своїй редакційній замітці зробили ми М. Рудницькому два закиди (Дзвони, ст. 40 с. р.), саме, що він в своїй статті про українську літературу в У. З. Е.: 1) поминув деяких першорядних письменників, 2) згадав другорядних і третьорядних письменників радянських, а поминув таких же галицьких. У своїй статті в Ділі (з 16. II. с. р.) М. Р. на перший наш закид відповів, що справді він „пропустив через недогляд... прізвище В. Софронова“, а також що „з незгаданих ним інших авторів до огляду могли би ввійти з великою бідою щонайбільше ще три-чотири“. Без огляду на те, скільки ще тих авторів могло би ввійти до огляду і чи з бідою, чи без неї, то фактом є, що своєю відповіддю М. Р. перший наш закид признав слушним. З відповіді ж на наш другий закид М. Р. зовсім зрезигнував, зазначаючи, що це „треба би довго (може і без успіху) розяснювати“. А—qui tacet, clamat... Отже оба наші закиди М. Р. своєю відповіддю в суті речі признав стійними. І справді треба аж надто дивуватись, чому М. Р., потверджуючи наші закиди, одночасно накидується на редакторів „Дзвонів“ і їх літературні погляди та ще й зазначає, що „можна б на таку статтю не відповідати“. М. Р. мабуть мав на думці, що він не має що відповідати. Ще слівце на маргінесі: прізвище В. Софронова пропущене через недогляд. Цікаво, скільки таких недоглядів зробив М. Р. у всіх колюмнах книжки такого підручкового характеру на довгі літа як У. З. Е. Також цікаво, чому письменники, що могли би ввійти до У. З. Е., не мусять увійти, і що ще їм треба зробити для того примусу.

Вістник (стр. 74. с. р.) обурений, що ми сміли скритикувати деякі книжки його книгозбірні, не маючи що нам безпосередно закинути, змішує наш журнал з іншими часописами і взагалі з „елітою“ галицького загумінку, щоби несвідомий читач закиди, стійні еventуально супроти кого іншого, відніс також і до нашого журналу. І так з писання Вістника виходить, що навіть коли в ЛНВ писали Стефанік і Черемшина, і тоді будьто „Дзвони“ твердили, що „в ЛНВ нема літератури“. — В дійсності ж в тому часі Дзвони ще взагалі не існували. Дальше виходить, що хто пише в Вістнику, той у нас засуджений на напад або промовчання, а на ділі з приводу появи І. ч. Вістника Дзвони (1933, ст. 142) писали, що „сильним являється вірш Е. Маланюка“ (і часть вірша зачитува-и) та що „добрими є теж вірші Л. Мосендза і В. По-стригача“, як також Дзвони сейчас по появі зрецензували всі книжки книг. Вістника; якщо заслуговали на це, то прихильно, як нпр. книжку про Муссоліні (ст. 194, 1934), якщо ж ні, то менше прихильно, або й зовсім неприхильно. Виходило б, що до „Дзвонів“ прийшли якісь люди через більшовизм чи загравизм, в дійсності ж це зовсім неправда („Дзвони“ відповідають лиш за своїх співпрацівників) і хотіли б ми, щоб Вістник подав нам імена тих людей. Пише В-к, будьто „Дзвони“ про Герреса кажуть „то нам ідеал знайшли“; в дійсності ж Дзвони (ст. 502, 1934) поставились до постарі Герреса, в якого релігія була фундаментом цілого світогляду, дуже прихильно і виступили лише проти викривлювання образу тієї позитивної постаті. Стилізує В-к думки так, щоб виходило, будьто наш журнал хоче затулити хвіртку на Захід і боїться впустити свіжого повітря; в дійсності ж „Дзвони“ напр. вмістили обширну статтю про „Світогляд Гітлера“ ще скорше (в числі за серпень—вересень 1934), як В-к видав свою книжечку про нього. Ні, не бояться „Дзвони“ свіжого повітря з заходу, а тільки очищують його від всіх отруйних газів, як теж від тих хемікалій, якими Донцов підправляє те повітря в своїй лябораторії (як нпр. кн. кн. Герреса). Врешті ще один дуже характеристичний для Донцова „трік“. В анонсі на книжечку „Муссоліні“ (2 стр. окладинки, кн. 1. с. р.) цитує він похвалу на свою передмову до „Муссоліні“ з італійського журналу (до речі, такі похвали звичайно пишуть українці, прихильники даного видавництва.), а під тим містять наші зауваги про його передмову до „Герреса“ як такі, що відносяться до передмови до „Муссоліні“. В дійсності ж до передмови Донцова в кн. „Муссоліні“ ми жадних зауважень не робили (гл. „Дзвони“, стр. 194/5, 1934). Хіба тих вістниківських „правд“, „згідних з дійсністю“, в мішених в 2-ох десятках рядків — досить. Донцові радимо рішуче пригланутись

Нові книжки.

Повне видання творів Тараса Шевченка. Т. Шевченко: Том VII Український Наук. Інститут. Варшава-Львів 1934, ст. 338, 16°.

Улас Самчук: Гори говорять! Роман у 2-ох част. Чернівці. Бібл. „Самост. Думки“. Накл. автора, 1934, 162, 8°.

І. Садовий: Безіменні плугаторі. Укр. Бібл. Л. 1935, 128, 16°.

С. Черкасенко: Северин Наливайко, істор. драма. Чернівці, 1934, ст. 84, 8°.

О. Задуна: Відплата. Трагедія в 5 діях з хорами. Власним накл. Чернівці 1934.

О. д-р Йосиф Сліпий: Паломництво до Святої Землі. Вражіння з подорожі. Аскетична Б бл. Гр.-Кат. Дух Сем. у Львові, т. VI. Львів 1935, ст. 200, 16°. Орієнтаційна карта Св. Землі і 34 ілюстр. Ціна 3-30 зол. (уже з поштовою пересилкою).

Д-р Євген Олесницький: Сторінки з мого життя. І ч. (1860—1896). Л. 1935. Накл. „Діла“, ст. 256, 8°. Вінета П. Ковжуна.

М. Галушницький: З українськими Січовими Стрільцями. Спомини з рр. 1914—1915. Л. 1934. Накл. „Діла“, 216, 8°.

Соті. Гр. Рогозний: До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна. Чернівці 1934. Бібл. „Самост. Думки“ в Чернівцях. 68, 8°.

О. Годунько: Читанка на великий піст. Л. 1935, ст. 24, 16°. Ілюстр. о. В. Порошко, Ч. ОО. Редempt.: Місія серед недовірків. Вид. Ч. ОО. Редempt. Тернопіль, 1935, ст. 23.

Проф. М. Кобрин: Про мову Богослуження. Доклад на 5-ій Комісії Передсоборного Зібрання. Луцьк, 1935. Накл. В-ва „Укр. Нива“. 124, 8°. (Правосл.).

Збірник матем.-природн. лікар.

секції Наук. Тов. ім. Шевченка. Том XXX. Л. 1934. 144, 8°.

Д-р І. Мірчук: Християн Вольф та його школа на Україні. Накл. Ред. „Записок ЧСВВ.“ Жовква 1934. 12, 8°.

Історія України. Ч. III. Козаччина. Ілюстр. М. Фартуха. Діточа Бібл. ч. 1. 1935. Вид. „Світ Дитини“. 96, 16°.

Dr. W. Kubijowytsh: Die Verteilung der Bevölkerung in der Ukraine mit einer Karte. Berlin 1934. Beiträge zur Ukrainekunde. Herausgeg. von Ukrainischen Wissenschaft. Institut. II. Heft. 40, 8°.

М. Кулицький: Карта Греко-католицької Львівської Архієпархії Мірило 1 : 300.000. Накл. Греко-Кат. Митр. Консисторії. Л. 1935.

Р. Єндик: Антропологічні прикмети українського народу. Л. 1934. Накл. Фонду „Учітєся“, ч. 16. Наук. популярна бібліотека Т-ва „Просвіта“. 128, 16°.

Др. М. Скорик: Бойківські писанки. (Нарис). Формат: 247×175 мм. Ст. 9+5 таблиць писанок. Відб. з „Літопису Бойківщини“.

Іван Левинський: Його життя і праця. Л. 1934. 52, 16°. Накл. Агронтехн. Т-ва „Праця“ ім. І. Левинського у Л.

А. Редькевич: Наука про світло, фізика — частина IV. В-во Самоосвіта 1935. ч. 63. 38, 16°.

Ф. Коковський: Відвоження села. Л. 1935. Накл. Т-ва „Просвіта“. 64, 8°.

Календар „Праці“ на 1935 р. Вид. Василіян у Прудентополіс. Бразилія. 114, 8°.

І. Омельський: Народні пісні — на жіночий або мужеський хор.

Вязанка Гагілок на мішаний хор. Музична накладня „Торбан“ у Львові. Стор. 4.

Найкращі танкові пісеньки накарнавал 1935. Тексти: Осип Курочко й Євген Ткачук. Стор 8, 8°.

Errata: В ч. 12. 1934 р. в вірші „Народня Муза в Вертеп“, стр. 521, рядок 25 згори є: з піднятою йшла головою, має бути: з піднятою..., У некрольогу М. Грушевського, стр. 574, р. 14 і 15 зг. є: „Генетична соціологія“ і „Початки громадянства“, м. б.: „Генеґична соціологія — Початки громадянства“. В ч. 1. 1935 у ст.: „До метод. іст. літ. М. Грушевського“, стр. 27, р. 13 знизу є: та героїчний, м. б.: на героїчний; стр. 29, р. 21 згори є: порівняння фольклору, м. б.: використання фольклору. У ст. „Лицар чести“, стр. 31, р. 8 знизу: „Юрналъ...“, м. б.: „Журналъ...; р. 5 знизу: ніколи, м. б.: ніким.

НОВО ВІДЧИНЕНА ФОТОГРАФІЧНА РОБІТНЯ
ПІД ФІРМОЮ

3—3

ФОТО-СТУДІО „VAN DYCK“

Львів, вул. 3 Мая ч. 15. в будинку „Кр. Союзу Кред“.

виконує всякі мистецькі роботи, що входять в обсяг фотографії. — Світлини при заграничних кінових рефлекторах. — Урядові й шкільні світлини для легітимацій виконується впродовж одної години. — Спеціальний портретовий діл!

ФУТРА ДАМСЬКІ І МУЖЕСЬКІ

**по найновішим фасонам, всілякі перерібки
найтаньше і солідно виконує робітня футер**

М. ТОМАШЕВСЬКИЙ

**Львів, вул. Уейського 6.
(коло бібліотеки Політехніки).**

3—4

ЦІЛА ЕВРОПА

Радіоприймач „ФІЛІПС“

до сіти 110—220 В.,

остання новість з динамічним
голосником, на цілу Європу.
Дуже вигідні умовини сплати.

Барвік і Божемські
Львів, КОПЕРНИКА 18.

Тел. 18-60.

Комплетний детектор **28 зол.**, скріплювач з голо-
сником **90 зол.**, детекторовий приймач **150 зол.**

ЦІЛА ЕВРОПА

4-лямповий

ФАБРИКА ХЕМІЧНИХ ВИРОБІВ О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51. Тел. 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якості

3—12

Пасту до взуття „Елегант“ терпентин.
Пасту до взуття „Елегант“ воскову
Пасту до підлоги „Французька маса“
Віск комбінований до підлоги
Васеліну до шкіри

СИНКУ ДО БІЛЛЯ
помадкову
і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський, — Смолу шевську.

Земельний Банк Гіпотечний

АКЦІЙНА СПІЛКА

ЛЬВІВ, вул. СЛОВАЦЬКОГО ч. 14

Телефон число: 3 - 82, 52 - 92.

Конто в П. К. О.: Варшава ч. 149.000.

" " " Львів ч. 500.170.

Телеграфічна адреса:

ЗЕМЛЕБАНК — ЛЬВІВ.

Жировий рахунок у Банку Польським у Львові.

Акційний капітал зл. 5,000.000.

Власна камениця.

Виконує

всякі банкові чинності

Полагоджує

перекази за границю до
всіх місцевостей світу.

Переводить

інкасо у всіх місцевостях
в краю і на чужині.

Приймає і виплачує

вклади в золотих і в золотих в зо-
лоті та в долярах на біжучі рахунки.

Купує й продає

цінні папери, девізи, ва-
люти по курсі дня на
найкорисніших умовах.

У ВСІХ КРАЯХ ЕВРОПИ Й АМЕРИКИ ВЛАСНІ КОРЕСПОНДЕНТИ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

„Д З В О Н И“
(місячник)

Кристалізує: громадський і національний етос.

Скріплює: етику і мораль.

Поборює: всі розкладові й погубні напрямки.

Формує: лицарство українського духа.

Підносить: рівень культури серед української інтелігенції.

Вироблює: правдивий критицизм.

Являється: необхідною лектурою кожного інтелігентного українця.

Читайте, передплатуйте і поширюйте наш журнал.